

Egri csillagok

I. FELVONÁS

1. jelenet

*A darabban részt vevő gyerekek fehér ruhában, pendelyben, eljárnak a színpad előteré-
ben, és énekelnek.*

*Ezeröttszázötvenkettő őszére
Jön a török mint a sáska, Egerre,
a nagy macska rá a kicsiny egérre,
feni fogát veszettül a szegényre.*

*Feketéllik tőlük most a föld s az ég,
Elegendő lesz-e itt a vitézség,
Eger vára, kereszténység záloga,
rajtad isten szeme vagy az ostora!*

*A várfokról Dobó István alánéz,
háta mögött kétezernyi jó vitéz,
tekintete túlsiklik a dombokon,
elmereng az eljövendő harcokon.*

*Ferdinándtól elkelve a segítség,
egy királynak pár ezer fő semmiség,
mégsem küldi a felmentő seregét,
Eger népe, védd magad, vagy elvesztél!*

*Főnt a várban sűrög asszony és férfi,
készül a nagy ütközetre mindenki,
gyermeket biztos helyre elrejtik,
janicsárnak őket el nem vihetik.*

*Megdördülnek mint az egek, az ágyúk,
nem egy ágyú, de mindjárt vagy hatszázhusz,
töri a sok vad golyó a falakat,
Eger vára, te belőled mi marad?*

Zalán Tibor regényátiratát a Nemzeti Színház mutatta be 2018. március 19-én, Vidnyánszky Attila rendezésében; a társrendező és a koreográfus Zsuráfszky Zoltán volt. A darab telt házzal megy.

*Kinek szíve helyén van, az nem fél most,
féljen aki a hazára rontást hoz,
a török már éjjel-nappal falat bont,
de csak követ, és nem magyar szívet ront.*

*Szűk cellában bírre vár a gyerekhad,
édesanyánk, édesapánk odavagy,
véded a várt, véded magyar hazánkat,
fent trónoló Boldogasszony anyánkat.*

2. jelenet

A színpad egyik szélén kevés fény ébred. A fény előterében egy cigányasszony ül, dobot perget. Mögötte, rácsok mögött, cellamélyben, az elaggott, leromlott, elhanyagoltan megszakállasodott, bilincsekben magát vonszoló Dobó

CIGÁNYASSZONY Vörös és fekete madarakat látok... Szállanak egymás után...

Tíz... Tizenöt... tizenhét... tizennyolc...

DOBÓ Ezek az éveim.

CIGÁNYASSZONY A tizennyolcadik madárral egy angyal repül. Leszáll hozzád, és veled marad. Kendőt rak a homlokodra. A neve Sára.

DOBÓ Sára... Az lesz az asszonyom...

CIGÁNYASSZONY A tizenkilencedik madár vörös. Sötét, villámos felhőt hoz magával. A földön három nagy oszlop eldől...

DOBÓ Buda? Temesvár? Fehérvár?

CIGÁNYASSZONY A negyedik is lángol már, de te fenntartod azt, noha kezedre, fejedre záporként hull a tűz.

DOBÓ Szolnok? Eger?

CIGÁNYASSZONY A huszadik madár aranyszínű. A nap sugaraiba van öltözködve. A fején korona. A korona egy gyémántja az öledbe hull.

DOBÓ Ez jót jelent?

CIGÁNYASSZONY Aztán megint vörös és fekete madarak szállanak egymás után. De sötétség következik... Nem látok többé semmit... Lánccsörgést hallok, Dobó István... A te sóhajtasodat...

DOBÓ Eszerint börtönben halok meg...

A sarok elsötétül, hasonló gyenge fény gyúl a színpad másik oldalán. A rácsok mögött tönkremenne, elhanyagolt hajjal, szakállal, nehéz bilincsekben járkál Török Bálint. Egy török perdül eléje, papagájtarka ruhában. Az öklét rázza, szeméből nem könny ömlik, hanem vér...

PAPAGÁJ Hát verjen meg Allah, te rohadt szívű gyaur! Bilincsben öszülj meg, kevély Török Bálint! Özvegyed, árvád legyen, mielőtt meghalnál! Tanítson meg Allah háromszor úgy sírni, mint

ahogy én sírok, váljék vérré minden könnyed, mielőtt a pokolra löknék a lelkedet.

TÖRÖK BÁLINT Bár minden gaz török itt volna láncon, a császártokkal együtt, rablógyilkos zsványok...

Ez a sarok is elsötétül, gyenge fény gyúl a színpad másik oldalán. A rácsok mögött tönkremenne, elhanyagolt hajjal, szakállal, nehéz bilincsekben járkal Bornemissza Gergely. A cigányasszony perdül eléje, veszettül veri a dobját...

CIGÁNYASSZONY Galamb kísér az egész életben. Kezedből is tüzes kerek indulnak... A galamb aztán maga marad, és búsan keres egész életén át... (*Bornemissza megborzong.*) Két csillag száll fel az égre. Egyik a börtönből. Másik a tengerparton... Ragyognak örökké.

Leborul a földre. Fiatal férfi érkezik. Sokáig nézi Bornemisszát.

MATYI Hej, szegény Gergely úrfi, majd megtudja egyszer tekegyelmed, hogy hol van az a Keresztes. Majd mikor szép szakállas ember lesz kegyelmed, majd mikor nagyságos úr lesz te-kegyelmed, ott ejt majd törbe a gonosz török, ott verik majd a vasat kezére-lábára. S le nem oldja azt a vasat csak a halál...

BORNEMISSZA Már a pokol sincs olyan messze, mint a te Keresztesed volt, Matyi...

A szín elsötétül.

3. jelenet

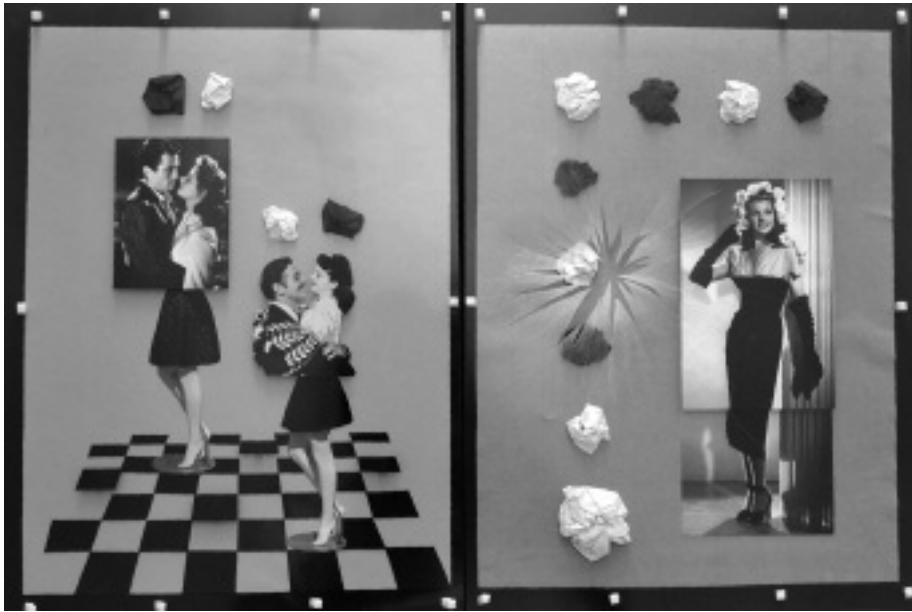
Fényes nappal a várkapu előtt. Érkeznek a népek a várba. Meczsey fogadja őket, derűs, nyugodt, de szigorú ember. Honnan, kérdezi az érkezőket, majd mikor felelnek neki, akkor még rákérdez, hányan. Az emberek számokat mondanak, és várják a bebocsáttatást.

MEKCSEY Na, csak gyertek, elkel itt majd az ember. De lesz ám zenebona, arra készüljete fel! Nem is olyan sokára. A török nem harcol zene nélkül!

PARASZT1 Majd elveszjük a kedvüket a nótázástól.

MEKCSEY Hiszen azért jöttök, nem, hogy elvegyétek? Jól beszélsz, azért vagyunk itt, hogy elvegyük a török kedvét attól, hogy Eger várára is kitzuzze a félholdas lobogóját.

PARASZT2 Féloldalas hold az csak, kapitány uram, majd ügyelünk rá, hogy ne legyen belőle telihold!

Aradi Sára: (Laszló Noémi: Kirakat)

Czigány Dorottya Jázmin: (Havasi Attila: Húsz év múlva)

Szepesi Krisztina: (Rakovszky Zsuzsa: Másnaposan)

MEKCSEY Elég azoknak a fél is, fiam! Na, menjeteK csak befelé, keressetek magatoknak helyet, meg válasszatok a fegyverek közül. Az ám, a fegyverforgatáshoz értetek-e?

PARASZT1 Érteni nem értünk, de a szóból meglehetősen. Majd megtanítanak itt bennünket fegyverrel bánni, mire a török ideér.

MEKCSEY Látom, helyén van a szívetek, emberek. Belőletek kellene még sok, sok-sok, nagyon sok – mert a törökök nem pár százan jönnek ráánk.

PARASZT2 Aztán majd csak kevesen sántikálnak vissza a nagy Sztambulba, abban biztos lehet a kapitány úr.

MEKCSEY A kapitány nem én vagyok, bennem csak az alkapitányt tisztelheted.

PARASZT2 Az is jó. Ha a helyettese ilyen derék ember, akkor a kapitány se lehet hitvány valaki.

MEKCSEY Na, a hízelgésből mára elég lesz ennyi. A végén még elbízom magamat.

Dobó érkezik, kipihent, derűs az arca.

DOBÓ Na, ha a kapitányt akarod látni, hát az meg itt van előtted.

A paraszt le akar térdelni, de Dobó megakadályozza.

DOBÓ Erről aztán gyorsan leszokni, emberek! Térdelni mostantól csak Isten előtt kell térdelnetek! Aki ide belép, az a vár katonája, innentől kezdve méltósággal viseljétek magatokat! Na, mire vártok, menjeteK már! Majd beljebb összeír benneteket a számtartó öreg.

A parasztkok vidáman, egymással tréfálkozva, kíváncsian beszédelegnek a vár belső udvarába.

DOBÓ Sokan jöttek, István?

MEKCSEY Jönnek ezek megállás nélkül. Csak győzzük felírni őket.

DOBÓ Hát csak jöjjenek is. Akkor is kevesen lennénk, ha be nem férnének, és kiduzzadna tőlük a vár fala. Mi most nem ismerjük azt a szót, hogy elég!

MEKCSEY Ejnye, kapitány, miféle beszéd ez?

DOBÓ Nem jó beszéd, szerencsére csak te hallod. De te úgylis tudod, amit én... Legfeljebb, ha a királyi csapatok... Az a baj, hogy ez a Ferdinánd mindig csak szájjal adja a segítséget. Így veszett el Lippa és Temesvár az idén. Szolnok is, ki tudja, meddig állja a

sarat. Bizony, hogy nekünk kell kikétszerkettőzi, hogy egy magyar hogy bírhat el száz törökkel.

MEKCSEY Elbír az még többel is... mert hát a hazáját védi... a királyát védi... nem...?

DOBÓ Menj, pihenj le, fölvaltalak!

MEKCSEY Az a baj, hogy gyerekekkel is jönnek.

DOBÓ Nem zavarhatjuk el őket... a gyerekeket... hova legyenek apjuk, anyjuk nélkül... ha azok meg itt vannak a várban.

MEKCSEY És a rokonok? Az asszonyok? A feleségek?

DOBÓ Jönnek azok is befelé, a rokonok, az asszonyok, a feleségek. Aki hozza, hát hozza a gyereket. Elférnek itt, elég nagy a vár.

MEKCSEY És ha kezdődik az ostrom?

DOBÓ Akkor majd bezárjuk a kis bitangokat egy biztonságos cellába, ahol nem éri őket sem az ágyú, sem a golyó, főleg nem a...

MEKCSEY És ha... mindegy, még nem esküdtünk föl... mondhatom?

DOBÓ Mondhatod. Még nem esküdtünk föl.

MEKCSEY És ha rosszul fordul a kocka... és ha Eger... elesik?

DOBÓ Akkor elviszik őket janicsárnak... nagyobb bajuk nem eshet... és azt mi már úgysem látjuk, István, ha... De most már eredj innen, mert még olyat találsz mondani másodjára, amiért komolyan megharagszom, eskü ide, eskü oda...

MEKCSEY Megyek is, megyek.

Mekcsey tiszteleg, és elmegy. Dobó a várakozók felé fordul. Még az előző beszélgetés van benne, mert egy gyerekes családhoz fordul.

DOBÓ Magukat mi hír hozta... khm... gyerekestül?

SZITA Hát, alighanem a' hír, hogy jön a török Eger felé.

DOBÓ Na, ha felé, akkor ide is ér. A gyereket is hozni akarják?

BORCSA Hozni hát. Hova tegyük? Várjuk meg, hogy a török elvigye janicsárnak?

DOBÓ Nem volt kire hagyniuk?

SZITA Ha mindketten itt vagyunk, akkor neki is itt a helye. Harcolni még nem elég erős, de valami hasznát csak vesszük majd neki ostrom idején. Vízhordónak talán jó lesz, merthogy elég nagy számár...

DOBÓ Meglehet. Hogy hívják magukat? Honnan jöttek?

SZITA Csak innen, Abonyból. Szita Dénes vagyok, csizmadia, ez meg Bedó Borcsa, a feleségem. Főz, mos, takarít, ami köll.

BORCSA Az vagyok. Ami köll.

DOBÓ Látom, fölvtágták a nyelvét, de egy asszony ettől asszony. Hát te, fiam? Hány éves vagy?

FERKÓ Szita Ferkó, szolgálatára. Tizennégy... leszek... ha megérem.
 DOBÓ Na, ezt már szeretem! Hogy ilyen katonás legényt hoztak nekem. Menjenek, keressenek maguknak szerszámot, az aszszony főzőkanalat, Szita uram kardot, te meg Ferkó... te meg faragj magadnak valamiből kardot, hogy te se maradj fegyvertelen ebben a várban.

FERKÓ De hiszen megfogom én az igazi kardot is, kapitány uram!
 DOBÓ Azt lássam én meg, hogy te a nagyok kardját fogdosod! Lesz arra még időd bőven az életben. Azt mondtam, faragj magadnak! S a tisztartónak, aki fölír benneteket, mondd, hogy mutassa meg a szállásodat! A gyerekeknek külön szállást rendezek be.

FERKÓ Én már nem vagyok gyerek!
 DOBÓ Tudod, Ferkó fiam, én itt azért vagyok kapitány, hogy én mondjam meg azt is, hogy ki a gyerek, és ki nem az. Különben hogy lesz tekintélyem a katonáim előtt, ha a nyakunkon a török? Mars befelé, és nincs feleselés!

A család elmegy. Dobó fogadja, kérdegeti az érkezőket, és elirányítja őket a megfelelő helyre. Bornemissza Gergely érkezik, katonákkal.

BORNEMISSZA Kapitány uram, jelentkezem várvédőnek, kétszázötven gyalogossal, és ezzel a drága vénemberrel, akinek keze-lába fából van, de úgy fog ő harcolni, akár egy oroszlán!

DOBÓ (*fölsimeri.*) Cecey uram! Hát maga is betért hozzánk egy kis török vérré? Mit sem öregedett, csak a haja lett őszebb, meg hát, a termete megzökkent... egy keveset. (*Összeölelkeznek.*) Hanem, ez a fiatal férfi, ez nekem olyan nagyon ismerős... Ne mondd, magam kell rájöjjenek... Te alighanem... de az nem lehet...

CECEY Hát, a vejem ez a fiatalember, akinek a kapitány uram, amikor még nem volt kapitány, egy kis bársonytokban kardot adott, valahol a Mecsek völgyében...

DOBÓ (*megöleli Bornemisszát, csak azután szólítja meg.*) Gergő fiam, de megemberesedtél, alig ismertem rád... persze, rád ismertem, csak nem akartam hinni a szememnek...

BORNEMISSZA Pedig én lennék, csak higgyen a szemének, Dobó uram!
 DOBÓ Régen is láttalak, de nagyon megjegyyeztelek magamnak... te, te lótolvaj...!(*Nevetnek.*)

4. jelenet (emlék 1/1)

Cecey háza egy kis mecseki faluban. A tornác előtt üldögél Cecey és Bálint pap. Épp a napi veszekedésükben merülnek el.

PAP Nem értesz te semmit, bolond vénember!

CECEY Bálint! Te pap! Te teljesen meggárgyultál. A végén beállsz Jánoshoz zászlótartónak.

PAP Te meg vénségedre német nevet veszel fel!

CECEY Te meg beállsz hóhérnak!

PAP Te meg németnek!

CECEY Te hóhér!

PAP Te németbérenc!

CECEY Te sintér!

PAP Te hazaáruló!

Dobó jön ki a házból, próbálja csitítani őket.

DOBÓ Béküljenek már kegyelmetek! Igaz, nem nagyon szólhatok bele, hiszen csak most jöttem, még alig ismernek, vendégnek hallgass a neve, de nem volna-e jobb, ha a törökkel vesznének össze?

CECEY Nem érted te ezt, öcsém! Ennek a papnak a fél nyelvét vágatta le Szapolyai, nekem meg a jobb kezemet. Hát nem bolond, hogy még a fél nyelvével most is Szapolyait védi?

PAP Inkább magyar ura legyen a magyarnak, mint német, nem, öcsém?

CECEY De már beszéljünk rólad! Mióta hadakozol, Bodó... vagy mi... Dobó fiam?

DOBÓ Én, édes bátyám, gyermekkorom óta hadban vagyok.

CECEY Így van ez már derék magyar embereknél, mióta világ a világ. Azt hiszed tán, öcsém, hogy táncolásban sántult le mind a két lábam? Hát, én Kinizsivel kezdtem, bezony ám! Mátyás király a nevemen szólított, így, hogy Ceceykém... Aztán végeztem a hősök hőseivel, Dózsával... Osz, mégis, mi szél hozott erre?

DOBÓ Az áruló Mórét ugrattuk ki a várából. Ferdinánd és János közös hadával... Sziklavár, nehéz dolgunk volt. Aláaknáztuk. Ő bent biztatta a várvédőket a kitartásra. Maga meg kötélén leereszkedett éjjel a hátsó falon, és ellillant. Azt mondják, erre tart, Pécs felé, a nyomorult. Még a gyerekeit is otthagya áldozatul.

PAP A gyerekeit, otthagya, az átkozott?

CECEY Meghaltak szegények?

DOBÓ Nem, dehogy. A szép két barna fiút János királyhoz vitték, pártfogásba.

CECEY Az ám, hadd dicsekedjem el neked, fiam, hogy vénségemre mivel ajándékozott meg engem az Isten! Magda! Hol van Vicuska?

MAGDA Nem láttam. Ebéd után a kertben játszott a Bornemissza-gyerekkel.

CECEY Akkor szaladjatok, és keressétek meg!

DOBÓ Fia nincs, bátyám?

CECEY Fiam az nincs. Nagy bánatomra. Dejszen, ha lenne, öcsém, még a kezem is kinőne, mint a ráké!

Magda jön vissza, kétségbeesve

MAGDA Nincsenek a kertben!

CECEY Akkor keressétek, a szentségit...

PAP Nana!

CECEY A szentségit magának is, nehogy már prédikálni kezdjen itt nekem, mert a fakezem töröm szét a fején! Mindenki keresse a gyerekeket! (*Lázás keresés kezdődik. Magda is felugrik, de szinte egyhelyben sántikálva keres.*) Azzal a Bornemissza-gyerekkel látták utoljára! Komisz kis kölyök, a szeme se áll jól.

A ház népe tovább futkározik, a keresés sokáig eltart... Magda jön.

MAGDA Megvannak.

CECEY No, hála istennek. Hol vannak, ha megvannak...

MAGDA Hát... a ruhájuk van meg... (*Nyújtja Cecey felé a kezében tartott kis ruhácskákat.*) A patak partján találták őket. Ott vannak a meztelen kis lányomaik is a homokban... Fürdőztek talán...

CECEY (*felvonyít.*) És belefulladtak a vízbe? Azt mondod, hogy valahol belefulladtak a vízbe? Hát így vigyáztál a lányomra? (*Ütésre emeli a kezét.*)

5. jelenet(emlék 1/2)

Török tábor valahol a mecseki erdőben. Tábornőtűz, a tűz körül törökök ülnek, néhányan részegen, egymásba kapaszkodva táncolnak, mások magyar nőket nyomorgatnak a bokros oldalában. A rabok komoran, távolabb üldögélnek kis csoportban. Gergő és Vica egy-egy szál gatyácskában kuporog egy fa tövében.

VICUSKA Utytunk, Dergő.

GERGŐ Úsztunk, Vicuska. De most várjon! Körülnézek.

VICUSKA Dergő, Dergő, hadd megyek veled!

GERGŐ Vicuska, most nem... Én is jövök mindjárt. Addig ücsörögjön
itt szépen.
VICUSKA Ücsörölögök...

*Gergő nesztelenül elsurran a homályban. Vicuska pityereg. Egy asszony veszi
pártfogásába.*

MARGIT Na, ne sírjál már, szép kis gyermek. Margit vagyok... neked
Margit néni. Hová való vagy, kis szentem?
VICUSKA A faluba.
MARGIT Mi faluba?
VICUSKA Itt az erdőbe' faluba.
MARGIT Mi neve van neki?
VICUSKA Aztat nem tudom.

Egy fiatal férfi csúszik melléjük.

GÁSPÁR Áldjon meg az isten, Margit, hogy te még ilyenkor is minden-
kihez jó vagy. Az én sebem is bekötözted a lábamon.
MARGIT Éjjelre meg teszünk rá útilaput, Gáspár.
A cigány is közelebb húzódik hozzájuk.
CIGÁNY Hij, de ihes vagyok! Három lovat megennék egymágám nyer-
sen, meg hozzásá két oldal salonnát!

Izmos, középkorú férfi lép hozzájuk.

SZAKÁCS Lesz vacsora, semmit se félj! Már csinálom.
CIGÁNY Áhá, te vágy a sákács!
SZAKÁCS Olyasmi. Majd lesz gondom rátok.
CIGÁNY Sárközi. Így hínak, hogy Sárközi, el ne feledd, amikor a mara-
dékot szétosztod közöttünk!
SZAKÁCS Olyat főzök, hogy a törökök úgy nyalják utána a szájukat,
mint a kutyák.
CIGÁNY Kutyák azok maguk is, bibas kutyák! Bárcsak én is nyallhat-
nám már a sájamat! Menek pikulázni nekik, hadd kerekedje-
nek mind többen táncra...
GÁSPÁR Addig se bennünket vernek...
MARGIT Hallgasson, Gáspár, viselje békével, amit az úr kimért magára.
Nézd csak, kislány, rongyokból kötöttem neked bubát! Ez lesz
a... hogy is hívnak?
VICUSKA Vicuska...

MARGIT A Vicuska babája. Lehet öltöztetni, vetkőztetni, táncoltatni a pikula-szóra, ringatni, altatgatni...

A kislány megnyugszik. A tűz mellett megélnékül a beszélgetés. Egy sebhelyes arcú rab tart szóval egy félszemű törököt.

MÓRÉ Ne legyen M... de inkább ne a nevem, ha nem mondok igazat.

GERGŐ *(ott ólálkodik körülöttük.)* Ez olyan cigányforma. Vagy inkább olyan, mintha hóhér lenne! Hogy a fene essen bele!

FÉLSZEMŰ Éljen Magyarország! Hogy ihasson a török addig, amíg meg nem hal!

MÓRÉ Ez mire volt jó?

FÉLSZEMŰ Hogy eltereljem magunkról a figyelmet. Azt higgyék, már részeg vagyok. Mondjad tovább!

MÓRÉ Nála van Dózsa kincse, bizonyosan tudom.

FÉLSZEMŰ Miféle kincsek? Csak nem holmi rezek?

MÓRÉ Aranykelyhek, kupák, láncok, de nem rabláncok... olyanok, amilyenek a nagyon gazdag uraknak lenni szoktak. Hat nagy vasládában tartja őket.

FÉLSZEMŰ Itt az erdő alján? Kincsek?

MÓRÉ Itt lehet elrejtteni őket a legjobban.

FÉLSZEMŰ Fegyvere van?

MÓRÉ Téli van velük pallás, pince... Nincs, aki használja őket. Csak szolgálai vannak az öreg fakezűnek. De már ő sem hadakozik. Valaha Dózsa kincstartója volt.

GERGŐ Ezek Cecey uramról beszélnek. Ki akarják rabolni.

MÓRÉ Most kell lecsapni rá, amikor nem is számítana támadásra.

Hogy ne tudjon segítséget hívni.

FÉLSZEMŰ Kevesen vagyunk.

MÓRÉ Minek ehhez sok ember? Néhány rongyos szolgát meg a fakezű-falábú öreget kell levágni. Nem kunszt. Sok ember – sokfelé osztozkodás.

FÉLSZEMŰ Ha igazat beszélsz, elbocsátalak a rabságból, sőt, meg is jutalmazlak. Ha nem igaz, amit mondasz, Cecey kapujára akasztalak föl. Most megyek aludni, már mindenki elpilled lassan...

MÓRÉ Nagyuram, ha kereslek, mi néven kereshetlek?

FÉLSZEMŰ Keresd Jumurdzsákot, ezen a néven ismernek... *ezek.*

GERGŐ Meg akarják támadni Cecey uramat. Meg is akarják ölni.

Figyelmeztetnem kell...

Visszasurran Vicuskához.

VICUSKA Derdő, félttem, hogy elmentél.
 GERGŐ Sose féljen, Vicuska! Ne aludjon el, mindjárt indulunk...
 VICUSKA Hova medünk, Derdő?
 GERGŐ Megszökünk, Vicuska, de ahhoz csöndben kell lennie!
 VICUSKA És a Szürke? Avval mi lesz?
 GERGŐ Visszük azt is. Össze van kötve valami török lóval. Visszük azt is.
 VICUSKA Vittyük azt is. Hogy vittyük?
 GERGŐ Ellopjuk... Az aszab, aki örködik ránk, már alszik. A lovaknál is horkolnak az örök. Részegek mind, hála a jó mecseki bornak! Induljunk! De ki ne nyissa a száját, meg ne ijedjen senkitől, Vicuska, míg a lovakhoz nem érünk.
 VICUSKA Ki nem nyitom, meg senem ijedgetek.
 GERGŐ A Szürkére csak maga ül föl, megértette? Én az erdő széléig kivezetem a két lovat, aztán irány Cecey uram háza!

6. jelenet *(emlék 1/3)*

A Cecey-házban fáklyák égnek, senki sem alszik, a nők rimánkodnak, a férfiak keresnek tovább, egy csapat épp most tér vissza a patakról.

SZOLGA Cecey uram, átkutattuk végig a patakot, nincsenek benne.
 CECEY Nincs Isten!
 PAP De van!
 CECEY De ha van, sincs!
 PAP De ha nincs, is van! Isten adja, Isten is veszi el!
 CECEY Az eszedet, bolond pap! De nem az én kislányomat.
 SZOLGA Megengedi, hogy mondjak valamit?
 CECEY Beszélj!
 SZOLGA Nem a vízbe veszték azok, hanem... a török vitte el őket.
 CECEY Ezt meg honnan veszed?
 SZOLGA A keresők a patak partján töröknek a lába nyomát látták meg egy vakondtúráson.
 CECEY Vakondtúráson török lábnyomot? Oszd honnan tudták, hogy török az a lábnyom a vakondtúráson?
 SZOLGA *(megőrizve a nyugalalmát.)* Magyar ember nem hord sarkatlan csizmát.
 CECEY Hátha bocskornyom volt!
 SZOLGA Lehetett volna, de azon viszont nincs sarkanyú!
 CECEY Igazad lehet. Borzasztó! De akkor mit cselekedjünk? Az Isten...
 PAP Ne káromolja már az Urat, vén bolond! Tegyen úgy, mint én. És hallgasson!

CECEY Inkább haltak volna meg, mint hogy török fogságba estek!
Lefekszem, nincs már nekem nappalom többé! Lehet, hogy
föl sem kelek!
PAP Ember, elvette az eszét a fájdalom!

Bemegy a házba.

TÁVOLRÓL

HANGOK Emberek, emberek, megjöttek! Nyissák ki a kapukat!
PAP Kik jöttek meg?
SZOLGA (*futva érkezik.*) A gyerekek jöttek meg!
PAP A gyerekek? Hogyan?
SZOLGA A szürkén meg egy idegen török lovon. Egymáshoz vannak
kötve.
PAP A gyerekek?
SZOLGA A lovak!

A pap rohan a ház felé.

PAP Ne aludj, Péter, ne aludj, mert igenis van Isten! Kelj fel, mert
van Isten!
CECEY Hagyd már el ezt az istenes történetet! Mi van?
PAP Megjöttek a gyerekek!
CECEY Nem értem.
PAP Péter, hát nem érted? Megjöttek a gyerekek, Vicuska és Ger-
gely van a kapuban, egymáshoz kötözve.
CECEY Hát mégiscsak van Isten! De ki kötötte össze őket?
Rohannak a kapu felé.

7. jelenet (*emlék 1/4*)

Cecey házában a pitvara, jár a nép a két kisgyerek csodájára, aki megszökött a török fogságból.

CECEY Mától fogva az én fiam ez a Gergő gyerek!
DOBÓ Bátyám, elvinném én ezt a mától a maga gyerekét felföldre.
Vitézt nevelek belőle. Szeretnél-e vitéz lenni, kisfiam?
GERGŐ Nagyon szeretnék.
DOBÓ Lovad már van. Kardot meg szerzünk a töröktől.
GERGŐ Hát az enyim a ló?
DOBÓ Ki másé lenne, ha te szerezted.

GERGŐ Akkor az arany is, ami a nyeregben van elrejtve? Láttam, amikor oda tette a török, akié a kis ló volt.
DOBÓ Ha ott van, akkor az is a tiéd.

Egy nyeret hoznak, rázzák, csörög, megoldják a csapját, ömlik belőle a rablott arany.

CECEY Hijnye, annyi pénz ez, hogy te fogadhatsz apádnak, fiam!
GERGŐ Anyámnak szánom a pénzt.
CECEY No, én se gondoltam magamnak megtartani. (*Gergő anyjához fordul.*) Asszony, szedd össze az aranyat, mind egy szálig! A fiad szerezte... a tiétek...

PAP Isten adta a fiadnak.
CECEY Azért köllött hozzá a gyerek bátorsága is...
GERGŐ Aztán, jól eltegye édesanyám az aranyakat, mert nemsokára ide jönnek a törökök.

DOBÓ Ide? A törökök?
GERGŐ Hallottam, ahogy a cigány-hóhétképu a félszemű töröknek azt mondta, hogy ide jöjjenek, és vegyék el Cecey uram-apám kincseit.

CECEY Az én kincseimet? Megőrült az a cigány-hóhétképu? Miféle kincseimet?

GERGŐ Hát, ami a padláson van, meg a pincében, meg a hat vasládában.

DOBÓ Hogy nézett ki az a cigány-hóhétképu ember?

GERGŐ Hát, olyan csúnya volt. A szájától a füléig egy vörös barázda húzódott.

DOBÓ Móré László, az áruló! Meg akar szökni a zsvány, de előbb ránk vezet a törököt. Hány embere van, Cecey bátyám?

CECEY Negyven... de majdnem mind öreg.

DOBÓ Az nem baj. Csak fegyver legyen a kezükben. Meg itt vagyunk mink is.

CECEY Ne inkább fussunk...? Fussunk, de hova?

DOBÓ Marad mindenki! Kaput be, zsákot mögé!

CECEY Gergely anyja nincs itt... szegény asszony hazament, hogy el-ássa az aranyat...

DOBÓ Nincs idő várni. Azt mondtam, kaput be! Annyi rés maradjon, hogy egy ember be tudjon fézni rajta. Kettő már ne.

TÁVOLI HANG Jönnék!

DOBÓ Jönnék. Elöl a félszemű janicsár. Megismerlek, Jumurdzsák...
Hát ez a török becsület! Tegnap még együtt harcoltál azokkal, akiket most kirabolni próbálsz? Rabló vagy, mint melletted az a cigány-hóhér képu haramia, a Móré László.

JUMURDZSÁK (*kintről*) Adjátok meg magatokat, vagy adjátok ki az aranyakat!
DOBÓ Nesze neked arany! (*Elsüti a puskáját. A többiek követik a példáját. Kintről vad lövöldözés a válasz. Dobó átkiabálja a hangzavart.*) Ott fut az aranyatok, ostoba törökök, csak érétek utol Móré Lászlót. Lám, hogy iszkol a férgé! Meleg az ő talpának ilyenkor ez a föld! Utána, törökök, vágjatok elé, mert megszökik az aranyatokkal! (*Távolodó kiabálás, lódobogás, aztán csend.*) Na, ezek az ostobák mind elmentek Móré László után, bátyám, már nem érdeklí őket a kend hat vasláda aránya! (*A legényekhez.*) Hozzátok be az udvarra a törökök közül azokat, akik még élnek!

A katonák kimennek, kis idő múlva visszatérnek a sebesült Jumurdzsákkal és egy másik törökkel.

DOBÓ No, Jumurdzsák, veled volt Allah, meg a páncél a szíved fölött. Csak behorpasztotta a golyóm a vasat, nem ért el a szívedig a küldeményem. De most jössz velünk, elvezetsz minket az erdőbe, ahol fogva tartjátok a falusiakat. Kötözzétek föl egy lóra! Gergő fiam, te is pattanj a lovadra, jössz velem – kardért megyünk, a törökhöz.

GERGŐ Oda... nekem?

DOBÓ Neked bizony. De csak ha nem félsz.

GERGŐ Nem félek.

DOBÓ Az az első, hogy ne féljen a legény! Ezt jól jegyezd meg, kisfiam!

GERGŐ Anyámtól, ha elbúcsúzhatnám!

CECEY Magda! Szaladjatok el a gyerek anyjáért!

Magda elfut.

CECEY A legkövérébb tinómat vágjátok le! A legfinomabb boromat hozzátok föl a pincéből. Mire megjöttök az erdőből, kész a lakoma! No, hol van már az az asszony, mennének a katonák.

Magda futva érkezik, Cecey füléhez hajol, és súg neki valamit. Cecey Gergőhöz fordul.

CECEY Anyád most nem ér rá idejönni, kisfiam. Menj be a házba, és kérjél a feleségetmtől útravalóul valamit a tarisznyádba!

Gergő bemegy a házba.

CECEY (*Dobóhoz.*) Meg van halva a gyerek anyja. Ráakadtak a gyújtogatók, és megölték.
 DOBÓ Az aranyakat elvitték?
 MAGDA Aligha. A szoba sarkában fekszik, arccal a földre borulva. Oda áshatta az aranyakat. Nincs nyoma török kutatásnak, dűlésnek.
 CECEY Nézzetek az arany után, aztán hozzátok ide nekem. Amíg a gyerek föl nem nő, én leszek a gyámja, megőrzöm a vagyonát.

Gergely kijön a házból.

DOBÓ No, kis szolgálom, indulhatunk-e az erdőbe a törökre?
 GERGELY Indulhatunk hát. Az a fő, hogy ne féljen a legény!

8. jelenet (*emlék 1/5*)

Rabok a tisztáson. Néhány aszab őrzi őket. Lódobogás hallatszik, az aszabok felugrálnak, firkésznek az erdő felé, majd Dobó tűnik föl, oldalán Gergő, mögötte magyar vitézek. A törökök szétszaladnak, a magyarok ujjongásban törnek ki.

GÁBOR PAP Áldja meg az Isten kegyelmeit! A legjobbak jöttek.
 (*Kezet nyújt.*) Somogyi Gábor a becsületes nevem.
 DOBÓ Dobó István vagyok. Mi történt az arcával... a testével... ha nem sértem meg e kérdéssel?
 GÁBOR PAP A törökök forró vízzel locsogattak, hogy valljam meg, hová rejtettem kicsiny templomom kincseit. Mintha nekem lettek volna kincseim! (*Meglátja a katonákkal körülvetett fogoly Jummurdszákot.*) Ez a bitang adta ki a parancsot, ez a félszemű anyagyilkos!
 DOBÓ Sajnálom. Ez már nem sok forró vizet fog locsolni a magyar papokra.
 GÁBOR PAP Hálásak vagyunk azért, amit értünk tett, Dobó kapitány.
 DOBÓ Ahogy én nem vagyok kapitány, úgy nem nagytiszteletű úr maga sem, atyám.
 GÁBOR PAP Igaz is. Maga nekem Dobó uram lesz, ha meg nem sértem, ezentúl, ha még találkozunk, én meg magának Gábor pap.
 DOBÓ Ki itt a legrégebb fogoly?
 KOCSIS GÁSPÁR Én volnék. Kocsis Gáspár, szolgálatjára.
 DOBÓ Tudod-e, hogy az ezeken a szekereken fölhalmozott holmi honnan való, kiktől rabolták el?
 KOCSIS GÁSPÁR Raboltak ezek, ahonnan csak tudtak. Meg nem mondom én, melyik ruha kire való, melyik kard kinek a vérétől rozsdás.
 DOBÓ Jummurdszák! Hol raboltátok össze ezt a rengeteg holmit?

JUMURDZSÁK Ahová Allah elsegített bennünket. Ami a hitetleneké, mondja Allah, az a miénk is. Ahol találtuk, ott vettük el.
DOBÓ Akkor szétrakunk mindent, és szétosztom közöttetek.

A rabok hálálkodnak, megpróbálják Dobó kezét megragadni, van, aki megcsókolná, amit a katona nem enged meg.

DOBÓ Ne nekem hálálkodjatok, hanem ennek a kisfiúnak! Ő mentett meg benneteket, és még nem is csak titeket!

A rabok körbefogják Gergőt, ölelik, csókolják, feldobálják a levegőbe. Dobó derűs arccal nézi az örömködést. Majd lehajol, és egy kis meggyszínű bársony hüvelyben pihenő kardot emel fel a rablott holmi közül.

DOBÓ Bornemissza Gergely, lépj ide hozzám! Fogd ezt a kardot, mostantól a tiéd. Légy hű vitéze a hazának, jámbor szolgálja Istennek. Áldás és szerencse legyen a fegyvereden.

Átadja a kardot Gergőnek, és homlokon csókolja a gyermeket. Majd int, hogy kezdődhet a zsákmány szétosztása.

SÁRKÖZI (*Jumurdzsákhoz furakszik, egy nádból font török pajzsot tart az egyik kezében, a másikban egy hosszú dárdát. Azzal piszkálja a török orrát.*) Na, te Gyomorzsák, hogy vagy te most így, bibas terek?

DOBÓ Ne hetvenkedjél, te cigány, hagyd a foglyot! Hová való vagy?

SÁRKÖZI Csókolom a kezét-lábát, mindenét, mindenüvé vagyok én való, ahol muzsikáltak.

DOBÓ Puskát javítani, azt tudsz-e?

SÁRKÖZI Hogy én tudok-e? A legrosszabb puskát is úgy megreparálom, jobb lesz, mint újkorában volt.

DOBÓ Akkor indulj Szigetvárra, Török Bálint úr udvarába, mondd, hogy én küldtelek, akad majd munkád elég.

SÁRKÖZI A devla legyen a kapitány úrral megsakítás nélkül! Astán, ha szabadkérdesz nem, vak ló nem akad-e a zsákmány között?

DOBÓ Minek neked a vak ló... hogy is hívnak?

SÁRKÖZI Sárközi, instálom, Sárközi. Hogy minek a vak ló nekem?

Merthogy elostázkor mindig a csigánynak adják a vak lovat, ha meg vak ló nincs, akkor a csigány nem kap semmit.

DOBÓ Emberek! Ennek a derék Sárközinek engedjétek meg, hogy maga válassza ki a legjobb lovat az igáslovak közül. Nekünk azokból egy sem kell, katona nem ül ilyen állatra. (*Vitézeihez.*) Mindenki a lovakhoz, indulunk. Te, Gergő, kis szolgálam, ve-

lünk tartasz, míg az elhelyezéséről gondoskodni nem tudok. Azt hiszem, Török Bálint udvarában lesz neked a legjobb helyed.

GERGŐ Török Bálint udvarában?
DOBÓ Látom, nagyon csillog a szemed. Hát, csak csillogjon is. Ott majd kapsz olyan kiképzést, hogy sem a német, sem a török nem áll meg előtted.

Elindulnak az erdő felé. Gábor pap utánuk szól.

GÁBOR PAP Ezzel a rablógyilkos haramiával, ezzel a Jumurdzsákkal, mi legyen?
DOBÓ Verjétek agyon, vagy akasszátok föl! A tiétek.

Amint a katonák eltűnnek, a foglyok Jumurdzsáknak esnek, ráncigálják, ütik is, rugdossák, míg végül Gábor pap védelmezi meg.

GÁBOR PAP Azonnal hagyjátok abba, testvéreim! Foglyot bántalmazni nem túl nagy dicsőség, s főleg nem bátorság!

KOCSIS GÁSPÁR A lábamat nyomorékká törette a vassal! Az dicsőség? Haljon meg!

MARGIT Megölte az apámat, elhajtotta a tehenünket, feldúlta a házunkat. Az dicsőség? Kötélre vele!

TÖBBEN Ne kötéllel, akkor hamar vége lesz! ... Rakjunk tüzet előbb a talpa alá, hadd lássuk, hogy táncol a török! ... Égessük el máglyán az átkozottat!

SÁRKÖZI Megdegles, török! Tulajdon kezsemmel kaparom ki a semedet!

Gábor pap széttereli a gyilkolásra készülő embereket. Középre áll.

GÁBOR PAP Emberek, akasztással ne múlassuk az időt, újabb török horda csaphat le ránk, és látva az akasztott törököt, valamennyiünket felkoncolnak. *(Nagy csönd támad.)* Tudjátok, mit tett velem ez az átkozott. Testem tetőtől talpig főtt hús, élő fájdalom vagyok. Melyikteknek van több joga, hogy e fölött az ember fölött ítélkezzék?

MARGIT Láttuk, mit tett a nagytiszteletű úrral ez a lelketlen gazember. Tegyen maga igazságot fölötte!

GÁBOR PAP Meglesz. Ti menjétek a vitézek nyomában, amíg csak lehet, addig vagytok biztonságban. Aztán szanaszét szakadjatok, és

járatlan, rossz utakon haladjatok a célotok felé! Isten vezessen haza benneteket!

Aldásra terjeszti ki a kezét, aki elmegy, némán meghajol előtte.

SÁRKÖZI Na, gyere má', te beste Beske!
GÁSPÁR Aztán jól meggyötörje, mielőtt elküldi a pokolba!
EGY ASSZONY A tüzet se sajnálja tőle, hadd ismerje meg, milyen, amikor ég az ember húsa... a magáé főtt...
GÁBOR PAP Bízátok rám a gazembert, azt kapja, amit megérdemel.

Elmennek valamennyien. Gábor pap marad a tisztáson Jumurdzsákkal.

GÁBOR PAP No, Jumurdzsák, velem lehetsz őszinte... félsz-e?
JUMURDZSÁK Allah országába nem térhetek meg hazugsággal... félek! Félek, bosszúálló rettenetes pap!

9. jelenet

Tovább folytatódik a beszélgetés Dobó, Bornemissza és Cecey között. Az emberek meg csak jönnek, jönnek, Dobó hol a beszélgetőtársaira figyel, hol pedig az érkezőkre. Bornemissza viszi a szót.

BORNEMISSZA Valami dandárféle jött velünk szembe a siroki vár alatt. Nézem őket, nincs zászlajuk. Közelebb érnek, látom, nincs közöttük vezér, sehol sem látok tollas süveget. Állót intek nekik. Ti kassaiak vagytok, kérdezem. De egyik sem felel. Zavarban vannak. Hallgatnak erre is. Honnan jöttök, ha nem Kassáról? Hallgatnak. Talán a néma barátok katonái vagytok, förmedek rájuk. Na, erre az egyik nagyállú csak megszólal. Mink valóban kassaiak vagyunk, azt mondja, és éppen onnan jövünk, ahová a tekintetes hadnagy uram megyen. Csak tán nem Egerből, lepődöm meg. Onnan. De jobb, ha a tekintetes úr sem fárad el odáig, hanem most visszafordul. Miért? Mi a baj, faggatom. Csak a bolond kecske ugrik neki a késnek. Ezt meg hogy gondolja, adom az értetlent. Tetszik tudni, mi vége lett Temesvárnak. Tudom, felelem. Akkor azt is tetszik tudni, hogy Losonczt levágták, a népét felkoncolták. Mondom, hogy tudom. Hát azt tetszik-e tudni, bátorodik föl erre a nagyállú, hogy kétszázezer a török? Azt is tudom, mondom, igyekezvén megőrizni a hidegvéremet. Akkor azt is tetszik tudni, hogy annak a Dobónak ezer katonája, ha van összesen?

Lehet, hogy még annyi se, nézek vele farkasszemet. Akkor azt is tetszik tudni, mondja, és gúnyos vigyorra húzza a száját, hogy Szolnok tegnap óta a töröké? Érzem, hogy elsápadok, meg is szédülök talán kissé, de nem mutatok előtte gyengeséget. Most már azt is tudom, nyerem vissza a lélekjelenlétemet. És azt is tudom, ha ti vagytok ott a várvédők, akkor Szolnok már hamarabb elveszett volna. Hordjátok hát haza a nyomorult irhátokat, kiáltok rájuk fölmérgesedve, és hogy ne menjetek üresen, ezt kapjátok mindnyájan, patkányok. Azzal lecsördíték akkora pofont a nagyállúnak, hogy szinte lefordul a lováról. Kirántom a kardomat, hát tényleg úgy szaladnak szét, akár a patkányok.

DOBÓ

És nem hajtottad meg őket?

CECEY

Dehogy fárasztottuk magunkat ilyesmivel. Gergely köpött utánuk, azzal, hogy tisztelteti Serédy György uramat, és jobb katonákat kíván néki.

DOBÓ

Gergely öcsém, te nem csak megemberesedtél, de meg is bölcsültél! Nem hiábavaló a mondás: aquila non captat muscam...

CECEY

Ha én ezt érteném is, tán még egyet is érthetnék kapitány urammal.

GERGELY

A sas nem kapkod legyek után, Cecey uram. Vagy valami ilyesmi, latin mondás.

CECEY

Latinul ugyan nem tudok, de a rómaiak igen okos emberek lehetnek, arról már hallottam. És jó katonák. Na, de úgy látom, *jó katonák* közelednek éppen a kapuhoz.

Egy kisebb cigánykaraván nyomul be a kapun, élünkön Sárközivel.

GERGELY

Ni csak, kit látnak szemeim! Bármire megesküszöm, hogy ez az ember Sárközi! Üdvözlégy, barátom! Na, mi az, hát nem ismeresz meg?

A cigány sapkáját levéve, gyanakodva közeledik Gergely felé.

SÁRKÖZI

Megismerni megismerem, csókolom a kezsit, lábát a naccságos uramnak, eccerre hogy nagyon is megismertem. Csak az nem jut sehogy se a fene esembe, hogy hogy híjják!

GERGELY

Egyet se búsulj ezen, Sárközi barátom, majd eszedbe jut a nevem. De mi lett veled, hogy ilyen szakadt vagy? Meg sóvány, akár egy madárijesztő. Amikor legutóbb találkoztunk, kaptál lovat, pajzsot és kardot attól a Dobótól, vagy kitől!

Sárközi Dobóra néz, rögtön megismeri.

- SÁRKÖZI Ettüle ni, hogyne, hogy megismerem a kapitány urat.
DOBÓ Hát a lovad megvan-e még, a nem vak cigánylovak?
SÁRKÖZI Hogy meg-e van? Dehogyan van, csókodom a csizmája sárát, dehogyan is van az már meg. Vagy megdeglett, vagy elattam, már nem is emlékszem rá. Dejsen, nem is les nekem olyan síp lovam még egy az életben.
- DOBÓ Ha itt maradsz velünk Egerben, egy hónapos szolgálat után lovat kapsz tőlem. Meg azon felül olyan piros nadrágot, hogy minden cigány megbetegszik nagy irigységében. Vagy nem hozzánk jöttél?
- SÁRKÖZI (*elvigyorodik.*) Én csak elkalauzoltam ezeket, mert én tudom az utat ide. De hogy maradjak, arról szó sem lehet. Meleg les itt, kapitány ténsuram, nagy forróság, és forró les a seggemnek itt a levegő!
- DOBÓ Ne félj te ettől, fiam. Árnyékban, a leghűsebb bástya alatt fogsz dolgozni. Fegyvereket kell majd reperálnod. Fizetést is kapsz. Tudod mire gondolok? Te leszel az én... *fegyverigazgatóm.*
- SÁRKÖZI Bornemissa Gergely, vitézs hadnagy uram, hát most már megismerem! Jaj, hogy csókodom még a lova lábát is! Jaj, hogy nem hiába álmodtam sárgarigóval az éjjel. Megint együtt látni Dobó kapitány uramat és Bornemissa hadnagy uramat! De meg teccett nyőni, miolta nem tanákoztunk! Megizsmertem én mindjárt, csak azt nem tudtam, hogy kicsodának is tetszik lenni.
- GERGELY Hát akkor velünk tartasz?
SÁRKÖZI Tartanék, tartanék én sívesen, csak ez a bibas terek ne tartana olyan fenemód errefelé.
- DOBÓ Hiszen még itt sincs, és te máris félsz tőle?
SÁRKÖZI De itt less a kutya. És ahun így gyinnek-mennek a terek, ott nem egészséges az ájer, de nem ám!
- GERGELY De mi is itt leszünk veled, Sárközi. Addig ne rezegj, amíg bennünket látsz!
- DOBÓ Aztán, ha épp szorulnánk... (*összekacsint Gergellyel*) hát, van egérútja a várnak egészen Miskolcig.
- SÁRKÖZI Na jó, akkor csak sedjük össze! Kapok rendes fizetést, mint akárki a várban. (*Dobó mindenre bólint.*) Kapok katonaruhát... a csata végén piros nadrágot, hogy minden csigányt megegyen az irigység, ha meglássa... sárga csizmát sarkantyúval... egy jó paripát – asse baj, ha vak a fél semire, de az egyik-

kel azsé lászson... meg egérút is van Miskolcig... na, ha így bólogat a naccságos Dobó kapitány uram, akkor beállok... De van még egy kis gondom. Ha azt is meg teccenek oldani valamelyest...

DOBÓ
SÁRKÖZI Mondjad, Sárközi!

Itten van nekem a kizslyányom, a Panna... No, Panna, gyere má' ide, ne ségyellőzsködjél a kapitány úr előtt... Sóval, esz a Panna elkízsért, mert úgy volt, hogy a kapuig gyövíünk, azstán megyűnk isten hírével vagy hazsa, vagy bele a nagyvilágba. Na, mozmár, ezst a Pannát kellene itt a várban valahova jól elrejtteni, hogy se a magyar, se a török ne tanáljon rá.

GERGELY
SÁRKÖZI Se a magyar?

Asse! Hát nem látják, hogy milyen sépséges az én Panna lyányom? Akár a nap, olyan, vagy még sebb is. Evesi ez a lány minden harcoló legény fejét és erejét a harctul...

GERGELY
DOBÓ Igaz, Sárközi. Kapitány uram, hát akkor mi legyen a lánnyal? Gondoskodunk róla. Van a várban pár gyerek, azokhoz oda-csapjuk.

PANNA
DOBÓ Én már nem vagyok gyerek!

Megint kezdődik. Épp az előbb mondtam el egy legénykének, hogy azért vagyok várkapitány, hogy eldönthessem, ki a gyerekek, és ki nem az. Döntöttem, gyerek vagy! Mész a gyerekekhez, a *gyűjtőbe*.

SÁRKÖZI Ne bomolj, Panna, ha már az isten így fölvitte az apád dolgát. Més a gyerekek közé, nem kiabálok! Te meg, Beske, mert esz meg itten a feleségem, mészsasszonyok közé sorgalmaskodni.

DOBÓ Na, hogy így elrendeződött Sárközi uramék dolga...

SÁRKÖZI Lenne itt még egy kicsinyeg probléma, kapitány uram.

DOBÓ Ki vele, Sárközi!

SÁRKÖZI Itt van velem a fiam is, a Gáspárka, na, Gáspárka, gyere csak elő hamar! Állj ide, ni! Hát nem sép gyerek a Gáspárka?

DOBÓ Szépnek szép, de nem rendezhetűnk be egy külön várat a gyerekeknek!

SÁRKÖZI (*sértődötten*) Hát, ha nem, akkor nem. Akkor csókolom a kapitány úr kezsit, mégse várjuk be itten a tereket, megyűnk isten hírével hazsa, vagy neki a nagyvilágnak.

DOBÓ Rendben van, Sárközi, a régi barátságra tekintettel megengedem, hogy a fiad is a várban maradjon. Legalább lesz, aki vigyáz a szép Panna lányodra.... Elégedett vagy?

SÁRKÖZI Hogy én-e? Madarat lehetne fogatni velem, akár nem is egyet, kapitány uram.

- DOBÓ De most már menjetek befelé, hogy láthassuk a többieket is.
Kend kicsoda, és honnan jött?
- SZŰRÖS Szűrös Vendel vagyok, paraszt Hatvanbul, de már nem akarok bemenni.
- DOBÓ Aztán megtudhatom, hogy miért is nem, ha már ekkora utat megtett idáig?
- SZŰRÖS Én harcolni akarok.
- DOBÓ Ebben senki sem fogja megakadályozni.
- SZŰRÖS De nem cigányokkal együtt... derék magyarokkal akarok harcolni.
- DOBÓ No, akkor jó helyre jött, Szűrös Vendel. Mert itt nincsenek cigányok, oláhok, tótok, svábok, zsidók vagy rácok, itt mindenki derék ember és bátor magyar, aki a vár védelmében fegyvert fog. Ahogy maga is. Itt minden ember aranyat ér, nem nézve arra, milyen anya szülte. Ha ezt megértette, akkor bejöhét, és parolázhatunk az érkezésére. De ha nem érti, úgy fel is út, le is út.
- SZŰRÖS (*zavart, rövid gondolkodás után szólal csak meg.*) Megértettem. Ha már eddig elkutyagoltam, ne menjek haza üres kézzel! Egy-két kontyos fejét hazaviszem az otthon maradottaknak. Aztán, majd csak megleszek valahogy ezzel a sokféle *magyarral* itten.
- GERGELY Ez a beszéd, Szűrös Vendel. Hozta isten közénk, szeresse és tisztelje a bajtársait, mert itt mindenki élete a másik kezében van, legyen az...
- DOBÓ Ne sorold, Gergely. Szűrös uram megértett mindent.
- CECEY Kapitány uram, öreg ember vagyok én már, régen rá se gondoltam, de... hosszú volt a lovaglás idefelé... meg, ki is akarom pihenni magamat, mielőtt aprítani kezdem a törököt... engedelmével szálláshely után nézek.
- DOBÓ Csak menjen, Cecey uram, keresse meg a legjobb szobát, benne a legkényelmesebb ágyat, és ki se dugja az orrát onnan reggelig.

10. jelenet

A gyerekeknek berendezett szállás. Priccsek, függönnyel elválasztott mosdóhelység az egyik sarokban. Ketten vannak. Pinke bácsi, az „örzöjűk” egy durván összeeszkábált asztalnál ül, és saját magával kártyázik. Szita Ferkó az ablak alatti ágyon ücsörög, és unatkozik.

- FERKÓ Sokára jönnek a törökök?
- PINKE BÁCSI (*szórakozottan*) Velem ugyan nem beszéltek meg.

FERKÓ Azt meghiszem. Aztán Pinke bácsi, azon kívül, hogy nem beszéltek meg magával a törökök az érkezésük pontos idejét, csak tud valamit róluk.

PINKE BÁCSI Tudok, amit tudok.

FERKÓ Mit tud?

PINKE BÁCSI Nem sokat.

FERKÓ Azt a nem sokat megosztaná velem?

PINKE BÁCSI Minek? Úgyse lenne értelme.

FERKÓ De a fene essék a kend pofájába, van kedve viccelődni itt velem?

Pinke bácsi feláll, odaballag a fiú elé. Megáll előtte, csendesen beszél.

PINKE BÁCSI Na, figyelj rám, te Szita Ferkó! Én fölneveltem rendben hét gyereket. Öt fiút és két lányt. De nekem egy se mertte azt mondani, hogy fene essék a pofámba!

FERKÓ Nem-e?

PINKE BÁCSI Nem bizony. Mert úgy vágtam volna szájon őket, hogy a vérrel együtt a fogukat is kiköpték volna.

FERKÓ Nem olyan kemény vénlegény maga, Pinke bácsi. Lám, engem sem vág szájon.

PINKE BÁCSI Ha az apád nem tette meg idejében, nekem már nem sok közöm van hozzá, hogyan adod meg a tiszteletet az idősebbeknek. De annyit mondok, ha ezt még egyszer megengeded magadnak, jelentelek Dobó kapitánynak.

FERKÓ Nocsak! Fölcsap spiclinek?

PINKE BÁCSI Nem. Engem arra rendelték ide, hogy vigyázzak rátok. Nem arra, hogy eltúrjem a gyalázkodásaitokat. És ha pofon vágnálak, akkor magamat szégyellném a legjobban. Nem vághatlak, de nem is viselhetem, hogy egy kölyök sértegessen. Majd a kapitány igazságot tesz. És még mielőtt a török ideér, útilaput köt az úrfi talpa alá.

Ferkó meglepődik az öreg keserű egyenességén.

FERKÓ Nono, PINKE BÁCSI! Bocsánatot kérek... Mert ha szépen beszélni nem is tanított meg az apám, arra igen, hogy tudjak bocsánatot kérni a forrófejúségemért.

PINKE BÁCSI Nem haragszom én, kicsi szolgám, tudom, hogy neked is nehéz most... itt...

FERKÓ Nehéz. Nem vagyok már gyerek.

PINKE BÁCSI És felnőtt se vagy.

FERKÓ Jól mondja, Pinke bácsi. Harcolni szeretnék a török ellen, e helyett itt fogok rostokolni egy cellába zárva. *Magával...*

PINKE BÁCSI Megint kezded?

FERKÓ Nincs énnekem semmi bajom Pinke bácsival. De mindenhol van helyem, csak itt nincs.

PINKE BÁCSI A törököket kérdezted. Hát nemsokára elérik Abonyt. Hírlik, hogy Szolnok elesett. Már csak mi tarthatjuk vissza őket, meg a Jóisten.

FERKÓ Ez azt jelenti, egy-két napon belül csata lesz?

PINKE BÁCSI Ez azt jelenti, hogy egy-két napon belül itt lesznek. De a csatáig még sok időnek kell eltelnie. Olyan soknak, persze, nem. El kell foglalniuk a várost, utána fel kell állítani az ágyúikat, meg kell szervezni az ostromot. Közelebb kell férkőzniük a falakhoz.

FERKÓ És ezt Dobó hagyja? Miért nem megy eléjük, vág közéjük?

PINKE BÁCSI Jaj, kis cselédem, ahogy te a várvédelmet elképzeled! Dobónak jó ha kétezer katonája lesz a várban, azok közül is ezer, ha képzett vitéz. A többi a környékből ide menekült paraszt... de akad közöttük nemes ember is.

FERKÓ És a törökök hányan vannak?

PINKE BÁCSI Vagyok én török szultán, hogy ezt is tudjam? Van, aki hetvenezerre becsüli a számukat, mások ötvenet mondanak, akik derűsebb napot akarnak szerezni a másiknak, azok megállnak a húszezernél.

FERKÓ Kétezer ellenében?

PINKE BÁCSI Hát, ha nincs több, akkor kétezer néz farkasszemet húsz, ötven vagy hetvenezer pogánnyal. Erős a várunk, és erős bennünk a hit.

FERKÓ Ők nem hisznek?

PINKE BÁCSI Hisznek ők is. De ők Allahban hisznek. Allah pedig mégsem a mi keresztény istenünk.

Kopognak. A beszélgetők elhallatnak. Ismét kopognak.

PINKE BÁCSI Ne kopogjál annyit, akárki is vagy, hanem lépjél be!

Panka és Gáspár lépnek be, kis motyóval a kezükben. Ferkó megbabonázva nézi a szép cigánylányt.

11. jelenet

A vár udvarán Zoltay, Fügedi és Hegedűs hadnagyok az újoncokat tanítják a fegyverforgatásra. Dobó és Bornemissza érkezik, kedvtelven nézik a „verekedőket”.

- DOBÓ Kedvem lenne közéjük állni...
- GERGELY Török Bálint uram naponta küzdött meg a török foglyokkal...
- DOBÓ A foglyokkal nem is lenne baj... ha nem kóborolna az országban az a százezer török, amelynek egy része épp most Eger felé tart, hogy megvívjon velem, meg veled, meg velük. *(A fegyverforgatók felé mutat.)*
- GERGELY Azt hiszem, mindent megjegyeztem. Tudja, kapitány uram, amikor török fogságba estem, akkor szert tettem Eger várának az alaprajzára. És ahogy az előbb megmutogatta nekem a vár nevezetes pontjait, fölidéződtött bennem a rajz.
- DOBÓ No, akkor mondjad!
- GERGELY Amire nagyon emlékszem, hogy a vár alaprajza egy teknősbéka emlékeztet, amely az égtájak jelölése szerint délre néz. Ahol most állunk, az épp a feje. A négy lába meg a farka: a bástyák. A két oldala meg a két gyalogkapu. És vezettek mindenféle alagutak a vártól és a várhoz... de azokra már nem emlékezem tisztán.
- DOBÓ Kár, pedig remek az emlékezőképességed. És hogyan tettél szert arra a rajzra?
- GERGELY Török Bálint uramnak csak később mertem megmondani. Azzal a Gábor pappal, akit kapitány uram szabadított ki még a Mecsekben a török fogságból, ahol is én csak kisgyerek voltam, megkíséreltük felrobbantani a szultánt, ahogy Buda felé közeleg a díszes seregével.
- DOBÓ Csak nem? Felrobbantani a szultánt! Veszélyes idea. De hát, mégse robbantottátok fel?
- GERGELY Nem. Mert Gábor pap, áldassék az emléke, összetévesztette a szultánt – fényes kísérete és délceg termete folytán – a janicsár agával.

12. jelenet (emlék 2/1)

Táncolva, tarka ruhákban, hangszerek förtelmes zajától kísérve hosszan hömpölyög a török sereg Buda felé. Az út fölött egy sziklán az ifjú Bornemissza hasal, és onnan nézi a vonulókat Tulipánnal, azzal a törökkel, akinek Cecey azzal kegyelmezett meg, hogy tud sakkozni. Gergely, miközben figyeli a fölvonulást, egy levelet szorongat a kezében, bele-bele pillant. Gábor pap hangján halljuk a levelet.

GÁBOR PÁP

Kedves fiam, Gergely, a te gondolatod és érdemed, hogy a koronás fenevad ma a pokolba repül. De a gondolatodnak veszedelme is van. Ezt engedd át nekem. Te még fiatal vagy, és szeretetben élsz. Levelem mellett egy zacskót találsz, abban egy török gyűrű. Ez az egyetlen kincsem. Annak szántam, kit a legjobban szeretek. Neked, fiam. Török Bálintnak add át a fegyvereimet, Jánosnak a kőgyűjteményemet, Ferinek a virággyűjteményt. Legyen tiéd a könyvesházam. Mikor elmentem, aludtál, fiam. Megcsókoltalak.

TULIPÁN

Hiszen nem lesz jó az, hogy leveleket talál magánál a török, ha véletlenül elfog bennünket.

GERGELY
TULIPÁN

Tulipán, te tényleg magyarrá lettél törökből! Azzá én! És az én Juliskámat és a két szép gyerekeimet nem adnám oda Sztambul összes kincséért sem! Nem olyan rossz asszony az én feleségem... Mondom is mindig neki, látod-látod, én Juliskám, ha hagysz békén innom, be se rúgok. Én mindig csak azért rúgok be, mert azt gondolom, hogy holnap már nem adsz innom.

GERGELY
TULIPÁN

Tulipán, aztán mondja már, hogy kik jönnek, hogy jönnek! Na, ezek a gurebák, ezek jönnek mindig elől. Midenféle kevert nép. Mögöttük az ulufedzsik, a zsoldos katonák és a tábori rendőrök. Az a sárga zászlós ezred a szilidárok. Két esztendőt szolgáltam a bitang zsoldosai között. Amott már látszanak a szpáhik. Őket követik a csúcsos süvegű tatárok. Ha számolnánk, már húszezernél is többen tartanánk. Ahol a nisandzsi bég! Ott meg a defterdár, a szultán pénzügyminisztere. Utána a káziszkerek jönnek, azokat meg a csazmegírek, a főtálalók és az egyéb ételfogók követik. Ez már az udvari testőrség csapata.

GERGELY
TULIPÁN

Nemsokára itt lesz a szultán is, maga.

GERGELY
TULIPÁN

Arra még várni kell. Előbb még jönnek a janicsárok...

GERGELY (egy gyűrűt vesz elő.)
TULIPÁN

Ismeri ezt a gyűrűt, Tulipán?

Nem, sose láttam. De azt látom, hogy lovat ér! És ez az apró itt... egy kicsike gyémánt. A gyémánt tisztítja a látást.

GERGELY
TULIPÁN

És ezt az írást el tudja-e olvasni?

Hogyne. Elvégre végigtanultam a janicsár iskolát. Na, nézzük. Ila massallah la hakkve la kuvvet il a billah el áli el azim. Magyarul valami ilyesmi: *Amit Allah akar, az úgy legyen. Nincs igazság és erő a fenséges és magasztos Allahon kívül.*

GERGELY Nézze csak azt az embert ott... ott, azt a félszeműt, akinek az öltözete díszesebb a többiekénél. Álmodom...

TULIPÁN Az bizony Jumurdzsák. Mármint, ez a gúnyneve. Nagyon előkelő a származása, a híres Jaja-oglu Mohamed pasa az apja.

GERGELY Nekem azt mondták, felakasztották.

TULIPÁN Ahhoz képest elég élőnek látszik.

GERGELY Mondok én valamit, Tulipán, de csak akkor, ha nem kívánczok vissza közejük.

TULIPÁN Kéváncsozik a fészkes fene.

GERGELY Ez a sok ember nem jön hiába... ezek Budát akarják elfoglalni...

TULIPÁN Lehet. Ha megengedi, én is mondok magának valamit. *(Bilincseket vesz elő.)* Ezek itt az én bilincseim. Ha ki kell mennem a faluból, rácsatolom őket a lábamra. Ha a török elfogna, megszabadít. Én meg éjszaka szabadítom meg magamat tőle. Valami azt sűgja, jó lesz felcsatolnom. Itt a kulcs, tegye a zsebébe. Ha valami baj van, azt mondjuk a töröknek, Török Bálint udvarából valók vagyunk, én rab, maga meg diák. Éjjel megszabadítom magamat a bilincsektől, aztán magát is kiszabadítom, és hazaszökünk.

GERGELY Rendben, de most inkább nézzük a törököket... Na végre! Az ott a szultán!

TULIPÁN Nem, az még csak a janicsár aga. Még jön a szultán két fia, Mohamed és Szelim. Na lássa, ott van a szultán!

A szultánt gyaloghintón hozzák, kerengő dervisek forognak körülötte, két szerecsen palmaággal legyezi, és hajtja el róla a legyeket. Hirtelen hatalmas robbanás rázza meg a levegőt, a síp-dob zenét ordítás, jajgatás és török káromkodás tölti meg.

GERGELY Végünk van, Tulipán!

TULIPÁN Mi történt?

GERGELY Az, hogy nem a janicsár aga a szultán!

12. jelenet *(emlék 2/2)*

A szultán elé kísérik az erdőben elfogott három foglyot. Gábor pap nem tud lépni, két oldalról két janicsár támogatja. Arca véres, szájából is vér csorog.

SZULTÁN Kik vagytok?

TULIPÁN Én rab vagyok, minden igazhitű atyja. Láthatod, itt a lábamon a lánc. Janicsár volnék különben, én is igazhitű. Tulipán a nevem.

SZULTÁN Hát az a kölyök, ez meg kicsoda?

TULIPÁN Török Bálint, a te híved és szövetségese fogadott fia.
SZULTÁN Fogadott fia... az enyingi ebnek?
TULIPÁN Annak, felség.
SZULTÁN Hát ezt az embert ismeritek-e?

*Az egyik janicsár hajánál fogva felemeli Gábor pap fejét, hogy jól láthassák az arcát.
A pap, mintha csak ájulásban tenné, a fejét rázza – nem, nem, nem...*

TULIPÁN Sose láttam.
SZULTÁN A diák se ismeri?
GERGELY Én sem ismerem.
TULIPÁN Sose láttam.
SZULTÁN Micsoda robbanás volt ez? Engem akart ez a nyomorult pap megölni.
TULIPÁN Felséges uram, mi gombászni indultunk az erdőbe a diákkal. Meghallottuk a török zenét, ide siettünk. Én, a te lábad méltatlan pora csak arra vártam, hogy elhaladj előttem, és kiált-hassak, hogy szabadítsanak ki.
SZULTÁN Eszerint nem tudtok semmi.
TULIPÁN *(a szemé ravasz-kásan villan Gergely felé.)* Úgy üdvözlök az igazak pa-radicsomában.
SZULTÁN Oldjátok el ezt a nyomorultat. A láncát tegyék át a diák lá-bára. *(A papot veszi szemügyre.)* Ezt az ebet meg orvosok ke-zeljék. Vallomást akarok hallani tőle, mielőtt meghal.

Tulipán vérbe forgó szemekkel ugrál Gergely előtt.

TULIPÁN A markomba kerültél, hitetlen kutya! Most mindenért megfi-zetek! Elevenen nyúzom le rólad a bőrt. Addig verlek, amíg csak lélegezel. *(A janicsárokhoz.)* Hagyjátok rám ezt a hitetlen ebet! Ő az én rabom!
SZULTÁN Tüntessétek már el a szemem elől ezt a bohócot!

A janicsárok mindkettőjüket ellökösik. Tulipán egyet-kettőt rávág Gergely hátára, majd az ordítózásába beleszó egy magyar mondatot is.

TULIPÁN Ne nyugtalankodjék! Tulipán igazat mondott. Ki fogja szaba-dítani...

12. jelenet (emlék 2/3)

Foglyok a török táborban. Janicsárok őrzik őket. Gergely is közöttük van, Tulipán meg-megpróbál közelebb férkőzni hozzá, de a janicsárok visszalökődésik. Végül feladja a próbálkozásokat, int Gergelynek, és elszédeleg valamerre. Gergely mellett egy hatalmas török őrködik.

TÖRÖK Török vagy, hogy beszéled a nyelvünket?
GERGELY Nem tartozom olyan nemzetekhez, amelyik rabolni jár.
TÖRÖK Tudsz írni-olvasni törökül?
GERGELY Tudok.
TÖRÖK Akkor miért nem akarsz török lenni? Szolimán pasa is magyar volt. Tudott írni, olvasni. Pasa lett belőle.
GERGELY Én soha nem harcolnék a hazám ellen.
TÖRÖK Ő harcol. Neki már Törökország a hazája
GERGELY Mit törődöm én vele! Ott harcol, ahol... ahol...
TÖRÖK Allah akarja.
GERGELY Te mondad.

A török hosszan matat az tarisznyájában, majd egy csomó összehajtogatott pergament húz elő onnan.

TÖRÖK Hajván a nevem.
GERGELY Hajván? Az talán... marhát jelent.
HAJVÁN Azt, azt. Ez a gúnynevem. De egyszer majd nem lesz az, ha janicsár-pasa leszek. Hanem, itt vannak ezek az írások. Egy halott dervistől szedtem el, a ruhájával, pénzével együtt. Ha megmondod, mik állnak ezekben az írásokban, két aranyat is adok.

Gergely hosszan tanulmányozza a holdfénynél az iratokat.

GERGELY Mutattad már valakinek ezeket az írásokat?
HAJVÁN Mutattam, mutattam, de hiába, nem tudták elolvasni.
GERGELY Hát akkor ne is mutasd. Ez az írás egy szent dervistől való. Ha tudnák, milyen kincs birtokában vagy, elvonnék tőled. Azzal a feltétellel árulom el, hogy mi van benne, ha elmész, és megnézed, él-e még a fogoly pap, vagy már meghalt. Amíg odajársz, alaposan átvizsgálom a papírosaidat.
HAJVÁN Rendben van. Megnézem. De ha be akarsz csapni, akkor megfojtalak.
GERGELY Nem foglak becsapni...

Az óriás elcammog. Gergely az írások fölé görnyed.

GERGELY (*magában mormog.*) Magyar várak alaprajzai. Be vannak jelölve minden, a gyenge részek, az aknázása alkalmas helyek. No, Gergely, most légy okos! El nem tüntethetem őket. Legfeljebb átrajzolom a jeleket máshová, így nem fogja a török megtalálni a várak gyöngeségeit... Ni, ez egy minden lábán csonka béka! Eger vára! Ezt az egyet azért elteszem... Ezen rajta vannak a föld alatti utak is...

Ingébe rejti a tervrajzot. S még idejében észreveszi, hogy valaki feléje lopakodik. A papíruszokat Hajván szatyrába csúsztatja. Fél szemű, fényes öltözetű ember. Gergely nézi, nézi, aztán felismeri. Megdöbben.

GERGELY Jumurdzsák! Hát maga még él?
JUMURDZSÁK Miért ne élnék?
GERGELY Azt hallottam, hogy a pap fölakasztotta.
JUMURDZSÁK A pap? Miféle pap?
GERGELY Hát ott a Mecsekben... kilenc esztendővel ezelőtt.
JUMURDZSÁK Ki vagy te?
GERGELY Rab vagyok.
JUMURDZSÁK Hol van a pap? Mit tudsz róla?
GERGELY Valami rosszban sántikál...?
JUMURDZSÁK Ellenkezőleg. Meg akarom köszönni neki, hogy meghagyta az életemet.
GERGELY Miért nem akkor köszönte meg?
JUMURDZSÁK Nem úgy alakultak a dolgok. Mentenem kellett az irhámát.
GERGELY Azt mondja, jót akar neki?
JUMURDZSÁK Nem szeretek senkinek sem tartozni.
GERGELY Hát, az a pap itt van a táborban.
JUMURDZSÁK (*mohón, nem leplezve az indulatait.*) Itt van? Itt a táborban?
GERGELY A szultán foglya. Megvádolták, hogy fel akarta robbantani a szultánt.
JUMURDZSÁK Honnan ismered a papot?
GERGELY (*megszimatolja a veszélyt.*) Csak úgy, szőrmentében ismerem.
JUMURDZSÁK Nem mutatott neked a pap egy gyűrűt?
GERGELY Lehet, hogy mutatott.
JUMURDZSÁK (*növekvő izgalommal.*) Török gyűrű. A Hold van rajta, meg csillogok.
GERGELY Ilyesmit nem mutatott.
JUMURDZSÁK Ha nem, hát nem... Megyek, ránézek arra a papra.

Visszajön Hajván.

HAJVÁN A pap még él. Láttam. Sok orvos van körülötte. Úgy hörög, mint a hasba szúrt ló. Na, várj csak, kutya! Te nyilván a cin-kosa vagy!

GERGELY És ha az vagyok? A szerencséd, a jövőd az én kezemben van.

HAJVÁN Hát szerencsével jár a papíros? Na, beszélj már!

JUMURDZSÁK Egy föltétellel. Ki kell engem innen szabadítanod.

HAJVÁN Megtudom mástól.

JUMURDZSÁK Ha töröknek mutatod, elveszi tőled. Ha magyarnak mutatod, nem érti. Hol akadsz olyan keresztényre, aki ért latinul is, meg törökül is...

HAJVÁN Akkor megfojtalak, ha nem beszélsz. *(Fojtogatni kezdi Gergelyt.)*

GERGELY Megfojtod velem a szerencsédet.

HAJVÁN Hát jó. Hogy gondolod, hogy kiszabadítalak?

GERGELY Lefűrészeled a lábamról a bilincset.

*A török roppant egyet Gergely egyik bilincsen, amelyik lepattan a lábáról.
A másikat rajta hagyja.*

HAJVÁN Tovább!

GERGELY Szerzel nekem szpáhi süveget, szpáhi köpönyeget.

HAJVÁN Szerzek.

GERGELY Adsz fegyvert.

HAJVÁN Megkapod az egyik handzsáromat.

GERGELY Ha mind együtt van, elárulom a titkodat.

(A török elcammog a sátrak között.)

13. jelenet *(emlék 2/4)*

Nyitott sátor, körben janicsárok őrködnek. A sátornyílásban fekszik Gábor pap, körülötte orvosok tanácskoznak. Jumurdzsák jön, az egyik janicsár őrhöz fordul.

JUMURDZSÁK Beszélhetek a fogollyal, aki ma a paradicsomba akarta röpíteni a padisah felséges személyét?

Janicsár Kérdezd az orvosokat!

JUMURDZSÁK *(az egyik öreg orvoshoz.)* Efendik, ha lehet szólanom a beteggel, kedves dolgot cselekedhetnék a padisahnak.

Az orvos zavartan megvonja a vállát. Jumurdzsák bemegy a sátorba. Gábor pap fölé hajol, alig tudja leplezni az indulatait.

Balogh Franciska: (Kemény Lili: Kettőnk közül)

Andirko Mate: (Áfra János: Félreértések kicsiny tárháza)

JUMURDZSÁK Gyaur, ismerj meg engem! *(A pap nem felel, Jumurdzsák pedig minden mondata után megrázza a haldoklót.)* Jumurdzsák vagyok... egyszer nem akasztottál föl a Mecsekben... De megszabadítottál az amulettedtől... Most te vagy a rab... ha fel is épülsz, biztosan lecsapják a fejedet. Az amulettémért jöttem... Neked semmi az a gyűrű, nekem minden erőm abban van... száz másik gyűrűt kapsz majd érte tőlem... Mióta nincs velem, elfordult tőlem a szerencse... Meg is nyomorodott az egyik kezem... örökre... *(Mutatja.)* A karomat átszúrták a csatában... Gyaur, te jó ember vagy... Példátlan a szíved jósága... Könyörgök, add vissza az amulettemet...! Megteszek mindent, amit kívánsz... Megmentelek a hóhérkéztől... Add vissza az amuletted... Az amuletted... Az amuletted, gyaur kutya...! Az amuletted...!*(A pap álla leesik.)* Most meg megdöglöttél... Döglöttél volna meg, amikor az amuletted elvetted... Vissza a fogoly diákhhoz, abból kell kiverni a gyűrű titkát!

Futva távozik a helyszínről, az orvosok és a janicsárok között kitör a pánik, amikor meglátják a hátrahagyott halottat.

14. jelenet *(emlék 2/5)*

Gergely a fűben ücsörögve várja Hajvánt, aki meg is érkezik.

HAJVÁN Itt vagyok. Nesze a ruha, öltözz! Lovat is szereztem neked, a sátorok között majd odajutsz hozzá, ha elmondod, milyen szerencsét tartalmaznak az írások.

GERGELY *(öltözködés közben)* Kabalára tettél szert, Hajván! De, jatagánt is ígértél.

HAJVÁN Nesze! Folytasd!

GERGELY Ezek az írások arra valók, hogy a tested körül hordozd őket. Hétfelé kell vágnod mindet, s egyenként bele kell varrnod őket a ruhád bélésébe. A turbánodról se feledkezz meg!

HAJVÁN Minek?

GERGELY Ha így cselekszel, nem fog a golyó. Csak arra ügyelj, el ne csalják valamilyen csellel tőled.

HAJVÁN Hohó! Hajván nem bolond.

GERGELY Magyarország begleregbe leszel. De addig, míg így nem leszel, nem illethetsz fegyverrel sem gyermeket, sem asszonyt, sőt, az ilyesmit meg kell akadályoznod.

HAJVÁN Így tesztek. Megálmodtam én, hogy úr leszek, hiába neveznek Hajvánnak. No, ha nagy úr leszek, és megint elfogunk, te leszel az íródeákom.

GERGELY Úgy legyen.

HAJVÁN (*lepattintja a másik bilincset is.*) Menj, magyar barátom, a sátrak mögött hozzájutsz a lovadhoz. Ne félj, az örök már mind részegen alszanak.

GERGELY (*a zsebébe nyúl, előveszi a gyűrűt.*) Ne, Hajván, ez a gyűrű a tied. Magyar ember nem fogad el semmit ingyen.

HAJVÁN (*elveszi a gyűrűt, nézegeti.*) Ez egy török gyűrű... De nem kell. Elég fizetség az nekem, hogy meghoztad a szerencsém. Na, eredd már! Még észrevesz valaki...

Gergely eltűnik a sátrak között. Szinte ugyanebben a pillanatban érkezik futva Jumurdzsák, jatagánt lóbálva a kezében.

JUMURDZSÁK (*ordít.*) Hol van a deák? Az elébb még itt volt veled. A te őrzésedre volt bízva.

HAJVÁN Mit tudom én. Az elébb még valóban itt volt. Most meg nincs itt. Nyilván elkóborolt valami élelem után a sátrak között.

JUMURDZSÁK Megöllek, te kutya, ha megszökött.

HAJVÁN Szerencséd, hogy nem tudod, hogy kivel beszélsz. Széttörnéllek, mint egy nádszálát, te félszemű kretén.

JUMURDZSÁK Kettéhasítalak, ha nem mondd meg, hol van a deák!

HAJVÁN Mondtam, hogy nem tudom.

JUMURDZSÁK Nem mutatott egy gyűrűt neked?

HAJVÁN Gyűrűt? Hát azt mutatott.

JUMURDZSÁK Milyen volt az a gyűrű?

HAJVÁN Hát olyan törökös. A Hold volt rajta, meg gyémántból csillagok.

JUMURDZSÁK (*hörög.*) Hol az a gyűrű, te bitang?

HAJVÁN A deáknál. Kínálta, de nekem nem köllött.

JUMURDZSÁK De hol a deák?

HAJVÁN Mit tudom én. Eredj, keresd meg, ha annyira hiányzik.

JUMURDZSÁK Azt mondtam, kettéhasítalak, kutya, ha nem mondd meg, hol van a deák.

HAJVÁN Azt próbál meg! Engem nem fog a fegyver!

JUMURDZSÁK Hajván.

HAJVÁN Hát te is tudod az én nevemet?

JUMURDZSÁK Hajván, Hajván, Hajván... A föld alól is előkerítem a deákat. De ha nem találok meg, akkor neked véged, Hajván.

HAJVÁN Ha Magyarország beglerbége leszek, lesz rád gondom, te kutya.
JUMURDZSÁK Hülye!

Jumurdzsák elviharzik, Hajván röhögve vakarja a hátát.

15. jelenet

A gyerekek szállása. Pinke bácsi valamit faricskál az asztalnál, Szita Ferkó kavicsokkal célba dobál a falra rajzolt körbe. Kopogtatnak, nyílik az ajtó, Panna és Gáspár érkezik. Pinke bácsi széles mosollyal indul eljűk, de Szita Ferkó bizalmatlanul méregeti a jövevényeket.

PINKE BÁCSI No, pulyáim, titeket is ide vezérelt a sorsotok?
PANNA Egészen pontosan Dobó kapitány úr.
PINKE BÁCSI Engem szólítatok Pinkebácsinak. Halljam, nektek mi a nevetek?
PANNA Én Sárközi Panna vagyok. Ez meg itt az öcsém, a Gazsi... akarom mondani, Gáspár.
PINKE BÁCSI Cigányok vagytok...? Na, nem azért kérdeztem.
PANNA Hát nem látszik? Cigányok vagyunk hát. Ilyeneknek teremtett...
PINKE BÁCSI Nem kell szabadkoznod! A cigány is csak ember...
FERKÓ De milyen ember?
PINKE BÁCSI Mi a bajod neked a cigányokkal?
FERKÓ Nekem semmi. Ők szoktak velem kötözködni, meg is vernek a falu végén, ha többen vannak.
GÁSPÁR Mi nem szoktunk se kötözködni, se verekedni.
FERKÓ Mert ahhoz is gyávák vagytok. A cigány csak bandában bátor, egyedül inába szalad a bátorsága.
GÁSPÁR Attól, hogy nem szoktam, megverekszem veled, hogy lásd, egyedül se fél a cigány.
PINKE BÁCSI Nem tetszik nekem ez a ti évődésetek... bár évődés lenne! Hát apátok, hát anyátok?
PANNA Apánk a harcosok között, ő a fő fegyverigazgatója Dobó kapitánynak.
FERKÓ No hiszen! Sokra is megy Dobó uram egy ilyen fegyverigazgatóval.
PINKE BÁCSI Tán ismered a gyerekek apját?
FERKÓ Nem ismerem. Csak azt tudom, hogy a cigány egy vak lóért is képes elszegődni akár az ördöghöz is.
GÁSPÁR Anyád, az szerződik el egy vak lóért az ördöghöz.

PANNA
GÁSPÁR Nyughass, Gáspár, látod, hogy ő a nagyobb, ne kötődj vele! Édesapámat akkor se bántsa senki, becsületes, rendes üstfoltozó a szakmája. Édesanyánk meg a konyhában fog segídeni.

PINKE BÁCSI Remek! Ha abbahagytátok a veszekedést, válasszatok magatoknak ágyat.

FERKÓ Csak tüllem minél messzebre legyetek!
PANNA Miért legyünk messze *tülled*?
FERKÓ Mert a cigány bűdös... hallottam, hogy mondják az emberek... a magyarok, hogy bűdös cigány...

PANNA Hát csak gyere ide, te illatos magyar legény, és szaglássz meg bennünket! Nem vagyunk mi semmivel sem bűdösebbek nálad!

GÁSPÁR Mosakszunk rendesen, szappannal, kétnaponta törülközőt váltunk...

PINKE BÁCSI Hagyd abba az ellenségeskedést, Szita Ferkó. A te apád is a várat védi, meg az ő apjuk is. Ha ők elfogadják egymást harcostársnak, ti miért nem teszitek ugyanezt?

FERKÓ Magyar a cigánynak sosem lesz barátja.
GÁSPÁR A cigány se a magyarnak.
PINKE BÁCSI Lesz ez még így se. Feküdjete a másik sarokba, ne zavarjátok Szita Ferkót a magyarsága kiélésében.

FERKÓ Pinke bácsi is *ezekkel* van?
PINKE BÁCSI Nem. Én *veletek* vagyok. És azt akarom, hogy legyen közöttetek barátság és béke! Nem elég, hogy otthon, a falujaitokban megmérgezi az életeteket ez az áldatlan és értelmetlen ellenségeskedés?

GÁSPÁR No, elég messze vagyunk a magyar úrtól?
FERKÓ Elég messze, cigányok...
PANNA Ne foglalkozz vele, Gáspár! Megleszünk mi jól itt ketten.
PINKE BÁCSI Biztos jönnek még mások is.
FERKÓ Magyarok... derék magyarok....
PINKE BÁCSI Mondok én neked valamit, Szita Ferkó. Idefelé az úton sok menekülő *derékmagyarral* találkoztam, akik Eger irányából menekültek, nehogy itt kapja őket a török, mert a harchoz nem volt elég derék a magyarságuk.

FERKÓ Cigány, az persze volt közöttük bőven.
PINKE BÁCSI Meg fogsz lepódni, nem nagyon volt. Rongy ember akad minden nációban, ahogy becsületes és bátor ember is elég. Nem szeretném, ha Dobó elé kellene vinnem az ügyeteket, van a kapitány úrnak épp elég dolga most.

FERKÓ Hát mégiscsak spionkodásra rendelték ide?

PINKE BÁCSI Hát gyűlölködni hozott ide az apád?

Szita Ferkó hasra veti magát az ágyon, rázza a vállát a sírás. Panna odamegy hozzá, és megsimogatja a hátát. Gáspár felugrik.

GÁSPÁR Panna, megbolondultál? Mit csinálsz?

PANNA Nem látod, hogy milyen elesett?

GÁSPÁR Az előbb még nem volt az. Az előbb még...

PANNA Nem érted te még a nagyok dolgát, Gáspár, idő kell ahhoz, hogy belenőj!

PINKE BÁCSI Na, ezt már szeretem.... Amikor csönd van, békesség van... egyetértés van... majdnem szeretet van... mert hamarosan lesz itt olyan zenebona, gyűlölködés, öldöklés és emberpusztítás, amelyet elképzelni sem tudtunk eddig.

16. jelenet

Dobó és Gergely az érkezők körül sürgölődnek. Dobó egy-egy ismerőst megszólít, Gergely csak terelgeti a népet.

DOBÓ *(egy feketébe öltözött, komoly, idősödő férfit szólít meg.)* Ni, hát kit látok! Gergely fiam, ez itt András deák, az egri bíró. Mi szél hozta mihozzánk, bíró uram, ebben a vészterhes időben?

BÍRÓ Hoztam az öreg harangot. A többit elásattam.

DOBÓ Derék ember maga, András deák! *(Egy mellettük ácsorgó katonához.)* A harangot Mekcsey kapitány ásassa el a templombástya mellé! Mélyen, hogy ágyúgolyó ne érje. *(A katona sietve elmegy.)* De hát, kit gyászol, bátyám?

BÍRÓ A városomat, kapitány.

DOBÓ Korai az még... Itt marad a várban?

BÍRÓ Itt hát. A fegyver nem ismeri, kinek a kezében van. Egy bíró is forgathatja jól a kardot.

DOBÓ Igaz. De mi lesz Eger népével?

BÍRÓ Az én népem itt van, aki fegyvert tud fogni, bent a várban. Ha a vár elesik, velem esik el, mert a töröknek nem kell majd magyar bíró a város fölé.

DOBÓ Hát csak menjen beljebb, András deák, keressen magának fekhelyet és fegyvert; aztán majd, ha győztünk, szabaduljon meg ettől a varjúforma ancúgtól.

BÍRÓ Köszönöm, kapitány úr. Megjegyzem, a páncél ügyis el fogja takarni ezt a mostani sok feketeségemet.

DOBÓ Úgy legyen. *(Figyelme ismét az újonnan érkezettek felé fordul.)*
Maga se félti ide hozni a gyerekét?

BÉRES Épp azért hoztam ide, mert féltém.

DOBÓ De itt napokon belül ostrom lesz, ember! Jönnek a törökök.
BÉRES Hiszen tudom. Azért leszünk itt mi is. Hát, ha gyün, akkor
majd vissza is takarodik, vagy itt temetjük el mindet.

DOBÓ Derék beszéd... hogy is hívják?
BÉRES Béres Máté vagyok, kőműves. Ez meg itt a fiam, Jancsi. Tizen-
négy éves, megfogja ez már a fegyvert.

DOBÓ Még csak ez hiányzik, hogy gyerekeket lövösek a törökkel a
bástyákon! Hanem, miért nem hagyta az anyjánál?

BÉRES Nincs anyja.

DOBÓ Bocsásson meg! Meghalt?

BÉRES Rosszabb... elment valakivel... nálamnál jobbal...

DOBÓ Ha elment egy ilyen derék ember mellől, akkor ne sajnálja!
Majd megbánja, ha még nem bánta meg azóta. Kőművest
mondott? Aranyat ér itt majd a keze, Béres Máté! Amit a
török lerombol a falban, azt maguk éjszaka a holdvilágnál be-
foltozzák. Éjjel a töröknek se lesz kedve lövöldözni a falon
mozgókra... A fiára meg nekünk lesz gondunk, egyelőre bú-
csúzzanak el egymástól! Fegyvert azonban ne lássak meg a
gyerek kezében! Maga balra, szállást és fegyvert, no meg szer-
számokat keresni, a gyereket meg vigyétek a... hova is, no...
hát, a gyermekgőrzőbe, vagy mibe...

GERGELY Sok a gyerek meg az asszony?

DOBÓ Asszony van bent vagy félszáz. A gyerekek is szaporodnak, de
kevés a hely, mindösszesen tízet, ha elbírunk elzárással és fi-
gyeléssel... Gyere kicsit félre! Kérdeznék valamit! *(Félre hú-
zódnak, Dobó helyét az egyik hadnagy veszi át a fogadásban.)*
Török Bálint urunkról tudsz-e valamit? Él-e, hal-e? Ide nehe-
zen jutnak el a hírek.

GERGELY Bálint úr meghalt.

DOBÓ Odakint? A törököknél?

GERGELY Odakint. A Hét Toronyban. Nehéz rabság után oldotta le a
halál a nehéz bilincseket róla.

DOBÓ Jó apád volt, apád helyett.

GERGELY Fölnevelt. Apám helyett. Még kapitány uram küldött hozzá,
Gábor pappal. Emlékszem a napra, amikor az udvarába érkez-
tünk... Meg arra a napra is, amikor Buda elesett... Meg, ami-
kor álruhásan utoljára láttam a hét toronyban... De ezekről
már mindent tud a kapitány uram.

DOBÓ Mindent, amit tudni kell, és tudni lehet. De te megélted azokat az időket, és máshogyan láthattad, mint arról a híradások beszámolnak.

17. jelenet (emlék 3/1)

Szigetvár. A várudvarra érkezik Gábor pap, kézen fogva hozza Gergőt. Az udvaron éppen párviadal zajlik, két talpig páncélba öltözött férfi verekszik egymással. Körbe fogoly törökök hujjogatnak, szurkolnak az egyik viaskodónak.

GERGŐ Melyik Török Bálint uram?
GÁBOR PAP Az a medvefejes... az Bálint úr.
GERGŐ Nem esik bántódása?
GÁBOR PAP Mióta meglett férfi, nem akadt legyőzőre.
TÖRÖK BÁLINT Ha eltört ez a hitvány kard, folytassuk buzogánnyal!

Ismét összecsapnak. Hol a pajzs döndül, hol a páncél csendül. Végül a medvefejes fejbe csapja ellenfelét, aki elnyúlik a földön.

TÖRÖK BÁLINT *(leveszi a sisakját.)* No, török, csak nem esett bántódásod?
TÖRÖK *(sisakját levéve, keserves arccal)* Csak három zápfogamat bánom.
TÖRÖK BÁLINT Kinő. Vagy ha nem, rágsz a másik oldalon, pogány. Törökök! Van-e még valakinek kedve megmérkőznie velem? Aki legyőz, annak szabadság a jutalma.
PAPAGÁJ Uram, ma megint megmérkőznék veled.
TÖRÖK BÁLINT Papagáj, már megint te? Nem vívok veled. Összeszámoltad már, hányszor vívtunk egymással eddig?
PAPAGÁJ Tizenhétszer, uram.
TÖRÖK BÁLINT És hányszor átkoztál meg a verekedés után?
PAPAGÁJ Tizenhétszer, uram.
TÖRÖK BÁLINT Akkor most nincs kedvem megívni veled a tizenyolcadik átokért. Én is emberből vagyok.
PAPAGÁJ Gyerekeim várnak otthon, az asszonyom vár otthon, két éve. Vívjunk!
TÖRÖK BÁLINT Hát akkor miért nem maradtál otthon velük, ha annyira szereted őket?
PAPAGÁJ Vívjunk!
TÖRÖK BÁLINT Amikor itt gyerekeket öldöstök, asszonyokat becstelenítetek meg, akkor nem gondolták rájuk?
PAPAGÁJ Vívjunk!
TÖRÖK BÁLINT Azt gondolod, elfáradtam...
PAPAGÁJ Vívjunk! Győzni akarok. Haza akarok menni.

Magára ráncigálja az előző török páncélját, fölkap egy kopját, és Török Bálindra ront, aki könnyedén elhárítja a támadást, és a földre teríti a törököt. A foglyok kacagnak.

TÖRÖK BÁLINT Ejnye, Papagáj, nem megmondtam, hogy nincs kedvem *megívni* ma veled?

PAPAGÁJ (*habzó szájjal.*) Hát verjen meg az Allah, te rohadt szívű gyaur...

TÖRÖK BÁLINT Vigyétek innen, mert ketté hasítom! (*Gábor paphoz fordul.*)

Gábor pap, Isten hozott minálunk ismét. De mi járatban érrefelé? Hanem, mi történt a bőröddel, olyan veres vagy, akár a főtt rák!

GÁBOR PAP (*Gergőhöz.*) Vedd le a sapkádat az úr előtt! Ha már így megkérdezte, mindössze annyi történt, kicsit megfőzött a török, áruljam el, hol rejtegetem a templomom kincseit. Mert nem volt kincs, nem is tudtam előadni. Hát így jártam. Nagyobbik baj, hogy feldúlták az ekléziámat, leöldösték a földijeimet, köztük a tulajdon anyámat is.

TÖRÖK BÁLINT Kurv'anyjukat! Fő, hogy te megmenekültél. A bőröd meg majd csak kinő, ha az Istenünk is úgy akarja. Ki ez a purdé, akit idáig vonszoltál magaddal?

GÁBOR PAP Dobó uram küldte. A kis Bornemissza Gergő...

TÖRÖK BÁLINT Ez az, aki úgy szökött meg a török fogságból, hogy lovat és kincseket is szerzett mellé magának? Mert, ha ez, akkor még én is megemelném a süvegemet előtte, ha nem lennék hajadonfőtt.

GÁBOR PAP Ez, ez lenne az. És a küldője kéri, fogadja a nagyságos úr oltalmába ezt a szegény kis árvát.

TÖRÖK BÁLINT Fiaim mellé csapom őket. Se jobb, se rosszabb sorsa nem lesz nálam azokénál. No, fiam, félsz-e tőlem?

GERGŐ Nem én! Az a fő, hogy ne féljen a legény!

TÖRÖK BÁLINT Hol tanultál te ilyen okosságokat?

GERGŐ Dobó hadnagy uram tanítása. Aztán, él-e, hal-e Dobó uram? Ha él, hozzá szeretnék menni.

TÖRÖK BÁLINT Él, él, csak most kicsit nehezen. Nekirohant ötvened magával kétszáz töröknek. Egy török úgy belevágta a dárdáját a combjába, hogy a ló nyeregfájában állt meg a vas.

GERGŐ És nem esett le?

TÖRÖK BÁLINT Nem az. Nem is tudott volna, nyergénél fogva fenntartotta a lovon a dárda. (*Nevet.*) Én húztam ki a vasat belőle, amikor visszaért a várba.

GERGŐ De előbb jól lekasabolta a törököt, a dárda miatt.

TÖRÖK BÁLINT (*Ismét nevet a gyereken.*) Jól lekasabolta, úgy, ahogy mondod. Meg a többit is. Most még seblázban fekszik, senkit sem

enged be hozzá az orvos. Na, eredj, báméskodjál fiam a várbán, ismerkedj össze a fiaimmal! Nemsokára már velük ozsonnázol. Te meg, jó pásztorom, költözz ide, Szigetbe, légy a fiú közelében. Te tanítod latinra, az én udvari papom meg törökre. Alighanem hasznát fogja venni a török tudásának az előttünk álló zavaros időkben.

GÁBOR PAP Ahogy neked tetszik, nagyságos uram.

TÖRÖK BÁLINT Na, hát nekem így tetszik. Most megyek, lemosakszom, fölhevültem ettől a kis tornától. Ezek a nyomorultak mind azt hiszik, egyszer legyőznek, és szabadok lesznek. Több török kell ahhoz, hogy engem legyőzzön, nem egy-egy vékonyka leányke.

GÁBOR PAP Lesznek azok nemsokára sokan is, Török Bálint uramon.

TÖRÖK BÁLINT Azt mondod, Gábor pap? Ne legyen igazad! De ha lesznek, lesz majd hely is hova eltemetni őket.

GÁBOR PAP Ha isten így rendeli, legyen majd így...

TÖRÖK BÁLINT Te mondad, kedvenc papom.

18. jelenet

A gyerekek szállása. Megszaporodtak, közöttük van már Jankovics és Huszka is. Panna és Gáspár félre húzódva üldögél a sarokban, a másik sarokban Ferkó babrál valamivel. Pinke bácsi szokásosan farigcsál. Jankovics és Huszka huzakodnak az asztalnál ülve.

HUSZKA Aztán majd hősi halált halok, az isten fáját!

JANKOVICS Halsz te az eszed tokját, picinyem. Ahhoz legalább hősnek kellene lenned, te Huszka. De te egy girnyó kis figura vagy, az ilyenekből nem hősök lesznek, ha felnőnek, hanem áldozatok.

HUSZKA Azt ha pofán csaplak, Jankovics, meggyőzlek-e majd arról, hogy nem vagyok girnyó?

JANKOVICS Az lesz életed utolsó csapása, picinyem. Ha csak egy nagyot is sóhajtok, hanyatt esel tőle.

HUSZKA Neked meg az lesz az utolsó sóhajtásod. Ehhez mit szólsz? *(Egy gyöngyház nyelű kést vesz elő, és belevágja az asztalba.)*

PINKE BÁCSI Nono, hátrébb azzal a késsel, úrfiak!

JANKOVICS Hagyja csak, Pinke bácsi. Nem bicska ez, csak konyhai szerzőm.

HUSZKA Gyöngyház nyelű, az isten fáját! Vak vagy a szemedtől?

JANKOVICS No, akkor meg hova szarjak... *az isten fáját?* Lyánoknak való a gyöngyház nyelű kés, jobb, ha elteszed, még megvágod vele a kezedet!

HUSZKA Aztán majd akkor ordítasz, ha azt a kövér hasadat vágom föl vele, Jankovics, és kiontom a hájadat, te... pufi.

JANKOVICS No, annál én is ott leszek, te... giliszta.

PINKE BÁCSI Szóltam, hogy hátrébb az agarakkal, fiatal emberek. Nyakunkon a török, ti meg egymást vagdaljátok?

JANCSI De hiszen, ez a Jankovics nem is szerb, hanem török! Mert nekem ő van a nyakamon.

JANKOVICS Te vagy a török, beesett mellű cseh rongyvitéz!

FERKÓ Abbahagynátok? Mindketten törökök vagytok!

JANCSI Neked meg ki osztott lapot, te nagy lapaj papagáj?

FERKÓ Nem állhatom a hencegőket.

JANKOVICS Akkor menj ki, de magadból, mert magadat nem állhatod, nem bennünket.

PINKE BÁCSI Ki innen akkor mentek, ha én azt megengedem. És én azt nem engedem meg! Dobó kapitány úr parancsa az, hogy tartsalak itt benneteket.

HUSZKA Azt ostrom végéig?

PINKE BÁCSI Ha kell, addig.

JANKOVICS Pinke bácsi, meddig tart egy ostrom?

PINKE BÁCSI Éppen csak addig, amíg az egyik fél le nem győzi a másikat.

JANKOVICS Az ostromlók az ostromlottakat?

PINKE BÁCSI A mi esetünkben ennek másként kell végződnie. Hallani sem akarok még egyszer ilyen hangokat!

HUSZKA Másként is fog. Ha szorul a kapca, kimegyek, és szétcsapok a törökök között.

FERKÓ A gyöngyház nyelvű bicskáddal?

HUSZKA Ha kell, azzal. Krisztus urunk mondá, hogy szükségben elsül még a kapanyél is.

PINKE BÁCSI Biztos, hogy ő mondta?

HUSZKA Egészen biztos.

JANKOVICS Ott voltál, picinyem?

HUSZKA Akár ott is lehettem volna. De éppen nem értem rá akkor...

JANKOVICS A szabó apád...

HUSZKA Hogy jön ide apám?

JANKOVICS Hogy Krisztus urunk biztosan a szabóknak prédikálta ezt...

HUSZKA Hát, nem is a kántoroknak.

JANKOVICS No, azért az én apám mégis csak közelebb van az Istenhez a templom karzatán, mint a te apád a szabászollójával...

HUSZKA A szatócs anyádat!

JANKOVICS Ne anyázz, paraszt...!

HUSZKA Ne apázz, jobbágy...!

Ölre mennének, de nyílik az ajtó, Béres Jancsi lép be rajta.

JANCSI Vitéz hadnagy uram, Béres János jelentkezem.
PINKE BÁCSI Ez aztán a katonás belépő! De én csak Pinke bácsi vagyok, pujám. Nem vitéz hadnagyod...

JANCSI Én sem vagyok a maga pulyája.
PINKE BÁCSI Jól van, jól van, meg ne sértődj ám! Hány éves is vagy?
JANCSI Tizennégy. Apám Béres Máté kőműves. Anyám...

JANKOVICS Anyád?
HUSZKA Anyád!
PINKE BÁCSI Elég legyen! Anyád van-e, pu... fiam?
JANCSI Nincs. Elment... Meghalt...

PINKE BÁCSI Apáddal jöttél?
JANCSI Ki mással.
PINKE BÁCSI Pihenj meg valahol, keress szállást magadnak!
FERKÓ Én mellém ne!
HUSZKA Én mellém se! Akkor már inkább a Jankovics.
PANNA Ide jöhetsz, mellénk, Béres Jancsi.
FERKÓ Eredj a cigányokhoz! Azokhoz való vagy.
JANCSI Ezt még megbeszéljük.
JANKOVICS Na, kezdődik.
HUSZKA Egy aranyat teszek rá, hogy leveri ezt a felfújtt pulykát, ezt a Ferkót az új kölyök.

JANKOVICS Nincs is aranyad.
HUSZKA Nincs hát. Csakis azért teszem fel a fogadásra.
JANCSI Mi bajotok velem?
FERKÓ Semmi. Csak ne játszd itten a katonát előttünk!
JANCSI Már csak egy-két év, és én is mehetek harcolni a törökkel.
PINKE BÁCSI Egy-két év? Az nagyon sok idő, Jancsi. Lehet, hogy akkorra már nem lesz kivel harcolnod. Vagy Magyarország nem lesz, vagy a törökök nem lesznek itt.

JANCSI Akkor... most megyek ki.
PINKE BÁCSI Hát már te is kezded? Még meg sem jöttél, és máris legénykednél? Tudod te, milyen egy ostrom? Folyik a vér, hullanak le a falakról a pogányok, hullanak bent a védők, lándzsák verik át a katonák testét, nyílvevesszők állnak ki a halottak melléből, kinek keze, kinek lába, kinek a szeme világa veszik oda...

FERKÓ Pinke bácsi hány ostromban vett már részt?
PINKE BÁCSI Ostromban még egyben sem.
FERKÓ Akkor meg mit beszél... mit mesél itt nekünk az ostromról?
JANKOVICS Hát aztán, csatában már csak volt a Pinke bácsi?
PINKE BÁCSI Csatában sokszor.

HUSZKA Ki ellen?
 PINKE BÁCSI Hol a török ellen, hol a német ellen... mikor ki ellen köllött menni.
 JANKOVICS Hát aztán, sebesülés, veszteség érte-e a csatákban?
 PINKE BÁCSI Sebesülés is, veszteség is ért.
 HUSZKA Azt hun sebesült meg?
 PINKE BÁCSI Hát nem vettétek észre, hogy fából van pótolva az egyik lábam?
 JANKOVICS Látjuk, látjuk, de nem tesszük szóvá. Azt mi volt a vesztesége?
 PINKE BÁCSI Két fiam halt meg mellettem a törökkel vívott csatában. El se tudtam búcsúzni, el sem tudtam tisztességesen temetni őket... Engem meg, szégyenemre, meghagyott élőnek azóta is az Isten.
 HUSZKA No de...
 JANCSI Nincs no de! Mindenkinek kuss legyen! Aki most megszólal, annak én tömöm be a száját!
 HUSZKA Igaz is... az isten fáját!

19. jelenet (emlék 3/2)

A királyi palotában. A várakozók között ott találjuk Török Bálintot, aki mögött az apródja, Gergely várakozik. Belép a királyné. Két testőr áll mögé, melléjük felsorakoznak a magyar főurak.

KIRÁLYNÉ Kérem a török szultán követét, Ali agát.
 GYÖRGY BARÁT A királyné Ali agát, a török szultán követét kéreti!

Ali aga belép, mögötte apródok cipelik be táncolva az ajándék-ládákat. Meghajol, a királyné trónusa elé szalad, ott hasra veti magát. A királyné int, hogy felállhat. Valamit mond György barátoknak.

KIRÁLYNÉ Örvendünk a látásán, Ali aga.
 GYÖRGY BARÁT A királyné örvendezik látásodon, Ali aga, Isten hozott.
 ALI AGA Felsőges királyasszony, a hatalmas padisah kegyes üdvözlét hozom. Kéri, fogadd jó szívvel ezeket a szerény ajándékokat.

Pompázatos kincseket pakolnak elő a ládákból. Ali odalép hozzájuk, és felemel két aranytárgyat.

ALI AGA A kardot és a buzogányt, felség, a kis király öfelségének küldi az én uram. Továbbá, lent az udvaron várakozik két felszerszámozott arabs telivér, őket a szultán fiai küldik testvéri csókkal a kis János Zsigmond öfelségének.

KIRÁLYNÉ (*György barátához fordulva.*) György barát, köszönd meg az ajándékokat, és kérd a nevemben a kegyelmes szultánt, jelöljön ki alkalmas órát küldötteink fogadására, akik köszönetünket tolmácsolják!

GYÖRGY BARÁT Őfelsége mély hálával és meghatottsággal fogadja a kegyes szultán ajándékait...

ALI AGA Ne fárassza magát a tolmácsolással, György barát, magam is beszélem a nyelvüket. Tolmácsolni fogom a nagybecsű köszönetét a hatalmas padisahnak. (*A királynéhez fordul.*) Ezek csak jelképes ajándékok, kegyelmes asszonyom. A hatalmas padisah ezzel jelzi, hogy a kis János Zsigmondot a fiának, tekinti, királyné őfelségét pedig a lányának. Legnagyobb öröme telnék benne, ha csókkal illethetné elhunyt királyi barátja fiát.

GYÖRGY BARÁT Ezt... hogy érti a felséges szultán?

ALI AGA (*továbbra is a királynéhez.*) Ez okból kéreti felségedet, hogy a kis királyi őfelségét dajkájával együtt hintóba ültesse, és méltó kísérettel színe elé bocsássa.

GYÖRGY BARÁT Ez lehetetlen...

ALI AGA (*továbbra is a királynéhez.*) Nincs okuk aggodalomra, felség! A hatalmas padisah az ellenségeknek félelmetes, a barátok irányában azonban a legjobb barát. Ha vallásunk nem tiltaná, ő maga járult volna királyi felséged elé, üdvözlésre.

A királyné fáradtan, idegesen rálegyint.

GYÖRGY BARÁT Van még valami, Ali aga?

ALI AGA (*csak most fordul György barát felé.*) Van, György barát. A kis János Zsigmondot mindazok az urak kísérik el hozzá, akik Buda védelmében kitüntették magukat. Ismerni akarja a magyar hősoket, akiknek tegnap délután díszes kaftánokat küldött, elismerése jeléül. Neked is! Használjátok életetek során egészséggel! (*Ismét a királyné felé fordul.*) Várom kegyelmes válaszodat!

GYÖRGY BARÁT Délután háromkor megadjuk a választ. Őfelsége meg lesz elégedve a válaszunkkal.

A török követ hatalmas hajlongások közepette kimegy. A királyné mélyszégyéni fáradsággal, riadozva hordozza körbe a tekintetét a magyar urakon.

KIRÁLYNÉ Urak, kérlek, menjetek most ki! Török Bálinttal és György barátal van szólásom.

Némi morgás támad, de mindenki kimegy. A két főúr benn marad, apródjaik szintén.

- KIRÁLYNÉ Nem fogjuk engedni királyi gyermekünket az elé a vadállat felé járultatni! Ebben kérem a véleményeteket.
- GYÖRGY BARÁT Felség, a szultán jóindulatáról biztosított bennünket. Valamennyiünknek díszes kaftánt küldött.
- TÖRÖK BÁLINT Jó lesz paplannak.
- GYÖRGY BARÁT A szultánt nem szabad elkedvetleníteni!
- KIRÁLYNÉ Féltjük a gyermekünket!
- GYÖRGY BARÁT Felség, a török szultán a szövetségeseink. Gondolj az országra! A szultán itt áll nagy haddal! Magunk hívtuk be. Barátja volt megboldogult király atyánknak. Ha megérzi, hogy bizalmatlanok vagyunk iránta, fel fog bősülni. Most a fiának nevezte a kis öfelségét, de mi lesz, ha a rabjaként fogja tartani?
- KIRÁLYNÉ Van neked gyermeked, György barát?
- GYÖRGY BARÁT Hova gondol, felség!
- KIRÁLYNÉ De neked van gyereked, Török Bálint, két fiad is! Te miért hallgatsz?
- TÖRÖK BÁLINT Én búcsúképpen állok itt, felség. Hazamegyek innen. Nem bízom a törökben.
- GYÖRGY BARÁT Neked küldte a legszebb kaftánt, nemrég téged ölelgetett a legjobban...
- TÖRÖK BÁLINT Az okos madarász is annak a madárnak sípol a legszebben, amelyikre a legjobban fáj a foga. A fejemmel kedveskedjem a kaftánjáért cserébe?
- GYÖRGY BARÁT Ember, bolondokat beszélsz!
- KIRÁLYNÉ Elég legyen ebből! Török Bálint, nem kértél engedélyt tőlünk arra, hogy bárhova is elmenj. Itt fogsz maradni.
- TÖRÖK BÁLINT Itt maradhatok, de a szultánhoz nem megyek holnap. Nem kísérem az átkozott véres karmai közé a királyi gyermeket.
- GYÖRGY BARÁT Nélküled nem mehet a küldöttség! Rögtön téged fog keresni.
- TÖRÖK BÁLINT Mondjátok neki, hogy betegségbe estem.
- GYÖRGY BARÁT Azt fogja felelni: megvárom a gyógyulását. És vár egy hetet, kettőt, ha kell, éveket fog várni. Mi meg ez idő alatt etetjük-itatjuk a hadát, az embereit, a lovait, elszállásoljuk őket...
- TÖRÖK BÁLINT Megmondtam, *oda* nem megyek.

A királyné váratlanul leszáll a trónusáról, kettőt lép, és térdre esik Török Bálint előtt.

- GYÖRGY BARÁT Felség, az ég szerelmére!
- KIRÁLYNÉ Hallgass, György barát! Neked nincs porontyod. Nem tudod, milyen érzés a tigris barlangjába bocsátani az ártatlan gyermeket. Ki tudja, visszatér-e valaha onnan! Te, Török Bálint, te nem hagyatsz most el engem. Én rád bízom a gyermeket. Te

apa vagy, tudod, mit jelent, amikor a szülői szív belereszket a félelembe! Viseld gondját, őrizd úgy, mintha a magadé volna a kicsi királyod. A királyné rimánkodik neked kegyelemért, hát nem hasad meg a szíved a fájdalomtól, nem rezdül meg bened a lélek a könnyöregésemről?

GYÖRGY BARÁT Felség! Az ég szerelmére! Álljon már fel! És ne könnyöregjön ennek a bolondnak, ennek a haramiának!

Török Bálint ocsúdik, felsegíti a királynét.

TÖRÖK BÁLINT Felséges asszonyom, elkísérem a kisdedet. És esküszöm, ha csak haja szála is meggörbül a kis királynak, a szultán vérében fogom fürdetni a kardomat.

GYÖRGY BARÁT Ez már beszéd. De azért ne ugráljál annyira!

TÖRÖK BÁLINT Majd te is ugrálsz, ha a török fújja a sípján a talpalávalódat!

KIRÁLYNÉ Köszönöm, Török Bálint. Hálánk nem hagy el. Köszönjük, urak. *(Visszaül a trónjára.)* Most elmehettek. Holnap, ha négyet üt az óra, mindketten legyetek itt!

Az urak mélyen meghajolnak, kimennek. A királyné csak most roskad össze lelkileg.

KIRÁLYNÉ Elhagy az erőm... nyomorultnak érzem magam... nyomorult asszonynak... királyné vagyok, azt mondják, de egy földön csúszó koldusnak is több az ereje és az élete, mint nekem. A fának nem fáj, ha letörik a virágját, de az asszonyi szívet fájdalomtól gyúrta a teremtő. Jaj, édes kisfiam, én kis királyom, lelkem egyetlen fejedelme... mi lesz veled? Mi lesz most már velünk?

20. jelenet

A gyerekek szállása. Egyre-másra érkeznek az új jövevények. Előbb Tímár Ferike.

FEGYA Fegya vagyok... *(A többiek nevetnek.)* Tímár Ferike. *(A többiek ismét nevetnek.)* Tímár Ferenc. Apám az abonyi bíró.

HUSZKA Azt elítélni valakit, megtanított-e?

FERKÓ Hát, valamit csak-csak ellestem tőle.

HUSZKA Mert akkor ezt itt *(Jankovicsra mutat)* ítél el száz évre garázdaságért!

JANKOVICS Ezt is elítélheted több száz évre henccegésért!

FERKÓ Jól van, játszhatunk.

PINKE BÁCSI Ez nem is rossz idea! A gyerekeknek az a dolga, hogy játsszék.

FERKÓ Én nem játszom.
 JANCSI Én sem.
 PANNA Én sem...
 GÁSPÁR Én mennék...
 PANNA Te maradj veszteg, minket senki sem hívott!
 GÁSPÁR Nem baj, hogy nem hívnak, én megyek.
 PINKE BÁCSI Vagy mindenki játszik, vagy senki sem.
 HUSZKA Azt maga meg minek mondja ezt?
 JANKOVICS Azt maga meg ne mondja ezt nekünk!
 PINKE BÁCSI De megegyeztetek hirtelen!
 HUSZKA Csak játszás a haraguvás.

Nyílik az ajtó, egy kislány jön be rajta, kézen fogva vezet egy egészen kicsi fiút.

PIROSKA Jó napot kívánok.
 PINKE BÁCSI Hozott isten, kislányom! Ő téged hozott, te meg ezt a fiút hoztad.
 PIROSKA Igen-igen, hoztam, mert küldték. Dobó kapitány úr bízta rám... a gyereket. Izsónak hívják. Valahonnan az Alföldről szaladtak ideig az apjával meg az anyjával. Olyan kódís formák...
 PINKE BÁCSI Neki nincsen nyelve?
 FEGYA Nincsen. Kilopták a törökök.
 PINKE BÁCSI Na, ez már komoly baj. Majd szerzünk neked újat.
 FEGYA Nem is lopták ki, csak úgy mondtam. De ez már *(kiölti a nyelvét)* valóban túl régi.
 PINKE BÁCSI Na,használd tovább addig, amíg szerzünk neked újat! És te, lányom, ki fia-borja vagy?
 PIROSKA Én-e? Senkié.
 PINKE BÁCSI Apád-anyád?
 PIROSKA Felkoncolták őket a törökök. Így mondták nekem, hogy felkoncolták. Meg vannak halva valahol. Nem tudom, hol. Nincsen is nekik sírjuk.
 PINKE BÁCSI Te hogy menekültél meg?
 PIROSKA A töröktől mentve engem egy trágyadomb alatt hagytak... menekülés közben.
 HUSZKA Oh, a trágyadombi tündérke!
 JANKOVICS Oh, a ganyé királykisasszony!
 PINKE BÁCSI Ne hallgass ezekre, nem tudják, hogy mit beszélnek! Pannához csatlakozz, jól meglesztek majd egymással. Én Pinke bácsi vagyok.

JANKOVICS Tudnotok kell, Pinke bácsi híres vitéz. Harcolt a némettel is, a törökkel is.

HUSZKA Valamelyik levágta a lábát, az isten fáját!

PANNA A nevedet sem mondtad még, kislány!

PIROSKA Szörényi Piroška... és nem vagyok kislány.

PANNA Igaz. Ezentúl csak nagylánynak foglak szólítani.

PIROSKA Azt lehet. De értek a Piroškára is.

PINKE BÁCSI Játszani szerettek-e, újonnan jött pulyáim?

FEGYA Játszani azt nagyon szeretek. Apámmal s anyámmal sokat játszottunk... sokat voltunk úton... Sokat megkergettek bennünket... azt is játéknak vettük. Batyus zsidók, ezt kiabálták utánunk... De mi csak nevtünk rajtuk. Azt is játéknak vettük. És játszottunk, amikor eljött az este, igazi játékokat, én voltam bennük a király, és utána ettünk, ha volt mit ennünk...

PINKE BÁCSI Eszerint zsidók vagytok.

FEGYA Nem tudom. Batyusok... amolyan... vándor formák.

PINKE BÁCSI És most hol van az apád?

FEGYA A várban, fönnebb. Anyám is elment az asszonyok közé. Azt mondták, jó helyen leszek itt.

PINKE BÁCSI Jól mondták. Jó helyen leszel itt.

PIROSKA Játsszunk? De mit játszunk?

FERKÓ Nekem volna egy ötletem...

JANCSI Benne vagyok.

FERKÓ De hát, azt sem tudod, mit akarok játszani!

JANCSI Vedd úgy, hogy kitaláltam.

JANKOVICS Ezek titkon összejátsszanak, picinyem.

HUSZKA Össze-össze, az isten fáját!

JANKOVICS Azt az jó nekünk?

HUSZKA Hát, még mindig jobb, mint ha unatkozunk.

FERKÓ Akkor most figyeljete ide...!

21. jelenet (emlék 3/3)

A szultán sátra előtt. A magyar főurak, élükön György baráttal, körbeveszik a dadát, aki a gyermeket hozza a szultánhoz. Ott van Török Bálint is, nyomában Gergely. A török előkelőségek sorfalat állnak, mindenki a szultánt várja. Nem telik bele sok idő, a sátor nyílásában megjelenik a szultán. Bizalmatlanul körbe forgatja a fejét, azután kilép a várakozók elé. Meglátja a gyermeket, fölemeli, a gyermek a turbánján lévő gyémánttal kezd el játszani. A fiaihoz fordul.

SZULTÁN Csókoljátok meg a magyar királyt. (*Megcsókolják.*) Fogadjátok el testvéreteknek! (*A szultán gyermekei letérdelnek a kis királyfi előtt. Valamit mond Ali agának.*)

ALI AGA A kegyelmes szultán azt mondja, örül, hogy láthatta a kis királyt. Mintha a saját gyermekét látná. Fiául fogadja őt, és világot uralgó hatalmának szárnyát kiterjeszti fölötte. Ezt mondjátok meg a királyné öfelségének, s adjátok át az ő legkegyelmesebb üdvözetét.

Még egyszer megcsókolja, majd visszaadja a gyermeket a dadának. A magyar főúrak indulnának. A szultán azonban megállásra inti őket.

SZULTÁN Mondjátok meg a királynénak, hogy atya leszek apja helyett, és hogy az én kardom örködni fog rajta és az országán.

Ismét Ali agához fordul, és mond neki valamit.

ALI AGA A kegyelmes szultán azt kéri, vigyétek vissza békével a gyermeket az anyjának. A küldöttség térjen meg. Maradjon azonban hátra vendégségében György fráter, Werbőczy István és Török Bálint! Fegyvertelenül, kíséret és félelem nélkül!

Amíg elvonulnak, Török Bálint elbúcsúzik Gergelytől.

TÖRÖK BÁLINT Fiam, én édes fiam, fiaim közül az egyik. Érzem, hogy többé nem látlak benneteket. Ez az én búcsúcsókom, mindannyiatoké. Emlékezzetek rám szeretettel!

Megöleli Gergelyt, aki utolsóként távozik a teremből. A három magyar főúr ottmarad a janicsárok sorfala között.

WERBŐCZI Bálint uram, mire való volt ez az ellágyulás?

GYÖRGY BARÁT Légy óvatosabb, Bálint, nem szabad hidegen bánnunk a császárral!

TÖRÖK BÁLINT Ha az ember kívül hordaná a szívét a ruháján, a szultán akkor is betakarná azt mi előttünk. Bilincsek szorítását érzem a bokáimon, melyeket majd csak a halál old le.

WERBŐCZI Ostoba érzelmesség!

Kintről mindenféle zajok, kiabálások, végül ki lehet venni, mit ordibálnak, mert borzalommá egységesül a hangzavar: Elveszett Buda! Három lófarkas zászló leng a budai váron! A janicsárok fegyverüket maguk előtt tartva összezárnak a három főúr körül. Egy pillanatra szétnyílnak, kilép a résen Werbőczy és György barát. Török Bálint a kör közepén áll, torkának meredő fegyverek között, fogolyként.

22. jelenet

A vár bejárata. Változatlanul özönlenek befelé az emberek. Mekcsey és Gergely félrehúzódva beszélgetnek. Emlékeznek.

MEKCSEY Emlékszel a Héttoronyra?
GERGELY Nem emlékszem. (Nevet.) Mi az a Héttorony?
MEKCSEY Hát ahol az új asszonykáddal megpróbáltunk énekelni valami hibbant basának, hogy Bálint urat lássuk, meg – hogy kiszabadítsuk...
GERGELY Én is ott voltam?
MEKCSEY Cecey Éva, emlékezetem szerint, minden bizonnyal ott volt. Meg... (elneveti magát) az a bizonyos vörös Fürjes!
GERGELY Fürjesről aztán egy szót sem!
MEKCSEY Hát Cecey uram? Úgy dobott ki a házából, mint egy fostos macskát, amikor azt az ígéletét kérted rajta számon, hogy hozd adja feleségül a lányát!
GERGELY Vele érkeztem, Cecey urammal, láthatad.
MEKCSEY Bezzeg, ha nincs az az esküvő Gyulafehérvárott, útban Istambul felé, vagy útban Istambullból...
GERGELY Akkor nincs Jancsika sem, a kisfiam...
MEKCSEY Hol vannak most?
GERGELY Biztonságban, Sopronban.
MEKCSEY Sopronban? Ott talán biztonságban. Adná az ég. Na, megyek, felváltom Dobót a kapunál, most még terhes, hogy ennyien jönnek, majd hitványságra válhat később, hogy csak ennyien jöttek...

23. jelenet

Sopron. Éva és a kis Jancsika a szobában játszik. Egy fiatalember lép be, Miklós, peregrinus deák, látszik, hogy meg van beszélve az érkezése.

ÉVA Kisfiam, most ülj meg csendesen a sarokban, amíg Miklós deákkal elparentáljuk a ruhák dolgát.
MIKLÓS Nem tartom fel sokáig, kedves Éva, Bornemissza asszony, de az a pár ruha bizony jó lenne a hosszú útra.

ÉVA Én ajánlottam, nem maga tart fel engem. Máris hozom az uram azon ruháit, amelyeket nem használ már évek óta... szerencsére kinötte, s nem kihízta őket... bár... *(Nevet.)*

Éva ruhákat hoz elő egy ládával, válogatnak belőlük.

ÉVA Ezt nézze csak! Akkortájt lehetett a viselete, amikor én a királynénál szolgáltam, ő meg fel akarta robbantani a török szultánt!

MIKLÓS Csak nem? Magát a török szultánt?

ÉVA Sokminden éltetünk volt nekünk, Miklós deák... de erre most nincs időnk. Próbálja fel a mentét, olyasforma a mostani alkata, amilyen az övé volt.

MIKLÓS *(felprobálja a ruhát.)* Mintha rám öntötték volna... *(Valamit kaparászik a zsebe körül.)* De várjon már, várjon, Éva asszony, mintha itt a bélésben valami... valami papír...

Éva elkapja tőle a ruhát, gyakorlott mozdulatokkal átvizsgálja a zsebeket, de nem talál semmit. Aztán, egyszerre csak megáll a keze a kutakodásban. Valamit kitapint a bélésben. Egy papírt vesz ki onnan. Széthajtogatja, nézi.

ÉVA Miféle papír ez? Miféle vonalak, pontok... Akár egy teknősbéka... Mit jelentsen ez? És az uram miért tartotta magánál, ebben a régi mentében... Nem is a zsebében, hanem a zseben szakított lyukon át csempészte bele a bélésbe... Nézze, Miklós, maga tudós ember, hátha...

MIKLÓS Ez egy tervrajz, Éva asszony. Ha jól hiszem, egy vár alaprajza. S ha jobban megnézem, ez a tervrajz Eger várának a titkos, föld alatti útjait mutatja.

ÉVA Épp most ment el a férjem Eger várába harcolni, Dobó mellé. Az apámmal... De mondja csak, ilyen sok a föld alatti út Eger várába, és Eger várától? Tudnak ők ezekről a titkos utakról?

MIKLÓS Aligha. A térképen török írás van. De ha nincs a törökök kezén valamilyen másolata ennek az írásnak, akkor ők sem tudnak. Ráadásul, a sok átépítés során ezeknek az utaknak a nagy részét berobbantották már.

ÉVA Mindenesetre el fogom küldeni valakivel a várbelieknek... talán lesz egy oda tartó... vagy egy követ, aki a császárhoz menet, vagy a császártól jövet épp Sopronban száll meg.

Kint kopognak. Egy félszemű, testes, barna ruhás férfi lép be, kezében olyasforma bot, amilyenekkel a fálusi bírák szoktak járni. Lekapja a süvegét, úgy köszönti a háziakat.

Derkics Vivien: (Bende Tamás: Merülünk)

Hegedűs Dorka: (Peer Krisztián: Bérlet)

Lengyel Renáta: (Kemény Zsófi: Naprendszer)

JUMURDZSÁK Balogh Tamás vagyok, és Bornemissza Gergely hadnagy urat keresem. Azt mondják, itt lakik. Pénzt hoztam volna neki.

ÉVA Itt lakik, de nincs itthon. Én a felesége vagyok. A pénzt hagyja itt az úr, ha megjön Egerből, át fogom adni neki.

JUMURDZSÁK Nincs itthon... de kár... Ha bejöhetnék egy perc megpihénésre...

ÉVA Kerüljön beljebb, Balogh úr. Ez itt Miklós deák, aki épp különben készül. Miklós, kérem, vigye ki Jánoskát, vegyüljenek el a vásárban, vegyen neki réztrombitát, úgyis arra vágyik.

JUMURDZSÁK A hadnagy úr fia? Formás kis legény. És szép a... kardja, ebben a bordó bársony hüvelyben...

MIKLÓSm Megyünk, máris megyünk, Éva asszony... és sietünk vissza.

ÉVA*(utánuk szól.)* Nem sürgős... Hanem, kend milyen pénzt hozott az uramnak?

JUMURDZSÁK Hallottam, hogy pénzre van szüksége, hogy Egerbe megy, és némely arany- és ezüstmarháját áruba bocsátja.

ÉVA Nemigen van nekünk ilyesmink.

JUMURDZSÁK Asszonyom, én a gyűrűk mániákusa vagyok. S hírlík, hogy a hadnagy úrnak van egy különleges gyűrűje. Azt venném meg.

ÉVA Van egy gyűrűje... igen, emlékszem rá, különleges. Holdas. És csillagos. A hold topáz...

JUMURDZSÁK A csillagok pedig gyémántok.

ÉVA Maga ezt honnan tudhatja, Balogh úr?

JUMURDZSÁK Látni akarom azt a gyűrűt!

ÉVA Megrémít a hangja... Akarhatja, de nem láthatja. Mindig magánál hordja. Valami töröké volt. Annak a szerencsegyűrűje.

JUMURDZSÁK Kár, igen kár... hogy magánál hordja. Sok pénzt megadtam volna érte. Hanem, lenne a tekintetes hadnagy úrnak valami ábrázolatja itthon? Bevallom, igen régen láttam, csak a hírét hallottam hosszú évek óta. Megnézném ismét, hogy megösmérem, ha összehoz bennünket a sors.

ÉVA Csak ez a medaillon a nyakamban. *(Kipattintja.)* Valami német füstő pingálta. Életben derekabb, szebb az én uram.

JUMURDZSÁK Szép ember ez így is. Meglehet huszonöt éves is.

ÉVA Huszonhat.

JUMURDZSÁK És jártak Konstantinápolyban is... Hallottam egy Manda nevű török bégtől az útjukról. Az emberek sok mindent beszélnek.

ÉVA Manda? Sosem hallottam róla.

JUMURDZSÁK Régen Hajván volt a neve.

ÉVA Hajván? Így hogyne ismerném! Magam is láttam.

JUMURDZSÁK Akkor én megyek is... Talán Eger várában megtalálom.

Zavart sietséggel elmegy.

ÉVA Különös ember. Olyan rossz érzés fog el a közelében... Talán a fél szeme miatt... szegény... A gyűrű... Gergely mindig a hétköznapi mellényében hordta. *(A szekrényhez siet, turkál benne, egy mellényt húz ki onnan, melynek a zsebében rábukkan a gyűrűre.)* A gyűrű! A gyűrű... Jumurdzsák!

Kintről zaj hallatszik, lábdobogás, emberek izgatott futkorászása. Miklós deák ront be a szobába.

MIKLÓS Tekintetes asszony! A templom előtt hirdették, hogy Szolnokot elfoglalta a pogány.

ÉVA A gyermekem...

MIKLÓS Szolnokot...

ÉVA Hol van a gyermekem... Jancsika?

MIKLÓS Ne aggódjék, asszonyom, Balogh úr épp az imént vitte be a templomba. Vettem neki trombitát... Balogh úr azt mondta, hogy amíg ő imádkozik, hozzam meg Éva asszonynak a hírt, hogy Szolnok török kézen van...

ÉVA A gyermekem... Ember! A gyermekem!

Kirohan a szobából, le-fel a lépcsőkön, hangosan imádkozó sokaság között rohan embereket félrelökve, sikoltozva eszelősen...

ÉVA Jancsi! Gyermekem! Jancsika! Gyermekem! Jancsikám!

Az imádkozó tömeg közönyösen hullámszik körülötte.

II. FELVONÁS

1. jelenet

Gyerekek körmenete – de lehet a várba érkezőké is. Közöttük lehetnek, de nem feltétlenül kell, hogy közöttük legyenek, a már megismert gyerekek. Zászlókat visznek, énekelnek.

*1541: Töröké már Buda,
Esztergom, Fejérvár,
Szeged, Nógrád, Hatvan,
Veszprém, Pécs – fél ország
már odavan.*

*1546:
A török szandzsákra*

*osztja az országot.
Magyaré a Felföld
marad, s az osztrákok
még éhesek.*

1547:

*Magyarokat nemcsak
hogy a török nyúzza,
hanem bőrét róla
osztrák is lehúzza,
és vérezik.*

1548:

*Luther új vallása
országosan terjed.
Nem kell török, osztrák,
magyar magyar ellen
acsarog már.*

1549:

*Adót szed a török,
elszemtelenedve,
asszonyt és gyermeket,
ha úgy hozza kedve,
elraboltat.*

1550:

*Ötvenezer ember,
Fráter György a vezér,
oláh s török ellen
Erdély földjére lép,
s győzelem!*

1551:

*Izabell királyné
Erdélyből menekül,
Fráter György életén
orgyilkos merény ül
halált és tort!*

1552:

*Temesvár és Szolnok
török igában nyög,
Eger felé indul
hetvenezer ördög,
ölni készen!*

2. jelenet

A gyerekek cellája. A jelenetek előre haladásával egyre többet járnak át a másik szobába, a hálószoba részbe. Most éppen ott öltözködnek, Panna és Piroska szégyenkezve, a többiek hányják le magukról a gatyáskáikat, veszik föl a tisztát. Közben dudorásznak, hol az egyiknek, hol a másiknak erősödik föl a hangja.

MIND

*Az Isten megsegít,
vagy segíünk magunkon,
hiába hogy a török,
itt van a nyakunkon,*

*kivágjuk népünket
szoros gyűrűjéből,
elűzzük a pogányt
hazánk szép földjéről.*

*Az Isten megsegít,
vagy segíünk magunkon,
életünk és vérünket
kínáljuk magunktól,*

*amíg itt az ellen,
nem lesz nyugovásunk,
hódító pogánynak
példát így szolgálunk.*

*Az Isten megsegít,
vagy segíünk magunkon,
csak erős hitünkkel
győzhetünk bajunkon.*

*Egymásba fogódzva,
vállunk összevetve
megálljuk helyünket
e szörnyű fürgetegbe?*

PINKE BÁCSI *(aki meg-meghúzza a boros flaskáját, ahogy obsitos vitézhez illik, át-kiabál hozzájuk.)* Aztán meg ne lássak koszos csizmácskát, ráncos inget, foltos pruszlikot. Nem akármilyen nap lesz ez a mai! Vegyük sorra ismét! Mit mondott Dobó, először is – na, Huszka?

HUSZKA Akármiféle levél jön a töröktől, azt el nem fogadjuk, hanem az udvar közepén, mindenki előtt elégetjük, az istenfáját!

PINKE BÁCSI Ezt jól megjegyezted, Huszka fiam. Menjünk tovább! Mit mondott másodjára, Panna?

PANNA Bármit is kiáltoznak be a törökök, arra semmi nemű üvöltés, felelet el ne hangozzék.

PINKE BÁCSI Meg kell dicsérjelek benneteket, odafigyeltetek.

JANKOVICS Na, akkor hadd mondjam én a harmadikat!

FEGYA Miért éppen te?

JANKOVICS Mert te buta vagy még ahhoz, Fegyácska, hogy te mondjad.

FEGYA Hogy én buta-e én? Hogy buta én még hogy? Hát már mondom is. Harmadszor azt mondta Dobó, hogy senki se beszéljen halkán a várban, hanem mindenki üvöltsön, ahogy a torkán kifér.

JANKOVICS Na látod, kis picinyem, hogy nem érted te még a felnőttek beszédét. Dobó azt mondta, a török megszállás után a várba ne legyen titkos susmus se két, se több ember között, mert különben üt-vág.

GÁSPÁR Nem egészen így mondta.

JANKOVICS Csak a lényeket emeltem ki, picinyem!

PINKE BÁCSI A lényeg tényleg benne volt. Így akarta a kapitány a titkos szervezeteknek elejét venni. De mit mondott negyedszer?

JANKOVICS Senki az altisztek és hadnagyok tudta nélkül, sem a hadnagyok a két kapitány intézkedése nélkül, a csapatokon nem rendelkeznek.

Kopogtatnak. Valamennyien az ajtóra merednek. Egy jó kötésű legényke lép be rajta.

PINKE BÁCSI Hát te meg ki fia-borja vagy?

IMRE Hegedűs Imre vagyok.

PINKE BÁCSI Honnan jöttél, fiam?

IMRE Nem jöttem. Ide küldtek.

PINKE BÁCSI Az es jó. Apád?

IMRE Katona fent.

PINKE BÁCSI Anyád?

IMRE Kassán maradt.

PINKE BÁCSI Nem vagy túl beszédes.

IMRE Nem.

PINKE BÁCSI Hát, gyere be, Imre fiam! Én Pinke bácsi vagyok. Van még egy hely valahol, keresd meg, és pakold le a holmijaidat! Akad-e valami ünnepibb ruhád?

IMRE Az van

PINKE BÁCSI Ha van, akkor igyekezz, mert sietős dolgunk lesz a várban. Dobó várkapitány fölesküdteti a vár lakóit, és maga is fölesküszik a várra. Ott kell lennie mindenkinek, aki él és mozog idebenn, asszonyoknak-embernek, felnőttek-gyerekeknek. Nagy megtiszteltetés ez.

JANKOVICS
FERKÓ Esküdni kell, föl, mielőtt ideér a török, az isten fáját!
PINKE BÁCSI Ha eljön az idő, mi is a várfokra állunk talán.
Az az idő is eljöhét, de az az idő ne jöjjön el! Az már a végnek lesz az ideje... Na, igyekezzetek, pulyáim, le ne maradjunk a lényegről, mert a végén még kisépernek bennünket a várból!

JANCSI Mondott még valamit Dobó. Mi volt az utolsó felhívása?
IMRE Aki a vár megadásáról beszél, kérdez, felel, vagy bármiképp is a vár megadását akarja, halál fia legyen

FIÚK, EGYSZERRE Haljon meg! Haljon halált! A várat föl nem adjuk!

JANCSI *Jön a török, jön a török meg sem áll,
míg Eger alatt magyar kardra nem talál.
Eger vára sziklaszirtként magaslik,
török tenger alatta csak morajlik.*

MIND *A várat föl nem adjuk,
hitünk meg nem tagadjuk.
Török szultán megbánod
Eger várát hogy bántod!*

JANCSI *Jön a török, jön a török hadakkal,
elé állunk fényesre fent kardokkal.
Felénk hajol a falról a fészület,
mutassuk meg mi a magyar becsület.*

MIND *A várat föl nem adjuk,
hitünk meg nem tagadjuk.
Török szultán megbánod
Eger várát hogy bántod!*

3. jelenet

A vár főterén. Dobó egy magaslaton áll, előtte feszület, a feszület mellett két gyertya ég. Körben a vár népe, itt vannak az asszonyok és a gyerekek is.

DOBÓ Azért hívtam össze a vár népét, hogy mindenki számot vessen magával. Aki többre becsüli a bőrét, mint a nemzet jövődjét, nyitva a kapu. Nekem bátor emberek kellene. Inkább kevés oroszlán, mint sok nyúl.

BEKIABÁLÁS LENTRŐL Adjátok meg magatokat!

DOBÓ Akinek reszket az ina a közelgő zivatartól, hagyja el a várat, mielőtt tovább szólanék, mert meg kell esküdnünk a vár védelmére olyan esküvel, hogy ha azt megszegi valaki, meg ne állhasson holta után az örök Isten szeme előtt.

Nem mozdul senki.

DOBÓ Most esküdjetek velem! (*Előénekel, az egész vár utána énekliz az esküt.*)

*Esküszöm az egy élő Istenre,
hogy véretem és életemet a hazáért
és a királyért, az egri vár
védelmére szentelem.
Sem erő, sem fortély
meg nem félemlít.
Sem pénz, sem ígéret
meg nem tántorít.
A vár feladásáról
sem szót nem ejtek,
sem szót nem hallgatok.
Magamat élve
sem a váron belül,
sem a váron kívül
meg nem adom.
A vár védelmében
elejétől végéig
alávetem akaratomat a
nálam feljebb való parancsának.
Isten engem úgy segítjen!*

DOBÓ És most magam is esküszöm. (*Két ujját a feszületre teszi.*) Esküszöm, hogy a vár és az ország védelmére fordítom minden erőmet, minden gondolatomat, minden csepp véretem. Esküszöm,

hogy ott leszek minden veszedelemben veletek! Esküszöm, hogy a várat pogány kezére juttatni nem engedem! Sem a várat, sem magamat élve meg nem adom! Föld úgy fogadja be testemet, ég a lelkeket! Az örök Isten taszítson el, ha eskümet meg nem tartanám!

MIND Esküszünk! Esküszünk! Éljen Dobó! Éljen Eger! Éljen Magyarország!

Megszólal Sárközi pikulája, táncolnak, dalolnak örömiükben. A vár fokáról kiáltozás hallatszik.

Véres arcú férfi jelenik meg, lekapja a sapkáját Dobó előtt.

BORNEMISSZA Az én katonám, Bakcsay! Beszélhet, kapitány uram?

BAKCSAY Beszélhetek?

DOBÓ Mondhatod, fiam! Harcoltál, hogy ilyen véres vagy?

BAKCSAY Harcoltam bizony. A kontyosok észrevettek, és egészen a város külső faláig kergettek. Hárman voltunk előőrsben. Kettőt levágtak mögülem.

DOBÓ Hol tart a csapat?

BAKCSAY Elérték Abonyt. Sokan vannak. Nagyon sokan. Még annál is többen.

DOBÓ Azt mondd, sokan?

BAKCSAY Mint a tenger. Jönnek azok erdön, mezőn, hegyen, völgyön keresztül, ömlenek, akár a megáradt víz. A két csapatrész egyesült, Ahmed pasa serege, aki Temesvár elestét okozta, és Ali pasáé, aki Buda felől érkezett, most egyesült, megszámlíthatatlanul sokan vannak, száz számra szállítják ökrök vontatta kocsikon az ágyúgolyókat, hogy rommá törjék vele a várat, nem állítja meg már ezeket az Isten sem. Azt tanácsolnám, kapitány uramnak, ha tanácsolhatok valamit...

DOBÓ Tanácsolj!

BAKCSAY Nyitassa ki a kapukat, kapitány uram, és meneküljön innen, míg ide nem érnek, ki merre tud, amíg nem késő. Ezt a várat Arszlán bég csak rozzant akolnak nevezi.

DOBÓ De mi lesz akkor a rozzant akollal, ha kimenekülünk belőle?

BAKCSAY A magunk után felrobbantott várat adjuk fel, hagyjuk itt nekik, úgysem tudnak mit kezdeni vele.

Hegedűs hadnagy lép ki a többiek közül, és orrba csapja a meglepődött Bakcsayt.

HEGEDŰS Hagyd, Hegedűs, ő még nem esküdött fel! Ő még nem tudja, amit mi már tudunk. Hogy a várat nem adjuk fel, semmi

áron. Legyenek annyian, ahány csepp van a tengerben, ez az akol meg fog állni az áradásban.

A mellette álló paphoz fordul.

DOBÓ Atyám, legyen róla gondod, hogy ez a derék legény felesküdjék a keresztre még a mai napon.

A pap és Bakcsay elmennek.

DOBÓ Hallottátok, mit mondott a legény. A török itt van a kapuban. Tudtuk ezt, és vártuk. De még napok telnek el addig, hogy körül fogja a várat. Van időnk, ha még nem elég erős a lelünk, hogy felkészítsük a harcokra.

BORNEMISSZA Kapitány uram, hadd mondjak egy hangos fogadjistent a töröknek! Kicsapnék rájuk egy kisebb csapattal, meg Mekcsey alkapitánnyal az éjszaka sötétjében, hadd tudja ő is, hogy itt már készen vagyunk az érkezésére.

DOBÓ Ha annyira viszket a tenyeretek, Bornemissza főhadnagy, hát menj, csapj ki a törökre! De Mekcsey nem mehet veled, bármi történik, alkapitány nélkül nem maradhat a vár. Épp csak belecsíptek a fenevad oldalába, aztán irány visszafelé. Zsákmányt hozhattok, de csak annyit, amennyi nem lassítja a visszafelé meneküléseteket. Ember el ne vesszen, ez a te felelősséged, Bornemissza. Eredj, válogass ki száz embert magadnak. A többiek is menjenek a dolgukra! A bombákat a szerint lapogassátok össze, ahogy az Bornemissza főhadnagy úr meghagyta. Az ágyúk csövét porozzátok be, nehogy nedves legyen, amikor visszaszólnak a töröknek.

CECEY Hát nem mink mondunk neki fogadjistent?

DOBÓ Aki érkezik, az mondjon jó napot! Hallotta, Cecey uram, százszámra szállítják az ágyúgolyót a szekerek. Nekünk nincs fölösleges golyónk, még csak elégséges ágyúnk sem. Ha már lövünk, akkor találnunk is kell. *(Elfordul az öregtől.)* A hadnagykok folytassák a kiképzést, mintha mi sem történt volna! Az az egy-két nap is életet menthet, amíg csak egymással gyakorolnak, és nem a törökkel néznek farkasszemet, az újonnan érkezettek.

4. jelenet

A gyerekek szállása. Éppen játszani készülnek, amikor betoppan Pinke bácsi. Abbagyják a játékot, az öreg köré gyűlnek.

- JANCSI Mondja most már a híreket, Pinke bácsi, a híreket!
- PINKE BÁCSI Az éjjel Bornemissza Gergely kicsapott száz lovassal a pogányra. Dőltek, mint a gabona, ha a kasza rendet vág benne! Nyelvet is fogtak. Sok zsákmánnyal tértek meg. Még egy török kisgyereket is elhoztak magukkal egy kasban – tévedésből. Na, a török kisgyerek mindjárt itt velünk fog lakni... *(Valamennyien rémült felháborodással néznek egymásra.)* Na, ne rezegjetek már, őt az asszonyok vették a pártfogásukba, mielőtt valamelyik nekivadult katona ketté hasította volna. Reggel az anyja már itt volt érte. Aranyat ígért, sokat. De Bornemissza főhadnagy úr azt mondta, majd egy keresztény gyermekkel kiválthatja.
- JANKOVICS Egy janicsárral kevesebb, picinyeim...!
- PINKE BÁCSI Folytatom. Veszteségünk nincs. Ezzel be is fejeztem.
- PANNA Az én apám is ott volt közöttük? Azok között, akik kicsaptak a törökre?
- BEKIABÁLÁS LENTRŐL Adjátok fel a várat!
- PINKE BÁCSI Ne törődjetek a bekiabálásokkal. A török mindig ezzel próbálkozik. Hogy az apád ott volt-e? Ott hát. Annak mindenhol ott kell lennie, picinyem.
- PINKE BÁCSI Biztosan ott volt.
- HUSZKA Mitől olyan biztos benne, Pinke bácsi?
- PINKE BÁCSI Attól, hogy aki följött harcolni a várba, csakis vitéz ember lehet. A te apád is igazi vitéz, Panna.
- HUSZKA Nem vitéz az, hanem üstfoltozó cigány... az isten fáját. És az is marad.
- PANNA Becsületes foglalkozás az is, nincs rajta szégyellni való... *az isten fáját... egy az Isten, egy a fája...*
- PINKE BÁCSI *(leül, belehúz az üvegébe.)* Ez a beszéd! Bár káromkodhatnátok kevesebbet is! Becsületes emberek között nincs magyar és cigány, vagy tót vagy oláh, csak ember van... meg ember... már mondtam. Inkább énekeljetek, pulyáim!

MIND

*Az Isten megsegít,
vagy segíünk magunkon,
hiába, hogy a török,
itt van a nyakunkon,*

*kivágjuk népünket
szoros gyűrűjéből,
elűzzük a pogányt
hazánk szép földjéről.*

*Az Isten megsegít,
vagy segítünk magunkon,
életünk és vérünket
kínáljuk magunktól,*

*amíg itt az ellen,
nem lesz nyugovásunk,
bóditó pogánynak
példát így szolgálunk.*

*Az Isten megsegít,
vagy segítünk magunkon,
csak erős hitünkkel
győzhetünk bajunkon.*

*Egymásba fogódzva,
vállunk összevetve
megálljuk helyünket
e szörnyű fürgetegbe.*

MIND

Játsszunk! Játsszunk háborúsdit! Háborúzzunk! Mi vagyunk a magyarok! Mi vagyunk a magyarok! Mi vagyunk a magyarok! Mindig ti vagytok a magyarok? Most legyetek ti a törökök!

JANCSI

Akkor?

FERKÓ

Mit akkor?

JANCSI

Lesz harc?

FERKÓ

Lesz hát.

JANCSI

Én leszek a magyar.

FERKÓ

Én is magyar leszek.

JANCSI

Az nem lehet. Egymás ellen nem háborúzhat a magyar.

FERKÓ

Hallottam már ilyenről. Hogy magyar a magyar ellen...

JANCSI

Itt nem lesz testvérháború. Szedj magadnak csapatot! Török leszel.

FERKÓ

De miért én leszek a török?

JANCSI

Mert én mondtam először, hogy magyar leszek. Minden csatához kell ellenség is, nem érted?

FERKÓ De, értem. Legyen! Ki akar török lenni velem?
 GÁSPÁR Legyél csak egyedül. Még hogy török!
 JANC SI Szóval, te se leszel velem török, Gáspár?
 GÁSPÁR Nem én. Nem elég, hogy cigány vagyok? Még törököt is akarsz belőlem csinálni?

BEKIABÁLÁS
 LENTRŐL Adjátok fel a várat, és szabad elvonulást kaptok!
 HUSZKA Na, csak menj töröknek, cigánygyerek, ne a magyarokhoz dörögölj, az isten fáját!

JANKOVICS Úgy-úgy. Csak menjen töröknek az összes cigány, picinyeim!
 PANNA Szégyelljétek magatokat!
 TÖBBEN Meg a tótok is legyenek törökök! Meg az oláhok. Aztán, majd jól elverjük őket.

IZSÓ Ha már így áll, inkább beállok én is töröknek. Naná! Magyar-nak úgysem kellek. Nem kellenek a magyaroknak a zsidók... se a szerbek, se az oláhok...

JANC SI Csak játék az egész.
 GÁSPÁR Csak játék... Aztán meg ne bánjátok, hogy így játszotok ve-lünk...

JANC SI Szedj magadnak embert, válassz, aki köll, aztán készüljétek az ostromra!

FERKÓ Akkor... te még velem jössz velem, Zsenya. Meg te is, Hegedűs.
 PANNA Én is megyek.
 JANC SI Panna! Nem mész schova! Te itt legyél énmellettem, te leszel az apródom. Téged nem adlak oda nekik.

PANNA Nem adsz? Nem tudtam, hogy a tulajdonod vagyok. Én csak egy cigánylány vagyok, kapitány! Hogy lehetnék én a magyar kapitány apródja.

JANC SI Ahogy akarod... hát, eredj! Akkor te maradj nálunk, Piroska!
 PIROSKA Én meg árva lány vagyok. Azok nem tartoznak senkihez. Jó le-szek én Ferkó csapatában – ha elvisz... janicsárnak.

FERKÓ Ha jössz, elviszlek én, de nem ám janicsárnak...
 JANKOVICS Kapitánynénak viszi, picinyeim!
 FERKÓ Elhallgass, mert kiverem a fogadat!
 JANC SI Nem könyörgök egyikőtöknek sem. Ha menni akartok, ered-jetek! Készüljétek, s ha készen vagytok, támadjatok! Mi meg megerősítjük a várat.

HUSZKA Már is nekilátunk, kapitány. Csak ezek a... törökök... menjenek arrébb.

JANC SI Te nem jössz, Hegedűs?
 HEGEDŰS Mehetek...
 FERKÓ Török, vagy magyar akarsz lenni?

HEGEDŰS Leszek, ahova köllök.
FERKÓ Na, akkor gyere hozzánk!

A két csapat félrehúzódik. Fölrüházkodnak, a törökök törökös ruhákat öltenek, a magyar fiúk várat építenek kövekből és palánkokból, sisakokat, fakardokat szednek elő. Amíg készülődnek, Jancsi Pannáról álmodozik.

JANCSI

*Fekete rózsám, szép cigány Panna,
rád gondolok és reszketek belé,
Törökké lettél, magyar maradtam,
Szívem hazámé, s a szerelemé.*

*Fekete rózsám, szép cigány Panna,
Nélküled nem jó nekem e játék,
Mért nem vagy velem, mért vagy te máshol,
egyetlen szódra rohannék, szállnék,*

*Fekete rózsám, szép cigány Panna,
repülnék hozzád egyetlen szóra,
mégsem mehetek, ideköt esküm,
nem leszek csapatom árulója.*

Panna a másik oldalon szomorkodik.

PANNA

*Messzire szöktél, jaj, nagyon messze,
elér-e egy cigánylány szerelme?
Ha kimondanád, ha kimondhatnám,
érted akár az életem adnám.*

*Messzire szöktél, jaj, másik tábor
kapitánya vagy, keményen játszol,
ha elfogsz engem, fogd el szerelmem,
török vagy magyar, mindkettő csak ember.*

JANCSI Készen vagytok a fallal?
HUSZKA Készen, kapitány.
JANCSI Helyes. Sorakoztasd föl a csapatot!

Felsorakoznak egymással szemben, fa-kardokkal, krumpli-buzogányokkal fõlszerelkezve. Huszka eléjük áll, ő a kapitány hadnagya.

HUSZKA Kapitány úr, a várvédők felsorakoztak.
 JANCSI Aztán, fiam, tudod-e, hogy mi a feladatod?
 HUSZKA Életem árán is megvédem a várat. *(Szégyenlősen elmosolyodik.)*
 Meg, hogy csata után kitekerjem ennek a hitvány Jankovicsnak a nyakát a győztes csata után, aki már megint elkötötte a leg-
 szebbik fűzfapapirpámat!

JANCSI Helyes. Derék gyerek vagy.
 HUSZKA Tudom. Miszlikre aprítjuk őket! Pörköltnek való lesz belőlük!
 Lehasogatjuk róluk a bugyogót!

JANCSI Huszka... akarom mondani, Bornemissza fiam, hányan vagyunk
 a várban?

HUSZKA Kétezeren, kapitány.
 JANCSI És hányan jönnek a törökök ellenünk?
 HUSZKA Sokkal többen.
 JANCSI Mégis, mennyivel?
 HUSZKA Nem tudok addig elszámolni. Mindenkire jut legalább harminc
 török, a keservit.

JANCSI Ha csak annyi, akkor nem kell félnünk. *(A kis csapat elé áll.)*
 Emberek! Az a török sereg jön ellenünk, amelyik a nyáron az
 ország két legerősebb várát, Temesvárt és Szolnokot lerombolta.
 Elfoglalta Drégelyt, Hollókőt, Salgót, Bujákot, Ságot, Balassa-
 gyarmatot. Jön, hogy a szultán hatalmába igázza, ami Magyar-
 országból hátra maradt. Engedjük-e?

MIND Nem engedjük. Azt már nem!
 HUSZKA Lecsavarjuk az orrát.
 ZSENYA Úgy csapom bele a földbe, hogy csak úgy nyekken. Meg aztán,
 nyakig bele is csusszan... jaj, de hát én nem török vagyok?

JANCSI *Jön a török, jön a török meg sem áll,
 míg Eger alatt magyar kardra nem talál.
 Eger vára sziklaszirtként magaslik,
 török tenger alatta csak morajlik.*

MIND *A várat föl nem adjuk,
 hitünk meg nem tagadjuk.
 Török szultán megbánod
 Eger várát hogy bántod!*

JANCSI *Jön a török, jön a török hadakkal,
 elé állunk fényesre fent kardokkal.
 Felénk hajol a falról a feszület,
 mutassuk meg mi a magyar becsület!*

MIND *A várat föl nem adjuk,
 hitünk meg nem tagadjuk.*

JANCSI *Török szultán megbánod
 hogy Eger várát bántod.
 Aki fél, még ezen percben elmehet,
 harcunkhoz csak oroszlánok kellene,
 a falakra bátor szívvel menjetek,
 mi vagyunk a végső remény, emberek!*

MIND *A várát föl nem adjuk,
 hitünk meg nem tagadjuk.
 Török szultán megbánod
 Eger várát hogy bántod.*

Készülődés a „török táborban” is. Törülközőkből, rongyokból turbánt eszkábálnak maguknak, elkötik a gatyájuk végét, hogy bugyogónak látszódjék. Nem látszik rajtuk lázas készülődés.

FERKÓ *Nem tetszik nekem ez nagy törökösödés, Gáspár.*
 GÁSPÁR *Nekem se. De legalább megtudod, milyen cigánynak lenni –
 közöttetek.*

FERKÓ *Milyen? Olyan, mint... magyarnak lenni... más magyarnak.*
 GÁSPÁR *A fenét! Olyan, mint neked töröknek. Nem akarod, de kívá-
 lasztanak másnak. Még jó, ha nem ellenségnek.*

PANNA *Ne nyavalyogj, öcsém! Török lettél, legyél török!*
 FERKÓ *Nem vagyok jó janicsárnak, töröknek,
 magyar vérem magyar ereken lüktet,
 nem dobban meg szívem a nagy Sztambulért,
 de odaídnám életemet Egerért.*

GÁSPÁR *Cigány voltam, török lettem,
 mikor leszek végre magyar,
 ha győzők, utálom magam,
 ha vesztek meg hát odavan
 a becsületem.*

JANKOVICS *Ha a török is így volna törökként,
 nem kellene így aggódnunk Egerért.
 De vérszomjas farkashadként özönöl,
 magyar földet magyar vérrel megöntöz.*

GÁSPÁR *Inkább lennék én áruló,
 mint hazámra rátámadó,
 remélem, nem lesz örökké,
 nem leszek mindig törökké,
 a mindenségért!*

GÁSPÁR *Én már azon is gondolkodtam, hogy áruló leszek. Az nem bűn,
 ha a magyarok kedvére elárulom a törököt...*

PANNA
GÁSPÁR Az árulás mindenhol árulás... Az árulót sehol sem becsülik...
Na jó, akkor nem leszek áruló. De valamit mégis kellene csínálni, mert nekem nincs kedvem törökként harcolni a magyarok ellen.

FERKÓ
PANNA Nekem sincs kedvem így harcolni.
Hát akkor ne harcoljatok, gyávák! Bújjatok be nyakig a patakba, hátha nem vesznek észre benneteket!

FERKÓ Neked tán nem fontos, hogy törökként támadsz a hazádra, vagy magyarként védelmezted azt?

PANNA
FERKÓ Ez csak játék, Ferkó.
Lennék csak én Dobó, a másik oldalon, akkor nekem is jó játék volna. Így viszont már keserű.

PANNA
FERKÓ Jancsi nem rossz fiú...
De véded! Tán csak nem a szerelmed?

PANNA
GÁSPÁR Menj már!
Én megyek. Követségbe az egriekhez. Megmondom, hogy nem akarunk harcolni. Mit szóltok hozzá?

MIND *Nem akarunk harcolni,
török göncben elesni,
Allah-Akbárt bömbölni,
soha disznóhúst enni.
Nem akarunk harcolni,
Eger várát rombolni,
Vissza akarunk menni
Ismét magyarnak lenni.*

Hatalmas dörrenés kint, omlás zaja. A gyerekek riadtan kapaszkodnak egymásba, és húzódnak vissza az egyik sarokba. Pinke bácsi, aki az asztalnál ül, nyugodtan faricskál tovább. Fel sem néz, úgy mondja.

PINKE BÁCSI (*feleszmél a borozásból.*) Ne riadozzatok, kicsi pulyáim. Elkezdődött.
Most még csak a török lő befelé. Majd, ha elérkezettnek látja Dobó kapitány, visszalövünk a pimaszoknak.

JANCSI És miért nem most lövünk nekik vissza?

PINKE BÁCSI Mert ma vasárnap van.

FERKÓ Vasárnap? De egésznap hallgattak a harangok.

PINKE BÁCSI Szóltak azok, elverték a delet, csak nem hallottad. Mert a földbe vannak beásva. És onnan idáig nem hallatsz fel a hangjuk.

A gyerekek eldobálják a fegyvereket, ki-ki az általa barátjának tekintett társa mellé húzódik. Látszik, hogy félnek.

5. jelenet

Dobó a hadnagyai körében. Dobó mögött Kristóf áll, az apródja. Fáklyafény, éjszaka. A kapitány gondterhelten látszik.

- DOBÓ A török hat napja ágyúzza megállás nélkül a várat 16 faltörő és legalább 1000 kisebb ágyúval. Sokat rontott rajta, de kevesebbet, mint remélte. Veszteségeink elenyészőek, mióta kiadtam a parancsot, hogy az emberek csak fedett árkok fedezékében közlekedhetnek. Az emberek hozzászoktak a golyóbisok süvítéséhez, a szüntelen török zenebonához.
- HEGEDŰS A vártemplom tornyait mindenesetre már földig rombolta.
- BORNEMISSZA Azt kellett neki elsőnek lerombolnia, hogy ne lássuk a csapatmozgásaikat fentről.
- MEKCSEY A falak javítása, a rések betömése megállás nélkül, éjjel-nappal folyik.
- BEKIABÁLÁS LENTRŐL Halottak vagytok valamennyien, ha nem adjátok fel a várat!
- ZOLTAI Mikor számíthatunk az első rohamra?
- DOBÓ Ne nyugtalankodjatok, hamarosan megindulnak. Az ágyúikkal már egészen közel húzódtak a falakhoz. Hiába lőttünk szét közülük néhányat, hoztak a helyükbe újakat.
- HEGEDŰS A mieinket meg, amelyeket szétlőttek, nem tudjuk pótolni.
- DOBÓ Ezért kell észnél lenni, és csak akkor löni, ha lőtávon belül van a célpont, és azt nagy eséllyel el is találjuk.
- ZOLTAY Csak kifogynak egyszer...
- HEGEDŰS Ezek soha.
- DOBÓ Te mit gondolsz erről, Varsányi?
- VARSÁNYI Azt, hogy egyszer kifogynak. Amikor közöttük jártam, azt láttam, van morgolódás, hogy nincs már elég ágyúgolyójuk. Elhasználták annak nagyrészét az eddigi ostromoknál. Szolonok és Eger nem szerepelt az eredeti hadjárat állomásai között.
- HEGEDŰS De még mindig van elég, hogy törjék a falakat. Egerre biztosan elég lesz...
- BORNEMISSZA Én is azt hiszem, a végtelenségig mégsem törethetik a falakat. Napokon belül elkezdődik az ostrom.
- MEKCSEY Azt szimatolja az orrom, hogy Szent Mihály napján már vér fog folyni ezeken a falakon.
- BORNEMISSZA Török vér, azt azért tegyük hozzá!
- DOBÓ Nem kell ahhoz jó orr, István, elég, ha az ember egy kicsit is érti az ostromlók lélektanát. Lent áll a százezres tömeg a vár

alatt, ugrásra készen, gyilkolásra és zsákmányra lesve. Azt gondolják, egynapos móka lesz nekik az egri teknősbéka.

PETHŐ Majd megtanulják, hogy ez a teknősbéka hogy tud csípni, rúgni, harapni...

HEGEDŰS Vajon, hol fog támadni a török?

BEKIABÁLÁS LENTRŐL Add meg magad, Eger, különben rabláncra fűzük a nőiteket, és janicsárnak visszük el a fiaitokat!

DOBÓ Egyelőre, ahol eszébe jut. Hacsak a kémeik nem jelentették már nekik a vár gyenge pontjait.

HEGEDŰS A várban kémek? Ez lehetetlen, kapitány.

DOBÓ Miért lenne az? Ha Varsányit közéjük küldhetjük kémként, ők is elküldhetik közénk az embereiket. Láttunk-e papírt a várba érkezőktől? Kértünk-e születési levelet? De most ne erről beszéljünk. Minden éjszakát úgy kell készenlében tartanunk, hogy másnap hajnalban elindulhat alatt a förgeteg. Mindenki menjen a dolgára. Bornemissza főhadnagy és Zoltai hadnagy a Szeglet-bástyánál legyen résen. Gergely fiam, te folyamatosan ellenőrizd közben, hogy a tüzes labdacsaidat kellő gondossággal lapogatják-e az emberek. Az Ó-kapunál Pethő Gáspár és én fogok őrködni...

HEGEDŰS És én? Velem mi legyen?

DOBÓ A Föld és a Tömlöc bástya ellenőrzése továbbra is a dolgod. A török nem tudja még, de oda juthat be legkönnyebben, ha elszánja magát a rohamra.

6. jelenet

A gyerekek szállása. Pinke bácsi az asztalnál hortyog. Jancsi és Ferkó egy sarokban sutyorászik.

JANCSI Én ma éjszaka kimegyek innen, és meglesem a törököket.

FERKÓ Hogy mész ki innen? Meg, sötétben úgysem látnál semmit. És ha meglát valaki?

JANCSI Pinke bácsi takarodóra elbóbiskol a bortól. A kulcs belülről van az ajtóban. Mire hajnalban fölébred, megint itt vagyok. Ha meg nem látok semmit, ahogy mondod, akkor ők sem látnak meg engem.

FERKÓ Én is ki akarok kimenni holnap.

JANCSI Ha nem félsz, akkor te is kimehetsz.

FERKÓ De nappal is ki kéne járnunk... csak úgy egyenként.

JANCSI Megoldható. Pinke bácsit átcsalja valaki a másik terembe, aki ki akar menni, az kisurran, aki meg cinkosa, az visszazárja az ajtót.

FERKÓ És hogy jön vissza?

JANCSI Három bagolyhuhogás a jel. Akkor nyílik az ajtó. Pinke bácsi úgyis alszik reggelig. És nekünk hajnalban kell visszajönnünk.

FERKÓ És ha napközben megyünk ki?

JANCSI Akkor csak olyankor jöhetünk vissza, amikor az öreg már alszik.

PINKE BÁCSI *(épp felriad.)* Ágyba, galambocskáim, magyarok és törököcskék, holnap megint hangos napra ébredünk. Legalább most éjszákára abbahagyták ezek az elátkozottak a nagy pufogatást. A puskák azért csak-csak szólnak, de attól még jó lehet aludni.

Fejét az asztalra hajtja, s már hortyog is. A többiek legnagyobb meglepetésére Jancsi az ajtóhoz megy, óvatosan kikulcsolja a vén zárat, és kisurran az éjszakába. Ferkó bezár utána.

7. jelenet

A vár fokán áll Dobó és Mekksey alkapitány, mellettük örök. Nézik a távoli mozgolódást. Nem veszik észre a mögöttük settenkedő Jancsit, aki beszögellések árnyékában rejtőzik el. Tátott szájjal nézi a lenti máglyákat, a törökök sürgölődését. Azt sem veszik észre, amikor Bornemissza szótlánul mögéjük áll, és nézi a lenti nyüzsgést. Váratlanul egy hang szeli át lentről az éjszakai derengést.

KIÁLTÓ HANG Bornemissza Gergely! Te király hadnagya! Hallod-e? Jobb lesz, ha kinyitod a füled! *(A vár falon lévőknél némán állnak.)* Van nálad egy török gyűrű. Holddal és gyémánt csillagokkal. Nálam van egy magyar gyerek, kis meggyszín bársonyhüvelyű karddal. Az a gyűrű az enyém. Ez a gyermek a tiéd. *(Csend.)* Ha vissza akarsz kapni a gyermekedet, jer a piaci kapuhoz! Add ide a gyűrűmet! Odaadom a gyermekedet. Felelj nekem, Bornemissza Gergely!

DOBÓ Senki ne merjen felelni!

KIÁLTÓ HANG Ha a szavamnak most nem hiszel, majd hiszel akkor holnap, ha a gyermeked fejét bedobatom az udvarotokba.

DOBÓ Bornemissza főhadnagy úrnak egy szót se erről! Se másnak. Huszonöt botütést kockáztat...

GERGELY Köszönöm, kapitány uram – de hallottam mindent.

DOBÓ Egy szavát se hidd a töröknek, Gergely!

MEKCSEY Tegnap éjjel nekem azt kiabálták be, hogy a feleségem Arszlán bég sátorában mulat, és a gyereket már a janicsárképzőben dögönyözik. Jót nevettem rajta...

Bornemissza szurkozott nyilat helyez az ija húrjára.

GERGELY Én nem nevetek, de nyugodt vagyok. A feleségem a gyermekemmel Sopronban van. Onnan ők el nem mozdulnak se télen, se nyáron.

KIÁLTÓ HANG Hallod-e, Bornemissza! Itt van a fiad velem. Jer a kapuhoz egy óra múlva, magad is megláthatod!

Gergely hozzáérinti a nyilat a tűhöz, megfeszíti a húrt, aztán kilövi a kiáltó felé.

DOBÓ (*legyint.*) Csak két kaftános török. És mindkettő felnőtt.

MEKCSEY Nincs velük gyerek.

GERGELY De az egyik szemét fehér kendő takarja... Kapitány uram is tudja, ki lehet ez a török.

DOBÓ Tudom. Kár, hogy nem magam öltem meg akkor, ott a Mecsekben, amikor a Cecey-ház ellen támadtak.

GERGELY Hát, Gábor pap miért nem ölte meg?

DOBÓ Mert a papok ritkán ölnek. És Gábor pap tudta, ha elveszi tőle az amulettét, akkor gyilkosabban bánik el vele, mintha megölné.

MEKCSEY Így kellett lennie. A törökök ritkán támadnak fel!

DOBÓ Reméljük, ez az isteni rendelkezés nem éppen most változik meg – ellenünkre.

Nevetve elvonulnak. Távolodóban Bornemissza még rendelkezik az őket követő katonáknak.

GERGELY Holnap reggel hozzatok el minden nélkülözhető tálat az aszszonyoktól a konyhából, töltsétek meg őket vízzel, és mind mellé állítsatok egy-egy őrt. Tegyetek le dobokat a házak tövébe. Szórjatok rá babot meg borsót. Ha a víz reszketni kezd, a bab vagy a borsó mozgolódik, azonnal szóljatok Mekksey kapitányhelyettes úrnak. Mert az azt jelenti, hogy török elindult a föld alatt is a vár felé. De annak még, remélhetőleg, nincs itt az ideje...

Jancsi óvatosan előkucorog rejtkehelyéről. Leül lőrésbe, és a hideg kőhöz támasztja a fejét. Pityereg.

JANCSI (*magában.*) Szegény Bornemissza Gergely! Király szegény hadnagya. Török fogságra jutott a gyermeke. A kis meggyszín bársonyhüvelyű kardocskájával... Bárcsak megmenthetném! De hogy találnám meg a sokezer ember között? El sem jutnék a közelebe... Na, ha már kint vagyok, körül nézek. (*Feláll, de egy nyilvessző közvetlenül a feje mellett süvit el, és pattan le a körül.*) Nem talált... Milyen kár... szép halál... apám biztosan büszke lenne rám...

8. jelenet

A vár udvara. Nappal. Nagy a csönd. Most a török tábor moraja sem hallatszik. Az udvar közepén áll Dobó, előtte egy szűrös paraszt, körülöttük a vár népe, a gyerekek is. A kör közepén kis máglyarakás lobog.

DOBÓ Hangosan válaszoljon kend, hogy mindenki jól hallja, amit mond.

SZÜRÖS PARASZT Értettem. Hajdú András vagyok.

DOBÓ Nem a nevét kérdeztem. Hanem azt, hogy mit keres itt?

SZÜRÖS PARASZT Én, kérem, a töröknek élelmiszert szállítok...

DOBÓ Mások is ezt teszik, tudomásom van róla. Tudomásunk van arról, hogy akiknek mi a bőrét védjük a vérünket áldozva fel, azok a törökkel üzletelnek, s rajtuk gazdagodnak meg. Ha senki nem szállítana a töröknek az egri püspöktől a király bizalmas embereiig... na, mindegy, meddig is, akkor a török már régen éhen halt volna.

SZÜRÖS PARASZT De nem halt éhen.

PETHÓ De nem ám, az istenit a pofátoknak...

DOBÓ Hagyd, én hadd beszéljek vele! Aztán, a várba miért jött kend? Csak nem marhát hajtott a védőknek, legyen mit enniük megszorultságukban?

SZÜRÖS PARASZT Levelet hoztam Veli bégtől.

DOBÓ Magától Veli bégtől? Igen magas ismeretségi köre van.

SZÜRÖS PARASZT Odavonszoltak hozzá csak egyszerre...

DOBÓ Azt tudja-e kend, hogy hogy jár az, aki levelet hoz a töröktől? Merthogy kihirdettem falakon belül és kívül.

SZÜRÖS PARASZT Tudom. Mondták, hogy hozzam... Nem tehettem mást.

DOBÓ És a marhát is kényszerből hajtotta a török üstök mellé?

SZÜRÖS PARASZT Azokat nem. Élni kell, kapitány uram.

DOBÓ Vasra a gazemberrel, dobjátok a többi közé!

Megragadják az embert, és elhurcolják.

DOBÓ

A török minden éjjel bekiabál valamit a várba, leginkább, hogy adjuk meg magunkat, mert tudja, hogy kicsiny a lélekszám és kicsiny a vár, azt reméli, kicsi a hitünk is, hogy megfélemlíthet bennünket, vagy az a szándéka, hogy elcsábít minket a szabad elvonulás ígéretével. Azt nem tilthatom meg nektek, hogy hallgassátok a kiabálásokat. De azt bejelentettem, hogy a töröknek nem válaszolunk, és a törökkel nem levelezünk. Ez már a negyedik levél. Ezt a levelet is bedobom most a tűzbe. *(Szétnyitja, azután olvasás nélkül a tűzbe dobja.)* Nincs kételyem abban, mit akarhat minden magyarok barátja, a jó Veli bég. Mehet mindenki a dolgára.

Ketten maradnak Gergellyel az udvar közepén. A gyerekek hallgatóznak.

GERGELY

Kapitány uram, én akarva-akaratlan elolvastam egy mondatot a levélből, mielőtt a tűz elemészttette volna.

DOBÓ

Minek? Én kívülről tudom, mit írhatott benne a pogány.

GERGELY

De ez az egy mondat különös mondat volt. Meghallgatja mégis?

Dobó megvonja a vállát. Amúgy: „mondhatod is, meg ne is mondd!”-módon.

GERGELY

Hát jó, mondom. *Vágy pedig kész-e a koporsód, Dobó István?*...Ez volt az a mondat.

DOBÓ

Hogy kész van-e a koporsóm? Azt kérdezi a híres Veli bég? Hát erre az egyre kivételesen megfelelek neki.

Döngő léptekkel elsiet. Sem Bornemissza, sem a gyerekek nem merik követni. Pár percnyi dermedt csend. Azután abból az irányból, amerre Dobó eltávolodott, négy katona egy fekete koporsót hoz, melyet két végén két-két vasláncon két-két kopja tart. A koporsót kitudúzik a vár falára. Lent megdördülnek a török ágyúk.

9. jelenet

A gyerekek szobája. Pinke bácsi az asztalánál ücsörög, pityókázik, a gyerekek egymás közelében üldögélve beszélgetnek.

JANCSI

Láttátok azt a koporsót?

JANKOVICS

Láttuk, picinyem, nem volt akármilyen látvány.

FERKÓ

A török rögtön lőni kezdett, amint meglátta.

HUSZKA

Kapott választ a török, az isten fáját, csak azt nem tudom, hogy mire!

ZSENYA Hogy valamennyi töröknek kész a koporsója.
 IZSÓ Vagy nekünk kész a koporsónk.
 PANNA Senkinek sincs kész a koporsója. Ez csak egy jelzés, hogy ha
 így folytatódik, belehal az ország.
 HEGEDŰS A török egy-kettőre lelövi azt a koporsót onnan.
 HUSZKA Azt, azt soha, az isten fáját!
 JANKOVICS De soha ám, picinyem!
 HEGEDŰS Miért, miből van?
 IZSÓ Naná, hogy acélból kívül is, belül is...
 FEGYA Még a kopják is acélból készültek hozzá...
 FERKÓ Nincs abban a koporsóban semmi különös. Egyszerű koporsó
 az, olyan, amilyenben el szokták temetni az embereket.
 GÁSPÁR Akkor hogyan nem találják el?
 JANCSI Mert teli van lélekkel. A mi lelkünk van abba belezárva.
 PANNA Brrr... Az én lelkem egy koporsóba zárva... Én ezt nem tudom
 másként fölfogni, csak úgy, hogy már meghaltam.
 JANCSI Nagyon is élsz. A haza lelke van benne.
 BEKIABÁLÁS LENTRŐL Adjátok meg magatokat, különben minden várbélit
 lemészárolunk.
 ZSENYA Milyen a haza lelke?
 IZSÓ Dehogyan a haza lelke van benne... Naná, hogy nincs abban
 semmi.
 HUSZKA És akkor mi van, ha a koporsót nem is tudják eltalálni, az isten
 fáját, de a kopjátat kilövik alóla?
 FERKÓ Akkor lebegni fog, mint Mohamed koporsója.
 PINKE BÁCSI *(nevetve.)* No, ha így lesz, akkor Isztambulig meg sem áll a török.

Ferkó odabajol Jancsihoz.

FERKÓ Ma éjszaka majd én megyek ki.
 JANCSI Csak menj... és vigyázz!

10. jelenet

Éjszakai derengés. Az Ó-kapu fölött a munkások épp egy romlást javítanak. Dobó tűnik föl fölöttük. Vesszőkassokkal védekeznek a lenti török puskatúz elöl.

DOBÓ Ki a parancsnokol benneteket?
 KATONA Bolyky Tamás.
 DOBÓ Csak vigyázzatok, az tüfencsik mély árokból tüzelnek min-
 denkire, aki a lőrésekben mutatkozik.
 BOLYKY Vigyázzunk, kapitány, védjük magunkat, ahogy tudjuk.

DOBÓ Jól van, Bolyky hadnagy, siessetek a munkával, mindjárt hajnalodik.

Tovább megy, halljuk, ahogy osztogatja mindenfelé a parancsokat.

BOLYKY Fel a gerendákkal! Na, fel a gerendákkal! Ide fel, gyorsan! (*A parasztok habozva állnak.*) A szentségit, ne féljetez már, kapjátok el a gerendát, és hozzátok fel ide!

BEKIABÁLÁSOK LENTRŐL Egyenként lövünk ki benneteket, amíg akár egy kutya is mozog a várban.

PARASZTOK Ma hármat lőttek ki eddig közülünk a tüfencsik! Erős ösztűz alatt vagyunk... abba kéne hagynunk, hadnagy úr!

BOLYKY Ha százat lőttek ki már, akkor is ide mind, be kell tömni a rést! Ne merjen senki se félni! Megyek, segíték. (*Golyó csattan a sisakján.*)

MEKCSEY (*fentről.*) Tamás, gyere onnan! Túl nagy céltábla vagytok a töröknek!

BOLYKY (*két szálfát egymásnak láncol.*) Ide-ide! Még ezt az egyet! Már csak ezt az egyet... Ne merjen senki félni! Gyáva népség, hát senki sem segít?

A valahonnan sisakot szerzett Ferkó a segítségére siet. Bolyky lehajol a gerendáért, de fel már nem egyenesedik. Ferkó föléje hajol, de ő sem egyenesedik fel, Bolyky mellé hanyatlik. Mekcsey ordít fentről, érkezik Dobó is, behúzzák a testet egy védett köemelő mögé. Mekcsey leveszi Bolyky sisakját.

MEKCSEY Tamás! Tudsz-e szólni?

BOLYKY Tudok. Küzdjetez... a hazáért...!

DOBÓ Meghalt? (*Mekcsey szomorúan bólint.*) Dolgozzatez tovább! (*Letérdel a halotthoz.*) Isten veled, Bolyky Tamás. Állj meg az Isten előtt: mutass rá vérző sebedre, és mutass le erre a várra is! (*Abogy feláll, észreveszi a másik holttestet, a Ferkóét.*) Milyen vézna kis ember... Akár egy gyermek... Isten veled, fiam! Hősként haltál meg te is... s lám, az ostrom még el sem kezdődött... Takarjátok le, s vigyétéz őt is. Mondjátok lent a kriptában, hogy mindkét ember a *Bolyky bástyánál* áldozta fel az életét... Bánjanak velük megkülönböztetett tisztelettel...!

11. jelenet

A fiatalok szállása. Békésen alszanak, Pinke bácsi az asztalnál, Gáspár Pannához bújva, a legkisebbek is egymásba kapaszkodnak. Jancsi félálomban kuporog a matracán, várja Ferkót, aki nem akar megérkezni. Valami morajlás hallatszik letről, majd a morajlás egyre jobban fölerősödik. A gyerekek sorra felébrednek, és értetlenül figyelnek. Pinke bácsi is fölriad, akaratlanul, halkan mormogja magyarul, amit a törökök lent ordítanak.

PINKE BÁCSI Imádkoznak. Most már ti is hallhatjátok, milyen az az imádom... Csak mondják, mondják a magukét...

ZSENYA Mit mondanak, Pinke bácsi?

PANNA Mondja hangosan, ha érti, Pinke bácsi!

PINKE BÁCSI Én mondhatom... vagy megértitek, vagy nem... ezek így imádkoznak... Allah... prófétánk, Mohamed... bátorítsd meg a szívünket... Terjeszd ki győzhetetlen karjaidat... Változtasd ebekké a hitetlen eszteleneket, hogy egymást mardossák halálra... Küldj forgószelet földjükre, hogy szemük elteljen porral, s földhöz veressenek... Törd össze lábuknak csontját, hogy előttünk meg ne állhassanak... Szégyenítsd meg őket, dicsőséges prófétánk, hogy fölöttük tündökölhessünk, és a te országod örökké virágozzon!

IZSÓ Naná, hogy értettük! Nem vagyunk mi hülyék, Pinke bácsi!

Lent megszűnik a zsolozsmázás, egyszerre megzendül a föld és az ég.

TÖRÖKÖK *Bismillah!*

GÁSPÁR Mit jelent ez, Pinke bácsi?

PINKE BÁCSI Azt, hogy megindult az első igazi nagy ostrom!

A gyerekek, mintegy vezényszóra megrohanják az ajtót, feltépi az ajtót, és kirohannak a harcolók közé. Pinke bácsi ugrabugnál utánuk, azután föladja. Leül a szobában egyedül vele maradt Zsenya mellé. Kint a többiek hamar fölatalálják magukat. A nagyobbak a földön szétszórt fegyverek közül ragadnak egyet-egyed, kényszerre nem vállalkoznak, de a létráról felfelé kapaszkodó törökök oda-odavágnak, szűrnak. A kisebbek Bornemissza tüzes lapdáit hajigálják a falról lefelé. Panna az asszonyok közé áll segíteni. A vár falai megrendülnek, töltések szerteszakadnak az odarobbanó temérdek ágyúgolyótól. A bástyák sövényére záporoként hull a nyíl és a puskagolyó. A levegő puskaporbűdösséggel telik meg. Az eget-földet reszkető döngésbe a dobok, kürtök, trombiták lármája, százezernyi török Allah-üvöltése vegyül. Ostromlétrák erdeje száll a megrombolt falak és bástyák felé, s a létrák mögül a nyilak zápora suhog magas ívekben a falakra. Fölről is lezúdul a felelet. A lefelé irányzott ágyúk lángot, vasat, ólmot és üvegcserepet okádnak oda, ahol a legsűrűbben sokadzik a török. Százak bo-

ruľnak vérbe, s ingadoznak, d lnek. De százak tolongnak ugyanabban a percben az elesettek fölé.

- TÖRÖKÖK *Allahuakb r! La il haill Allah! Ja kerim! Ja rahim! Ja fettah!*
- MAGYAROK Falra! Falra!
- (Mondatok a csatajelenethez:)
- GERGELY Kapj tok fel a létrát!
- TÖRÖK Allahuakb r! Ja kerim! Ja fettah!
- KATONA Jaj, isten, a karom, a lábam!
- MEKCSEY Ford ts tok meg őket l tr st l, és tartsátok őket, amíg le nem potyognak!
- TÖRÖK Adjátok meg a várat!
- ZOLTAY Adjuk  m a kurva anyádat! Csak a fejire, fi k!
- TÖRÖK Allahuakb r! Ja kerim! Ja rahim!
- MEKCSEY Tiszteltetem a pr f t dat!
- KATONA Hárman jönnek r m, segítsen már valaki, a szentségit!
- BORNEMISSZA  sd, fiam,  sd, mintha tüzes mennykő volnál! Adj l neki! Ebből se legyen egri basa... Mit vársz! Talán azt várod, hogy megcsókoljon? Baszom a kurva anyját...! Hulljon a pokol fenekéig a pogány!
- DOBÓ Sz z embert a palot khoz!  tvenet a Bolyky-bástyára!  tvenet az  kapuhoz! Ne feledjétek, a haza sorsa van a fegyveretenek...! Jöjjön már az az ötven!
- KATONA A tompa végével  sd, attól gyorsabban lesz d l...
- PETŐ Utánam, fi k! Ne h tr ljj tok! K t kézzel, a teremtésit neki!
- MAGYAR Jézus, segíts!
- TÖRÖK Allah! Allah!
- BALÁZS APRÓD A palotánál kiszakadt a t m s!
- DOBÓ Sz z embert vigyen oda Mekcsey.
- BALÁZS Az  kapu tornyát elfoglalták a törökök, tűzik ki a z szlaiukat!
- TÖRÖK Allah! Ja kerim!
- DOBÓ Három  gy t a torony derekának irányozni. T z!... K r érte, szép torony volt.
- KATONA Istenem, Istenem, a f l szemem kilőtték.
- PETH  Ne  b gass, Miska! Inkább f l szemmel  lj az egri várban, mintsem hogy két szemmel akasszon fel a török!
- DOBÓ Elesett az egri bíró... A v r lobogójával takarj tok le!
- KATONA Jelentem, kapitány uram, győztünk!
- DOBÓ B r  gy lenne, édes fiam. Győzni akkor fogunk, ha a török elvonul Eger alól. Ma visszavert k az első ostromot. Elpatkolt néhány ezer török. P r szalmaszál ez még csak a bogly b l. A java ezután jön... Emberek! Aki a bort szereti, igy k egy kup val. Akinek még nyitva a sebe, az igyekezz k a borb lyokhoz.

A borbélyok is igyekezzenek, toldozni, foldozni a sebeket. Nem adok senkinek pihenőt. A halottakat el kell szállítani, azonnal hozzá kell fogni a romlások kijavításához. Most minden kézre szükség van. Elmúlt dél. És ki tudja, már holnap hajnalban támadnak-e újra a törökök?

12. jelenet

Éva és Miklós deák a török tábor peremén. Üldögélnek, hideg csirkehúst falatoznak; látszólagos idill. Miklós a térképet böngészi. Egy részegnek tetsző török alszik a közepükben.

ÉVA Ez az a kő. Egészen biztos, nyolcszög alakú. Ez nem lehet véletlen.. Már itt a sötét... Gyűjtják a tüzeket a törökök... Ideje leereszkednünk. De mit gondol mégis, nem lenne jobb itt, fenn megkeresnem a fiamat, a törökök között?

MIKLÓS Megint ezen töpreng a tekintetes asszony.

ÉVA Eddig sem tartóztattak fel ebben a ruhában. Ha eljutottam eddig, eljuthatok tovább is.

MIKLÓS És mit tenne, ha beljebb jutna a török táborba?

ÉVA Eléje állok annak a Jumurdsáknak, és azt mondom neki: itt a gyűrű, nesze, fogd, add vissza a fiamat!

MIKLÓS Erre ő elveszi a gyűrűt, és nem adja ki a fiút. Sőt, magát is a rabnőjévé teszi.

ÉVA Ó, nem lehet ennyire istentelen vadállat!

MIKLÓS Pedig ennyire az. Álljon félre, Éva asszony, megpróbálom elmozdítani a követ. Nézze, egy csapóajtó. Ez az alagút ajtaja. Úgy kell elrendeznünk, hogy amikor lemegyünk, a követ vissza tudjam húzni a helyére. Menjen előre, és készítse elő a gyerityákat!

Éva leereszkedik az alagútba. Miklós követi őt, majd nagy erőfeszítések árán a malomkövet visszahúzza a helyére. A részegnek tetsző török felpattan, és elrohan a sátrak irányába.

13. jelenet

Gergely és Hegedűs a fal pótlását ellenőrzi. Meg-megállnak, elsősorban Hegedűs beszél.

HEGEDŰS Te tudós ember vagy, Gergely. Én negyven törököt vertem le az eddigi ostromok során, evvel az egy kezemmel. Hát nem mondhatod azt, hogy nincs bennem bátorság. *(Leül egy köre.)*

Mégis sokszor eltűnődöm, hogy az ember csak ember, akár le van borotválva a feje, akár nincs. És hát mink tulajdonképpen gyilkolunk.

GERGELY
HEGEDŰS

És azok is ölnek minket.
Persze hogy ölnek. Mink itt vagyunk ezen a földön, az bizonyos, de hogyha fejünket veszi a török, nem bizonyos, hogy élünk-e tovább.

GERGELY

Csak a közepes elme ragaszkodik az élethez. A gyöngé elméjű ember azért bátor, mert nem érti a halált. Az erős elméjű ember meg azért bátor, mert érti.

HEGEDŰS
GERGELY

A halált?
Minél lelkebb az ember, annál kisebb érték neki a test. A hősök, a világtörténelem nagy hősei mind lelki emberek voltak. Mind egy szálig. No de most már menjünk tovább.

HEGEDŰS

Jó, jó, a papoktól sokszor hallok ilyenféle beszédet. De ennek a földi életnek, földi testnek bizonyára van értéke, s nem arra való, hogy egy gyöttment pogánynak legyen kit levágnia.

GERGELY

Bolondokat beszélsz, jó Hegedüs hadnagy.

Dobó közeledik Mekcseyvel. Távolabb ólálkodik Sárközi, a cigány. Hegedüs, amint meglátja Dobót, azonnal eléje lép.

HEGEDŰS
DOBÓ
HEGEDŰS
DOBÓ

Uram, jelentenivalóm van.
Sürgös?
Nem éppen.
Tarts velem! Mondd el a kapuig!

Faképnél hagyják Bornemisszát, akihez odasomfordál Sárközi.

DOBÓ

Halljam hát, mi az a fontos, amit mondani akarsz, Hegedüs hadnagy!

HEGEDŰS

Sajnos, vannak öreg katonák köztünk, akik ismerik az izét... az ostrompénzt. Tegnap egész nap azt várták, hogy megkapják, mint máskor, máshol szokás volt. Este már duzzogtak. Gondoltam: tovább mérgesedik a baj, ha leszidom őket. Hát engedtem, hogy beszéljenek. Arra kértek: mondjam meg a kapitány úrnak, hogy mi a kívánságuk.

DOBÓ

Hát, először is, nem lett volna szabad elfelejtened, hadnagy úr, hogy a várban semmiféle settegesnek-sugdolódnak helye nincsen. Másodszor, ami az ostrompénzt illeti, aki nem a házáért harcol itten, hanem az ostrompénzért, hát csak jelentkezék: megkapja.

Sarkon fordul, és otthagyja a megdöbbsent Hegedűst, aki megsemmisülten elmegy a másik irányba. Ekkor élénkül meg Sárközi. Gergely mögé oson.

SÁRKÖZI Pst! Pst, Gergely hadnagy úr!
GERGELY No, mit akarsz ilyen nagyon sisterege?
SÁRKÖZI Csak azt, hogy kutya van a kertben, nagyságos Gergely uram!
GERGELY Na, aztán meg miféle kutyát lestél meg a kertben, te Sárközi?
SÁRKÖZI Az este az Ókapunál egy kassai katonának a sisakja álladóját reparáltam. Hegedüs hadnagy úr arról beszélt, hogy mikor ostrom van, duplán járna a fizetség. A katonák morognak Dobó nagyságos úrra. Azt mondják, hogy a terek minden jót ígér, szabad elvonulást, még tán marhákkal is megtoldja a halálját, a kapitány úrtól meg semmit se kapnak. Válastani kell a kettő között. Sóval, a vár meg a terek között.

GERGELY S előtted beszéltek így?
SÁRKÖZI Elöttem nem... konkrétan. Inkább csak a saját katonái előtt. Én meg nem mondtam volna ezt el így... De ha már félni kell, jobban félek a terektől, mint a kassai hadnagy úrtól.

GERGELY Jössz velem, mindent elmondunk Mekksey alkapitány úrnak.
SÁRKÖZI Menek, menek, hogyne mennék, Mekksey kapitány urat ki-mondottan kedvelem. Elmondok én neki mindent, tövirül-hegyire...

14. jelenet

A gyerekek szállása. Hervadt a hangulat. Pinke bácsi borozgat az asztalnál, a többiek meg néznek maguk elé.

PINKE BÁCSI Ejnye, kis pulyáim, hát mi bajotok van! Majd előkerül. Biztosan elcsavargott.

JANKOVICS Maga már csak tudja! Ki se dugta az orrát egész ostrom alatt.

PINKE BÁCSI Te bezzeg harcoltál, mi?
HUSZKA Bizony, hogy harcolt, az isten fáját, nem győzte lelökni a létrákat a falról.

PINKE BÁCSI Hát te mit csináltál, jómadár?
JANKOVICS Ott volt végig mellettem. Egyszer egy török feléje vágott a görbe kardjával, de én felfogtam az ütést.

PINKE BÁCSI Aztán mivel?
JANKOVICS Mivel különben kettévágta volna ezt a gizard a nagy kardjával.

IZSÓ Én laptákat dobáltam, amelyeket Bornemissza főhadnagy úr készítettett. Ledobtunk egy lapdát, volt rögtön nemulass!

Szállt abból a szikra és a vastörmelék mindenfelé, akit az elkapott, nem kíváncszott már fölfelé a falra.

GÁSPÁR Én is lapdákat dobáltam. Aztán egy török feljutott valahogy, ott állt előttem, már levágott volna, amikor Bornemissza főhadnagy úr úgy vágta fejbe a kardjával, hogy a penge meg sem állt a nyakáig. Szerencsére...

PANNA Pffuj, még el is meséled...

GÁSPÁR Persze, könnyű a konyhás lányoknak.

IMRE És te mit csináltál, Jancsi, nagyon hallgatsz?

JANCSI Én... én... ölttem. Megöltem két embert... Két törököt... Karddal...

IMRE Én is ölttem... egyet... hátulról... mert le akart szúrni egy asszonyt a konyhánál, aki megbotlott és elesett, amikor futott előle... tövig szúrtam a kardomat a hátába...

PINKE BÁCSI Nem öltetek ti, pulyáim! A háborúban nincs ölés, legyőzés van – vagy valami olyasmi. A háborúnak más törvényei vannak... Ha nem te ölsz, te halsz meg... vagy az az asszony, aki megbotlott menekülés közben... Büszke vagyok rátok, fiaim!

PIROSKA Engem nem kérdezett senki... de Pannával segítettem az asszonyoknak a konyhán... Pinke bácsi... lenne egy kérdésem... a Ferkó... hogy a Ferkó... hogy a Ferkó, az hazajön-e még valamikor?

PINKE BÁCSI Haza hát, kislányom, hát hogyan jönne haza. Csak elcsavargott egy kicsit a várban.

HUSZKA Hát az már aligha. Láttam, ahogy öntik leöntik mésszel a hulláját az altemplomban.

JANKOVICS Most aztán kussoljál, picinyem, mert úgy jársz, ahogy az Imre törökje... csak nem hiszitek el, hogy ezt a gilisztát beengedik a hullakamrába?

ZSENYA Én nem hiszem el. Ferkó vissza fog jönni.

JANCSI Visszajön, és kész. Ne beszéljünk erről többet!

PINKE BÁCSI Aki elmegy, az előbb-utóbb visszatér... éltesen ez, benneteket, kis pulyáim...

15. jelenet

Mekcsey őrzőjében. A katonák álmosan tisztelegnek neki. Váratlanul mögéje kerül Sárközi.

SÁRKÖZI Pst... Pst!... Mekcsey alkapitány úr! Megálljon csak egy pillanatra!

MEKCSEY *(meglepetten fordul hátra.)* Mi kell?

SÁRKÖZI Markomba érzsem már a jó ló kantársárát, amit a kapitányhelyettes úrnak ígérni tetsett.

MEKCSEY Tudsz valamit?

SÁRKÖZI Haj-haj! De még mennyi mindent! Még többet is.

MEKCSEY Van bizonyítékod is?

SÁRKÖZI Van, csak meg kell fagni.

MEKCSEY Hát fogd meg magad, ebadta!

SÁRKÖZI Én fajgam meg? Tessék velem gyönni, ost megvan. De tistéd-tistént!

MEKCSEY Én fogjam meg? Hova viszel?

SÁRKÖZI A vízstartóho. Oda ereskedett le Hegedüs. Hajhaj!

MEKCSEY Egyedül?

SÁRKÖZI Három katonája strázsál a vízstartó ajtajában.

Mekcsey magához inti a közelben álló katonákat. Közéjük keveredett Jancsi is.

MEKCSEY Fegyvertelenül velem jöttök! A csizmátok vessétek le. Szíjjat vagy kötelet hozzatok! (*Útközben magyaráz nekik.*) A vízstartóhoz megyünk. Három katona ül ottan, vagy hogy áll, vagy hogy fekszik. Hátulról megrohanjátok őket, és megkötöztitek. Elvezetitek a tömlőcbe, és beadjátok a tömlőctartónak, hogy zárja be őket. De semmi kiáltás! De semmi hang! (*A cigányhoz fordul.*) Fuss, kerítsd elő a kapitány urat, a föld alól is! Siess ide vele!

16. jelenet

Éva és Miklós deák gyertyavilágnál fáradtan imbolyog az alagútba. Egy terembe jutnak, amelynek két sarkán két omladék van, jelezve, hogy arrafelé vezethetnek további utak. Éva leroskad egy kőre.

MIKLÓS A vár árka alatt kell lennünk. A terem két sarkán az a két omladék két járatot jelenthet, kegyelmes asszonyom. Melyik a mi utunk a kettő közül? Most az a kérdés, melyiket bontsam.

ÉVA Kicsit megpihenünk... csak pihenünk, nem alszunk el, deák.

Még hátra se dőlnek, Miklós máris elalszik. Dübörgés hallatszik az alagút vége felől, majd fáklyák fénye közeledik.

ÉVA Miklós! (*A fiút rázza.*) Jönnek! (*Mert nem ébred fel, tovább rázza.*) Miklós! Jönnek!

MIKLÓS (*fölbriad, a kardjához kapna, de nincs a hüvelyében semmi.*) Kegyelmes asszony, nem tudom megvédelmezni, az összes kardom, jata-
gánom eltört az ásásban. Próbáljuk meg ezt a követ eltolni
innen... jöjjön, segítsen, kérem...

*Nekifeszülnek, de a kő nem mozdul. Eldől, kialszik a gyertyájuk. A sötétségből kiválik egy lógó bajuszú, természetes aga, akinek övében handzsárok csillognak, nyomában törö-
kök sokasága. Az aga egy pillantást vet a két emberre, azután a földhányásokat nézi.*

AGA (*Miklóshoz.*) Fogd a fáklyát, kölyök! (*A delikhez.*) Hányjátok félre ezt a va-
kondtúrát. (*A delik dolgozni kezdenek, pillanatok alatt sza-
baddá teszik a járatot. Az aga Miklós kezébe nyomja a fáklyát.*)
Te fogsz vezetni. Úgy látom, te már ismered itt az utat. Az a
másik egyelőre itt marad. Ha rosszul vezetsz bennünket, a nőt
a közlegények közé vetem. Egy deli vigyázzon a nőre. Ki akar
vigyázni a nőre?

*Egy szőrös süvegű kis aszab jelentkezik. Hogy szavait nyomatékosítsa, kivonja a han-
dzsárját.*

ASZAB Majd én megőrzöm itt, csak menjete!
MIKLÓS Elbúcsúzhatom az asszonyomtól?
AGA Csak gyorsan, nincs időnk az ilyesmire.

*Éva holtra váltan támaszkodott a falhoz. Amikor Miklós odamegy hozzá, hogy meg-
ölelje, az aszab halkán mond neki valamit. Miklós bólint, megöleli Évát, és kezében a
fáklyával elindul az alagút belseje felé. Ketten maradnak.*

ASZAB Ne féljen tőlem, magyar vagyok. Varsányi Imre a nevem,
Dobó István embere. Híreket hozok neki a török táborból. A
javát akarom. Amikor láttam, hogy maguk után lódulnak a
törökök, gondoltam, hátha hasznomat vehetik ideleln. Maga
a királytól jön?

ÉVA (*szinte félájultan.*) Attól.

VARSÁNYI Csak annyit áruljon el, kapunk segítséget?

ÉVA Nem tudom... Nem árulhatom el...

VARSÁNYI Nekünk a másik úton kell mennünk. Akkor a halottak ter-
mébe jutunk. Remélem, nem fél a halottaktól?

ÉVA Én csak az élőkötől félek. És a másik út hova vezet?

VARSÁNYI Megmondtam a deáknak.

ÉVA Mit mondott meg a deáknak?

VARSÁNYI Azt, hogy az alagútnak az az ága a puskaporos kamrába vezet.

ÉVA Szent ég... Remélem, nem csinál semmi ostobaságot az a fiú.
VARSÁNYI Csak azt fogja tenni, amit a becsülete és vár megmentése megkövetel.
ÉVA Azt akarja mondani...
VARSÁNYI Én nem akarok semmit sem mondani... most érhetnek oda...

Tompa, mély dörgés hallatszik, mintha a föld belsejében dörögne az ég. A terem bejáratától visszafelé az alagút hosszan beomlik. A dübörgés percekig tart. Kövek omlanak s tompán zuhannak alá. Az omlás irányából tompa jaj és hörgés.

ÉVA Miklós...! Szegény Miklós! Miklós... Szegény Miklós...
VARSÁNYI (*Gyöngéden megfogja a sokkot kapott Éva kezét.*) Jöjjön, sietnünk kell!
Ha ki tudom bontani a másik nyílást, megszabadultunk. De ha itt is beomlik, akkor nekünk is végünk.

17. jelenet

A víztartó előtt. A három katona összekötözve, bekötött szájjal fekszik a nyitott ajtó előtt. Dobó, Mekksey és a katonák, közöttük Jancsival, feszülten várakoznak.

MEKCSEY (*suttogva.*) Biztosan itt van, cigány?
SÁRKÖZI A saját két szemmel láttam, amikor lement.
DOBÓ Hegedűs hadnagy volt? Nem tévedtél?
SÁRKÖZI Az, az! Hát csak megösmérem arról a karvaly orráról.

Lentről hangok hallatszanak, de nem lehet kivenni, mit beszélnek.

DOBÓ Egy hangot se, amíg jelt nem adok.

Lentről: Erre, erre...

DOBÓ Puskákat előkészíteni!

A mélységben fegyvercsörgés, léptek ropogása: erre, erre! Egy nagy csobbanás... Nyomban egy másik csobbanás...Ej vá! Meded! Kiáltások... Újabb csobbanások... A lépcsőtakaró ajtó meggokpan. Valakinek a feje felbukkan. Dobó felkapja a lámpást. Bevilágít az arcába.

DOBÓ Hegedűs hadnagy! Fogjátok le!

Mekksey megragadja, és a gallérjánál fogva kivonszolja a mélységből.

DOBÓ Vegyétek el tőle a fegyvert! Kötözzétek meg!

Lent még egyre hangzik a csobogás, a zűrzavaros kiáltozás: Jetisin! Jetisin!

DOBÓ Tűz! Addig tüzeljétek, míg mozgást vagy hangot észleltek odalent.

A puskások a lyukba tüzelnek, lent ordítás, jajgatás, csobogás. Aztán elcsöndesül minden.

DOBÓ (*Mekcseyhez.*) István, maradj itt reggelig! Ha lesz még mozgás lent, lőjétek bátran. Reggel a lyukakat be kell járni. El kell menni addig, ameddig lehet. Ha túlterjed a váron, beomlasztjuk, be is falazzuk. Egy ór mindig ott álljon a fal mellett.

MEKCSEY Így lesz, kapitány. Velük mi lesz?

DOBÓ Hegedűst külön zárjátok el, dupla őrség vigyázza! Holnap törvényt ülünk az áruló fölött. Vasat rá! A másik hármat a tárgyalásig zárjátok a levelet hozó parasztok mellé!

Dobó döngő, nehéz léptekkel elmegy.

SÁRKÖZI Látod, bibas, forgandó a serencse. Holnap jó kis kötelet kaps, én meg egy jó lovat. Kellett neked terekkel kokettálnod, hadnagy létedre!

18. jelenet

Lázadás a gyerekek szállásán. Morgolódnak, Pinke bácsit szorongatják. Mérgükben bele-beleisznak a borába.

HUSZKA Aztán, ma miért nem mehetünk ki, az isten fáját?

PINKE BÁCSI Mert a kapitány így rendelkezett.

JANKOVICS Mára nincs is ostrom.

PINKE BÁCSI Arról én nem tehetek. Akkor sem mehettek ki.

PANNA Történt valami, hogy megint bezártak bennünket ebbe a hodályba?

IZSÓ Hodály? Otthon a putritok talán palota volt ehhez képest?

GÁSPÁR Váglak pofán, Izsó, csak még egy mondat...

ZSENYA Mégis, hadd tudjunk már valamit arról, Pinke bácsi, hogy mi történik odakint!

PINKE BÁCSI Esemény van.

JANKOVICS Hallod, esemény van, picinyem, ami nyilván még az ostromnál is fontosabb, mert ostromkor már kimehetünk innen.

JANCSI Ma felakasztanak egy embert.
 PINKE BÁCSI Te ezt honnan tudod?
 JANCSI Éjjel kint voltam. Magam is részt vettem az elfogásában.
 PIROSKA Te is, Jancsi? Én nagyon büszke vagyok rád.
 ZSENYA Miért akasztják fel azt az embert?
 JANCSI Mert áruló volt.
 IZSÓ Csak tán nem boltos?
 JANKOVICS Hülye.
 HUSZKA Nem hiszem el, az isten fáját.
 PINKE BÁCSI Jancsi igazat mond. Egy hadnagyot ítélt halálra a vár törvénytörése miatt.
 IMRE Egy hadnagyot?
 JANCSI Éppen Hegedűsnek hívták őt is. Mint téged. Nem rokonod véletlenül?
 IMRE Nem gondolnám. Az én apám nem áruló.
 JANKOVICS Senki sem gondolná az apjáról, hogy áruló, picinyem.

Imre már ugrana, hogy üssön, de Pinke bácsi közéjük áll, szétszedi őket

PINKE BÁCSI Jancsi fiam, nem szeretem, hogy éjjel kint kószálsz a várban.
 JANCSI Dobó kapitány az első ostrom óta megengedte, hogy kint legyünk. És azóta volt már néhány. És lám, még mindig itt vagyunk.
 PINKE BÁCSI De éjjel...
 JANCSI Éjjel veszélytelenebb, akkor el van foglalva magával a török. Csak akkor lő, ha fáklyalángot lát a falon.
 HUSZKA Én szeretném megnézni azt az akasztott embert, az isten fáját, még soha nem láttam akasztott embert.
 JANKOVICS Én sem, picinyem, de én nem is akarok látni.
 PINKE BÁCSI Holnap hajnalban leszedik, és a meszesgödörbe dobják. Akkor majd kimehettek.
 HEGEDŰS Mégis, hogy nézett ki az az ember?
 JANCSI Olyan, hadnagy formája volt.

Mind nevetnek, Hegedűsön kívül.

JANCSI Panka és Gáspár. Jó hírem van számotokra. Az árulót a ti apátok leplezte le. Kapott is a hősiességéért egy lovat jutalom gyanánt.
 HUSZKA Remélem, nem vak lovat, az isten fáját!
 JANKOVICS Biztosan nem, picinyem. Majd csak később fog az éhségtől megvakulni...

Mindenki boldog, hurrázik, ölelgetik a két testvért.

ZSENYA Egyszer én is kimegyek. Hátha én is a hősök között leszek, akik elfogják az árulókat! Lehet, hogy még ma éjszaka kiszököm...

19. jelenet

Sötét várudvar, középen az akasztott emberrel. Egy vezna, fáklyás alak közeledik lassan hozzá. Távolabbról egy kisebb, csuklyás alak árnyékként követi. Megáll előtte, nézi, aztán megsókolja a csizmáját. Megfordul, a fáklya fénye megvilágítja az arcát. Hegedűs Imre az.

IMRE Isten velünk, apám!

A mellvédhez közeledik, feláll egy körre, és magasra tartja a fáklyáját. Lentről lövések dördülnek. Imre alázatosan a mélybe. Az árnyék a mellvédhez fut, összegörnyed, nyüszít.

20. jelenet

Dobó szobája. Az ágyon Éva fekszik, alszik, vagy talán ájult. Mellette ül Varsányi. Dobó lép be, nyomában Kristóf, az apródja. Varsányi föláll, tiszteleg.

DOBÓ Hívtattad a kapitányodat, Varsányi!
VARSÁNYI Hova gondol! Én csak üzentem, hogy itt vagyok.
DOBÓ Mi hírt hoztál?
VARSÁNYI Királyi követet hoztam föl az alagútból, uram, a várba. Üldöztek, elfogták, de sikerült kimentenem az aszabok közül. Aszszonyféle. Nincs magánál.
DOBÓ Tudsz a robbantásról?
VARSÁNYI Ketten voltak. A nő meg egy deákforma ember. Azt elkapták, egy agával és sok aszabbal a löporos kamra felé elmentek. Engem ott hagytak a nővel, ahol az alagút kettévált. Valószínűleg a deák áldozta fel magát, fáklya volt nála, azt vághatta bele a puskaporos kádba.
DOBÓ Szegény ember! Hány ilyen névtelen ember vérére és életére épül a megmaradottak dicsősége... Szóval, ez lenne a követ?
VARSÁNYI Azt mondta...
DOBÓ Valamit levelet nem hozott?
VARSÁNYI Nem mondta.
DOBÓ A ruháit átkutatattátok?

VARSÁNYI Baloghnével igen. Nem találtunk semmit.
DOBÓ (*kiszól az ajtó előtt hallgatózó asszonynak.*) Baloghné, hozza be a nő összes ruháját!

Baloghné egy sáros, meszes, török katonai ruhát hoz be a folyosóról. A kis szattyáncsizmák kénszínsárgák, rajtuk sarkantyú. Az övben két maréknyi magyar arany, egy kardnak a hüvelye és két törött jataján.

DOBÓ Tapogassa át az összes zsebét!

Az egyik zsebben papiros zörren.

DOBÓ (*Elveszi a papírt.*) Ez lesz az. (*Széthajtogatja.*) Mégsem. Érdekes! Ez a vár alaprajza. Tapogasson tovább! A ruha varratait fejtse föl! A csizmáját is bontsa szét!

BALOGHNÉ Semmi.

DOBÓ Nincs-e nála az ágyban?

BALOGHNÉ Nála nem lehet. Én adtam szegénykének inget is. Nagyon össze volt törve... Régen nem alhatott már. A föld alatt jött be, a Halottak útján át.

DOBÓ (*Varsányihoz.*) Azt mondtad, hogy királyi követ.

VARSÁNYI Úgy értettem, hogy azt mondta.

DOBÓ Hát nem mondta tisztán?

VARSÁNYI Nem beszéltünk mink sokat, uram. Az alagúton jöttünk be, csaknem futvást.

DOBÓ Micsoda alagúton?

VARSÁNYI A temetőn át.

DOBÓ Hát ott is van alagút?

VARSÁNYI Már nincs, uram. Beomlott.

DOBÓ A töröknek van-e élelme?

VARSÁNYI Jön néha tíz-húsz szekér liszt, meg egy-egy nyáj birka. Isten tudja, hol szerzik! A rizsük régen elfogyott.

DOBÓ Eszerint nem éheznek még?

VARSÁNYI Eddig nemigen.

DOBÓ Mit tudsz még a táborról?

VARSÁNYI Csak azt, hogy Királyszéke felől árkot ásnak.

DOBÓ A várba?

VARSÁNYI Bizonyosan, mert a lagundzsik dolgoznak.

DOBÓ Mért nem jöttél előbb? A rözsehordásról és a földhányásról is hírt kellett volna hoznod.

VARSÁNYI Nem lehetett. A kapuk elé a legerősebb janicsárokat tették, s nem volt janicsárruhám. Gyanút keltett volna, ha át akarok rajtuk jönni.

DOBÓ Menj, jelentkezzél Bornemissza Gergely úrnál, és jelentsd meg neki, hogy az alagutat merről ássák. Azután visszatérsz, és a palota körül fogsz tartózkodni. (*A tervrajzot odanyújtja Varsá-nyinak.*) Ezt meg add oda Mekcsey alkapitány úrnak! A föld alatti utak vannak rajta. Rakassa be mindet, amelyik még be-falazatlan.

Éva ébredszik.

DOBÓ Most mindenki menjen ki! Kristóf, te is! (*Éva nehézkésen felül az ágyban.*) Kicsoda kegyed?

ÉVA (*erőtlen hangon.*) Négyszemközött vagyunk? (*Dobó bólintására folytatja.*) Bornemissza Gergelynek a felesége vagyok. (*Dobó elkomorodva hajtja le a fejét, nagyot sóhajt.*) Tudom, hogy az ilyen helyen, az ilyen harci munkában nem jó, ha asszony van jelen. De higgye meg kegyelmed, én az uramat a harctól eljajgatni nem fogom!

DOBÓ Gergely tudja, hogy itt van?

ÉVA Nem. S bizonyára jó is, hogy nem tudja.

DOBÓ Hát, hűgomasszony, jól tette kegyelmed, hogy elhallgatta a nevét. Gergelynek nem szabad megtudnia, hogy kegyelmed itt van. Ebben kérlelhetetlen vagyok. Az ostrom már nem tarthat soká: a fölmentő seregnak meg kell érkeznie. Miért jött kegyelmed ide?

ÉVA A gyermekemet...

DOBÓ Hát csakugyan elrabolták?

El. Sopronból...

DOBÓ És a gyűrű?

ÉVA Itt van. (*Szinte letépi a nyakáról.*) Kimondhatatlanul gyűlölöm ezt a gyűrűt. Minden bajunk belőle származik.

DOBÓ Gergellyel nem találkozhat, amíg az ostrom tart. Megértette?

ÉVA Megértettem. Minden parancsának engedelmeskedem, főka-pitány uram.

DOBÓ Megérti azt, miért nem szabad Gergellyel beszélnie?

ÉVA Nem értem, csak gondolom.

DOBÓ Gergely a védelem esze. Az ő elméjét nem szabad elvonni a vár védelmétől. Ismer még kegyed mást is a várban?

ÉVA Mekcseyt, Fügedyt, Zoltayt bizonyára, ha itt vannak. Apám is itt van, ő a vén Cecey. Bálint bácsi is, a papunk...

DOBÓ Akkor nem szabad mutatkoznia kegyednek a Baloghné szobáin kívül. Adja erre anyai becsületszavát!

ÉVA Ígérem.

DOBÓ Kevés! Esküdjön meg!

ÉVA Esküszöm!

DOBÓ A gyerek dolgában megpróbálok mindent megtenni. Adja ide a talizmánt!

Dobó felcsatolta a sisakját, s mielőtt kesztyűt húzna, odanyújtja a kezét az asszonynak.

DOBÓ Bocsássa meg, hogy ennyire nyers vagyok! Háború van, nem lehet másképpen. Tekintse a feleségem szobáit, itt hagyott holmijait, a magáénak!

ÉVA Köszönöm.... Még egy szóra, kapitány úr! Ha kérdezik, mit mondjak, ki vagyok?

DOBÓ Mondjon, amit akar! Csak az igazi neve nem hangozhat el. *(Külép, már kintről hallatszik a kiáltása.)* Kristóf, hozasd a lovamat!

Éva visszahanyatlik az ágyra, és nyitott szemmel alszik.

21. jelenet

Szomorúság a gyerekek szállásán. Tanácstalanság, Pinke bácsi is szomorkásan kortyolja a borocskáját.

PINKE BÁCSI Most meg ez a Hegedűs-fiú, az Imre tűnt el.

PANKA Olyan árvának látszott.

JANKOVICS Nem lehet, hogy megszökött, picinyeim?

HUSZKA Hova szökött volna, innen a várból, az isten fáját, te nagyokos Jankovics!

JANCSI Lehet, hogy csak elkódorgott valamerre, és nem talált vissza a romok között.

IZSÓ Az Imre gyerek csöndes volt, de nem volt hülye. Majd előkeveredik valahonnan, lehet, Pinke bácsinak hoz egy flaska bort is, hogy ne szomjazzon.

PIROSKA Ferkó... a Ferkó sem jött még vissza. Pinke bácsi azt ígérte, hogy visszajön.

PINKE BÁCSI Vissza, vissza hát, ha azt mondtam, biztosan visszajön.

GÁSPÁR És ha baj érte? Én láttam éjszaka kimenni az ajtón.

MIND Láttad?

IZSÓ Kiment más is.

MIND Öt is láttad?
 FEGYA Nem érte baj.
 PINKE BÁCSI Hát ezt meg honnan tudod? Talán te is kint voltál?
 FEGYA Kint. És láttam mindent.
 JANC SI Mit láttál, Fegya, ha tényleg kint voltál?
 FEGYA Az Imre találkozott az udvaron az apjával.
 MIND Az apjával?
 FEGYA Azzal. Szép szál ember az apja. És az Imre megcsókolta a csizmáját.
 GÁSPÁR A csizmáját?
 FEGYA Azt. A csizmáját.
 PANNA Lehet, hogy feléjük így szokás.
 IZSÓ Lehet. De elég különös szokás.
 HUSZKA Hát aztán... mi közünk hozzá... Hát aztán, mi történt?
 FEGYA Valami nagy fekete madár szállt le az udvarra.
 PIROSKA Nagy fekete madár? Az udvarra?
 FEGYA Oda, oda. A saját szememmel láttam.
 IZSÓ És mi történt azután?
 FEGYA Azok ketten felültek a madár hátára, és elrepültek a Hold irányába.
 JANKOVICS A madár hátán... Álmodtad, picinyem...
 FEGYA *(sírással küszködve.)* Mondtam, hogy ezzel a két szememmel láttam.
 HUSZKA És a törökök, az isten fáját? Hogy nem vették észre?
 FEGYA Észrevették. Lőttek is rájuk. De a madár akkor már olyan magasan szállt a török tábor fölött, hogy nem ért oda föl sem a nyíl, sem a golyó... sem gondolat.
 PANNA Aztán?
 FEGYA Nincs aztán. Belevesztek az ég setétjébe.
 JANC SI Pinke bácsi, mit gondoljunk erről? Hogy megbolondult a Fegya?
 PINKE BÁCSI Nem. Vessen mindenki keresztet, és mondjon el egy imát Imre lelki üdvéért! Jól mondom, Fegya?
 FEGYA Jól, Pinke bácsi. Vessen mindenki keresztet, és mondjon egy imát az Imre lelki üdvéért!

A gyerekek összekapaszkodnak, és közösen mormolják az imát. Fegya nem tart velük, a sarokban kuporog, fejét a két térde közé szorítva.

22. jelenet

Dobó tanácskozik a szobájában a hadnagyjaival. Egy asztal körül ülnek, rendetlenségben.

- DOBÓ Összegezve az eddigieket: a nyolcnapos ostromot túléljük, de felrobbant a puszkapor-tartalékunk. A várat harminckét napja ágyúzzák hol innen, hol onnan, hol mindenhol, romhal-maz, már javíthatatlanok a falak. A törökök aknamunkáját visszavertük a föld alatt, de nagy az emberveszteségünk. Vi-zünk és az élelmünk még pár napig kitart. A törökök, kéme-ink jelentése szerint már éheznek, fáznak, elégedetlenkednek, nem való nekik ez a magyar októberi hideg. Varsányi hozta a hírt, hogy előkerült a nagy fekete zászló is.
- PETHŐ Tájékoztatlan ember vagyok, ha megkérdezem, hogy ez mit je-lent?
- DOBÓ Egyáltalán nem. Ez azt jelenti, hogy a végső rohamra készül-nek, és ha győznek, senkinek sem kegyelmeznek a várban. Se asszonymak, se gyerekeknek, se sebesülteknek. Hogy mindenki ha-lálfia. De ennek nem szabad elkövetkeznie! Holnap mindenki a falakon legyen! Asszony, beteg és egészséges ember, a jární, mozogni tudó sebesültek is ott legyenek! Döntő ostrom előtt állunk, talán holnap dől el Eger – és Magyarország – sorsa. Bornemissza főhadnagy, most térjünk a te dolgodra!
- GERGELY A törökök majdnem a mellvédig ácsolták föl az emelvényüket.
- DOBÓ Tudjuk. Ez ellen már nem tehetünk semmit a hajnali ostro-mig.
- GERGELY Én éppenséggel tettem. Arasznyi széles szalonna- és faggyúda-rabokat, meg mindenféle gyúlékony anyagot dobatok le folya-matosan a hasábfá és a rőzse közé. Még döglött macskát is.
- PETHŐ A törökök nem gyanítanak semmit?
- GERGELY A törökök nem bánják. Ha meg is nézik, amit ledobunk nekik, elundorodnak tőle.
- DOBÓ És mire lesz ez jó, Gergely fiam?
- GERGELY Hajnalra készen lesz több száz bögre. Hatan töltögetik őket megállás nélkül. Az egyik puszkaport tesz bele egy marokkal. A másik rongyot és követ gyömöszöl rá. A harmadik ismét egy marok puszkaport tesz a bögrébe. A negyedik arasznyira vagdalt, rozsdás puszkacsódarabokat. Kétfelől fával veri be. Az ötödik dróttal szorítja a két dugót a csőhöz. A cigány a maga szakértelmével besározza a bögréket.
- MEKCSEY Sejtem már, miben mesterkedsz, Gergely öcsém!
- GERGELY Jól gondolod, Pista. Amikor közéjük dobáljuk a bögréket, a szétrobbanó labdacsok egy csomó közelükben lévő megse-beznek. A lángjuk pedig meggyújtja a szalonnát és a ledobált éghető anyagokat a hasábok és a rőzse között, percek alatt

lángban fog állni a híres építményük. Ostrom végére úgy fog kinézni az ácsolmányuk, mint egy rosszul leégett faház.

ZOLTAY Tegyetek bele ként is, hogy biztosan meggyulladjon valamennyi.

DOBÓ Hát a malomkereked, hogy áll?

MEKCSEY Az mi? Arról miért nem tudok?

DOBÓ Mindenről neked se kell tudnod, Pistám. Kell, hogy az ember életében meglepetések legyenek.

GERGELY Mondjam?

DOBÓ Ha már kitaláltad, miért is ne mondanád!

GERGELY A török rőzséből és földből emelkedő utat épít a vár falához. Pereme már majdnem eléri a lőrések magasságát. Egy régi malomkereket előszedtem az emberekkel. Azt kicsit megreparáltattam, aztán kibéleltem. Töltött puskákkal, robbanó bögrékkel. Amikor a földhányással a vár pereméig érnek az akindszik, akkor egyet meggyújtunk, és szépen leküldjük a keréket a törökök közé. A kerék közben robban, lángba borul, veszettül lövöldözik. A törökök azt fogják hinni, hogy az apokalipszis lovasai hozzá közéjük végzetüket.

ZOLTAY Hát, én ki ne néztem volna ennyi firnajszösságot belőled Budán, te Gergely.

PETHŐ Budán? Én még itt, a várban sem...

DOBÓ Örülök a jókedveteknek. Most menjetek, pihenjetelek le egy kicsit.

A többiek kimennek. Gergely és Kristóf marad. Dobó felpillant, aztán az irataiba merül, majd ismét felpillant.

DOBÓ Akarsz valamit mondani, hadnagy?

GERGELY Kapitány uram, való igaz, a török mindenfélét bekiabál éjjelente, amit, természetesen, nem szabad komolyan vennünk.

DOBÓ Meg sem szabad hallani.

GERGELY Itt van mindjárt fiam dolga.

DOBÓ Felejtsd el mihamarabb! Magad mondtad, hogy Sopronban vannak, biztonságban, arra nem jár a török.

GERGELY Ezt mondtam. De ma hajnalban ezt a meggyoszínű, bársonyhüvelyes kis kardot találták a katonák bedobva az udvarra. *(Elveszi a kardot, mutatja.)* Kapitány uram már nem emlékezhet rá, de ott a mecseki erdőben ezt adta nekem a töröktől elvert zsákmányból, én pedig Jancsikának, a fiamnak adtam.

DOBÓ *(fel sem pillantva.)* Tedd a kardot az asztalra! Elmehetsz! Aludj, és ne gondolkodj! Holnap ostrom lesz a megérzéseim szerint.

GERGELY Hányadik ostrom is?
DOBÓ Nem számolom. Ez legyen az ő gondjuk. Én majd csak az utolsót számolom – egynek. Elmehetsz.

Bornemissza kimegy. Dobó int Kristófnak, hogy üljön a helyére. Diktálni kezd.

DOBÓ Diktálok. Írjad! Hallod-e, Dervis bég! *(Kristóf megakad az írásban, felpillant, aztán lesüti a szemét.)* Jól hallottad, amit hallottál, írd tovább. A Bornemissza gyerekét mihelyt megtalálod, tudasd kék-vörös zászlóval azon a jegenyefán, amelyik a patak mellett, a vártól északra áll. Gyűrűd nyomata a levélen. A gyermeket fehérzászlós küldött hozhatja. Nem csak a gyűrűt adom ki érte, hanem egy nálunk rab török gyermeket is. Ennyi. Mekkseyt hívatom. *(Kristóf kisiet, hamarosan Mekkseyvel tér vissza.)* Mekksey István, írd alá ezt a levelet, a nélkül, hogy elolvasnád! *(Mekksey szó nélkül megteszi.)* Köszönöm, elmehetsz. *(Mekksey kisiet.)* Hívatom Varsányit – itt kell lennie valahol a ház körül. *(Kristóf kisiet, és Varsányival jön vissza – ez alatt Dobó a gyűrűvel lepecsételi a levelet.)* Ismered Dervis béget?

VARSÁNYI Akár a tenyeremet.

DOBÓ Eljuttatod hozzá valahogy ezt a levelet. Becsempészed a sátorába, a zsebébe, a törülközőjébe...

VARSÁNYI Így lesz, kapitány úr. Mikor induljak?

DOBÓ Azonnal! *(Varsányi elsiet. Kristóf tanácstalanul álldogál az ajtóban.)* Elmehetsz te is. *(Az apród elsiet. Dobó magára marad. A tulajdon öklével beszélget.)* Hát, ide jutottál, Dobó István, Eger vár kapitánya. Levelezel a törökkel... Rádadásul Mekksey nevében. Tehettél volna másként? Hogyan is lehetne másként cselekedni, ha az ember már megtette, amit nem lett volna szabad. Megígértem az asszonynak, hogy visszakapja a gyereket. De ehhez a holnapi csatát még túl kellene élnünk...

23. jelenet

A gyerekek szállása. A gyerekek fegyverkeznek.

PINKE BÁCSI Na, most örültök, pulyáim, mehetek ti is a falakra.

HUSZKA Nagy pillanat lesz az, Pinke bácsi, az isten fáját!

PINKE BÁCSI Szomorú pillanat, fiam. Ez azt jelenti, hogy egy végső nagyot akar rúgni Dobó, akár a torkát vágott állat. Ha nem sikerül lerúgni magunkról a törököt, kivéztünk.

JANKOVICS Miért beszél úgy, mint akinek eleredt az orra vére?
 PINKE BÁCSI Sajnállok benneteket.
 JANCSI Csak ne sajnáljon! Nagyfiúk...
 PANNA és nagylányok vagyunk.
 PINKE BÁCSI Azok, azok. Nagyfiúk és nagylányok... De gyerekek.
 GÁSPÁR Ha Dobó megengedte...
 PINKE BÁCSI Dobó nem engedte meg.
 IZSÓ Akkor...?
 PINKE BÁCSI De nem is tiltotta... Úgyhogy, én megengedem nektek, fiaim, hogy kimenjetelek. Inkább legyen belőletek hős, mint janicsár! Amúgy sem tudnának tovább itt tartani benneteket. Ha győzünk, ha veszünk. Ha menni akartok, kis pulyáim, hát, csak menjetelek!

MIND Menni akarunk!
 PINKE BÁCSI Csak azt kérem, vigyázzatok magatokra, ott nagy lesz a zenebona, még megsüketültök. Mindig csak árnyékban, a törökkel egy az egyben nem fölvenni a harcot, ti még gyerekek vagytok! A lányok maradjanak az asszonyok közelében, ott talán biztonságban lesztek.

MIND Nem vagyunk már gyerekek.
 JANCSI Mehetünk végre kifelé?
 PINKE BÁCSI Ha eldördül az első ágyú, kinyitom az ajtót, akkor mehettek.
 FEGYA Én nem megyek.
 PIROSKA Ne is gyere! Te még kicsi vagy.
 FEGYA Nem kicsi vagyok, hanem gyáva.

Befordul a fal felé. Eldödül az első ágyú.

24. jelenet

A jelenetet gyakorlatilag „néma”-jelenetként képzelem el, ahol hol lassítva, hol felgyorsítva történnek meg az események. Alább elősorolom, melyek.

(történések az ostrom közben:)

a tüzes lapdák, szurokkoszorúk tűzijátéka a várfalról Bornemissza tüzes kereke legördül a várfalról Dobó megsebesül a lábán Bornemissza megsebesül a karján Éva férfiruhában, sisakban szembe találja magát Jumurdzsákkal a falon, küzdenek, a török a fejére sújt a kardjával, Éva elájul – Gergely a segítségére siet, ledöfi Jumurdzsákat, felismeri az elgurult sisakú sebesültben a feleségét – kimentti a tűzből Huszkára támad egy török, Jankovics a segítségére siet, de a török ledöfi – Huszka végez a törökkel, de a következővel már nem bír, ő is elesik... Izsó és Gáspár hol itt, hol ott bukkan fel, tüzes lapdákat dobálnak nagy szorgalommal és élvezettel, mintha cirkuszban lennének, és föl-lebukó bábokra céloznának, mit sem törődve a veszéllyel

Gergely megív Hajvánnaal, és legyőzi Kristóf apródot halálos lövés éri – a sisakját Jancsi teszi a fejére, ő követi Dobót és az utasításait, ezt Dobó nem veszi észre; végül őt is halálos lövés éri egy megbízatás közben Sárközi kardot és lándzsát ragad, és beleveti magát a küzdelembe szurok, forróvíz, leves leöntés az asszonyok részéről karddal harcoló asszonyok, akik közül néhányan elesnek

25. jelenet

Halotti csönd odalent. A megmaradt várvédők – nincs ép ember közöttük – a falon állnak, néznek lefelé. Egyszerre valaki azt mondja: elmentek. Aztán egy másik hang is mondja, azután sok hang mondja ugyanezt, végül zúg a boldog kórus: ELMEN-TEK!

DOBÓ Ezek tényleg elmentek. Verjétek csapra az utolsó boroshordókat is! Aki szomjas, ragadjon kupát! Ma mindenki marhasültet egyék! Este ünneplünk...

SÁRKÖZI Hacsak addigra vissza nem gyűnnek a bibasterekek.

DOBÓ Nem jönnek ezek már vissza ide többet.

GERGELY Adja isten, kapitány úr!

SÁRKÖZI A kapitány úrnak meg tetszett sérülni?

DOBÓ Tetszett, nem tetszett, egy dárda beleállt a lábamba.

SÁRKÖZI De serencse, hogy nem előbb...

DOBÓ Aztán miért serencse?

SÁRKÖZI Serencse, mert én ast hittem, a kapitány urat nem fogja a fegyver. És ha mi mind le is pustulunk itt, akkor majd ő egyedül megvédi a várat. *(A többiek nevetnek.)* Bistos így lett volna... De tessék csak nézsni, itt vannak az én két sép gyerekeim, a Panna, meg a Gazsi... Túl vannak élve. Meg itt vannak a kis barátaik... úgy harcoltak ezek, mint azs ördögök... Itt van még a Piroska is... astán, hogy a többiek hun vannak, mert ast mondják voltak többen... az egri fiúk... az egri srácok...

IZSÓ *(valahonnan előkerül.)* Én csak harcos nézője voltam a küzdelemnek. De hát, kell az olyan is, vagy nem? Aki túléli...

PINKE BÁCSI De a többiek... Ferkó, Jancsi, Imre, Huszka, az isten fáját, Jankovics, picinyem...

DOBÓ Leveszem a sisakom, és mélyen fejet hajtok előttetek hős halottaink, és előttetek is, hős túlélők, várvédő híveim. Isten velünk volt az öldöklő küzdelemben, de a ti hitetek is kellett ahhoz, hogy velünk tudjon mindvégig maradni...

Lentről egy asszony hangja.

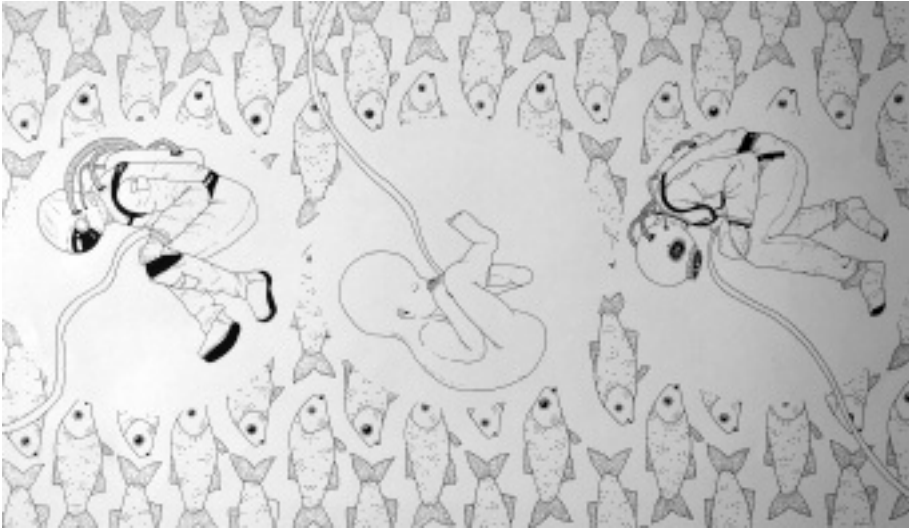
ASSZONY Dobó! Dobó!

DOBÓ *(lenéz a várfalról.)* Egy török asszony. Egy kisfiú van vele. *(Gergelyhez és Évához fordul.)* Engem szólongat, de bizonyára nem engem hív. Azt hiszem, hozzátok jött! Meghozta Jánoskát. Ne felejtétek itt a nagy örömben a török cseregyereket!

Éva és Gergely elsietnek. Váratlanul Fegya keveredik Dobó mellé. Megfogja a kezét, áll mellette, mintha a fia lenne.

FEGYA Dobó kapitány, jelentem, én félttem, de már nem félek.

DOBÓ Így van ez jó, kisfiam. Az a fontos, hogy ne féljen a legény...!

Sain Eszter: (Bende Tamás: Merülünk)

TÓTH LÁSZLÓ

Az ihletett intellektus költője

FUTAM BERZSENYIHEZ *

Nem oly rég kezembe akadt Peéry Rezsőnek, a soproni Berzsényi Dániel Gimnázium magyar szakos igazgatójának 1950-es évekbeli óravázlata az iskola – a több száz éves múltra visszatekintő egykori evangélikus líceum – államosítás utáni névadójáról, aki az 1780–1790-es évek fordulóján maga is e híres intézmény – zablát nehezen viselő – diákja volt. A Pozsonyból idekerült, később, 1956-ban egész osztályával Nyugatra menekült író – aki diákkorában maga is licista volt szülővárosában, s aki történelmi múltja, kettős (német–magyar) kultúrája, nyelve, polgáriasultsága és evangélikus szellemisége révén második otthonát találta meg Sopronban – Berzsényi életének, életformájának, pályájának, az iskolájukkal való kapcsolatának ismertetése után a klasszikus versműfajok (óda, epigramma, episztola) s a latinítás (főleg Horatius) elemzésével folytatta óráját, majd a poéta költői fejlődéséről beszélt, arról, hogy annak pályáján mint fonódik egybe a nemesi életérzés a felvilágosodás eszmevilágával, végül pedig néhány, költőnkre is jellemző klasszikus versforma felfejtésével – *A közelítő tél* aszklepiadeszi, az *Osztályrészem* szapphoi és *A magyarokhoz* alkaiozi verselésével – fejezte be mondandóját. Peéry, másutt, egyik szép esszéjében arról beszél, hogy a régi vidéki nemesi kúriák mint voltak könyvtáraikkal hajdan egyúttal az európai műveltség és felvilágosult szellem hazai meghonosítói, őrzői, terjesztői, szemben a magyar nemesség vidékiességéről, tudatlanságáról, bárdolatlanságáról szóló, s főleg a XX. század második felére jellemző torzképek, gúnyrajzok táplálta, már-már kötelező vélekedésekkel.

Ilyen műveltségkedvelő és -őrző gazdálkodó családba született bele itt, Egyházashetyén költőnk is, akinek nagyapja is, apja is tanult, olvasni szerető – könyvtárat tartó – ember volt (még ha azt nagyapja házának mestergerendáján helyezte is el, s még ha apja nem is nézte jó szemmel, ha az „iskolai fegyelmet nehezen tűrő” fia, amikor tanulnia kellett volna, „Horáccal és Gesnerrel társalkodott”, azaz „nagy tárgyak ragadták el figyelmét”, s azt „többé kisebbekre függeszteni nem tudta” és a vers közeléből sem lehetett őt elűzni már. És itt, ekkor értettem meg, Peéry Rezső tanár úrnak köszönhetően, mi tartott távol sokáig Berzsényitől (világától, költészetétől, és nyelvétől is), s miért idegenkedtem tőle mindenfajta fegyelmet kiteljesítendő személyiségem gátjának tekintő, lázadó suhancként, és tekintettem rá úgy, mint valami idegen, titokzatos monsturma, bálványra. S akárhányszor ennek okain töprengtem, mindig az iskolához – iskolámhoz – jutottam el. Ahhoz, amit tanulnom kellett, amit tanulnom adatott róla s világáról az 1950–1960-as évek kisebbségi, (csehszlovákiai magyar) *szocialista* iskoláiban, miután – a csehszlovákiai magyarok 1945–1948 közti

* Elhangzott 2018. május 5-én, a költő szülőfalujában, Egyházashetyén rendezett Berzsényi-ünnepségen.

jogfosztását és üldözését követően (amikor művelt és jól képzett tanítóágunk túlnyomó részét, a Peéry Rezsőket elhajtották az országból) – újból megnyílhattak mi felénk is a magyar iskolák, olyan, gyorstalpalókon „képzett” tanítókkal, akik maguk is csak néhány órával jártak a tanítandó anyag előtt, s azt is egy, történelemfelejtésre alapozott tanterv szerint tették, vagyis ahhoz – *akik s ahogyan* tanították. Hogy például előbb kellett megtudnom róla, milyen ’képzetlen’ költő – s versei, Kölcsey szavaival, milyen „gondolattalanok és üresek” –, mint hogy milyen *nagy*. Hogy a nemzeti *Hymnusunk* Kölcseyje az ifjú titán hevességével és egy alakulóban levő, mondjam így: új kánon felőli, s egy korábbi, az övétől és nemzedékétől elütő ízlés nevében papírra vetett kemény, már a jövő magyar versfejlődésére figyelmező, s igazából ma sem elvetendő, ám, meg kell hagyni: kíméletlen kritikája még megírása után másfél évszázaddal is mily nagy hatással volt arra, amit tanulnom kellett róla. De osztályellenség volt számunkra a nemesség is, ráadásul bárdolatlan és elmaradott, a magyar nyelvfejlődésről, történelemről, nemzetegésről és -egységéről, főleg pedig a klasszikus műveltségről, versformákról és -mértékekről, görögökről és rómaiakról s egyebekről pedig kevesebbet tudhattunk, mint Lajka kutyáról, melyet (akit?) első élőlényként lőttek ki Földünkről az ürbe a szovjet tudomány nagy dicsőségére, noha róla sem tudhattunk az időben sokat.

De miért is beszélek itt erről ilyen hosszan?

Mert iskolám *osztályozott* s nem értelmezett, *távolított* és nem *közelített*. Hisz innen, az *értelmezés* és a *közelítés* felől felismernem sem tartott volna sokáig, hogy Berzsenyi régiesnek, nehézkesnek, nehezen nyithatónak, nehezen olvashatónak gondolt nyelve is mennyi szépséget, varázst, sodrást, mennyi – korában – újat, újdonságnak számítót tartalmaz. Régies? – ha a mából nézem. De ha a saját korában látom poétánkat, ’virulmányai’, ’ragyogványai’, ’édes andalái’ mellett észre kell vennem, mennyi új s nyelvi újszerűség volt benne kora egységes – és legmegfoghatatlanabb mondandóink árnyalatos kifejezésére is alkalmas – irodalmi nyelvünk kialakulása előtti nyelvállapotaihoz képest, azaz arra, hogy – Babits Mihálytól kölcsönvett jelzőkkel – „szegény, elhanyagolt, ázsiai nyelvünk” alkalmas legyen „mindazon kifejezésre és zengésre, amit a nagy európai nemzetek gazdag múltú nyelvei létrehoztak”. (Nem véletlen például, hogy költőnk nyelvi *újságairól*, „merészen modern, kísérletezően újszerű” versnyelvéről épp Nemes Nagy Ágnes írt az *Osztályrészem* kapcsán szép s lényegmondó esszét majd egy és háromnegyed évszázaddal később.) De Berzsenyi, az „ihletett költő”, stíluseszményével és életérzésével is két világ határán volt – a felvilágosodás és a romantika között (mint ahogy igazából minden nemzedék két világ *között* van), s személyiségében két egymással lényegében ellentétes erő: az ösztönök és az intellektus ereje feszült egymásnak. Ezzel összefüggésben Szerb Antal egyenesen a Babitscsal (is) fémjellezhető „intellektuális költészet” előzményét, csíráit látja benne. S épp Babits volt az, aki – nem akárhol, *Az európai irodalom történetében*, annak részeként! – arról értekezett, hogy bár Byron „lobogó köpenye” s a magyar költő „zsinóros dolmánya” „micsoda más szabás”, s noha ez utóbbi „ősibb világban élt” Niklán (jóllehet lényegében kortársa volt az angol lírikusnak), mégis elevenebb

hatással volt rá, mint az angol lord *Kalóza*, melyet ő, a XX. század első felére már „halottnak” talált. Mert, folytatja Babits, Berzsenyi „sohsem híg, mint Byron, s nem színészes, mint Chateaubriand”. S mindez az Isten háta mögött, a XVIII–XIX. század fordulóján, Magyarországon, s Magyarországon is az isten háta mögött, Vasban és Somogyban. *Tüzesen józan, méltóságteljesen szilaj* – ahogy ugyanő mondja róla, kinek mondatai, „ütemei” a „nemes paripa mozgását idézik”. Azaz, arra szerettem volna utalni mindezzel, hogy: Európa itt is volt, Hetyén és Niklán, nemcsak a vadóc, illetve vad, sőt egészen elvadult Byron közelében. Illetve, megfordítva: Európa volt itt is, e tájakon – tájainkon.

Magyarán: a történelem, a műveltség (s benne persze a nyelv is) – az integráns egész, a folytonosság, az össze- s megtartó erő, a vertikálitás, a gyökérzet tere, közege. Amit különösen napjainkban nem lehet elégszer hangsúlyoznunk, amikor oly sok bennünk s körülöttünk a széttartás, mindaz, ami a széthullás felé visz, ami ugyan széles horizontok felé csábít, de a felületen tart, márpedig a *felszín* egyre gyakrabban *felszínességre* is késztet. Sok vita folyik mostanság – s mifelénk – az oktatás helyzetéről, jövőjéről, feladatairól (igaz, mindenkor sok vita folyt). Hogy mit szolgáljon az iskola, hogy készítsen fel a jövőre, és milyen fogódzókat adjon hozzá. Amiről azt gondolom, hogy a legerősebb fogódzó, amit a jövőhöz adhat diákjainak az iskola, az *ütőkép*s műveltség, mert a biztos tárgyi/szakmai tudáshoz is hosszú távon az alapvető műveltség adja a *biztos* minőséget. Még akkor is, ha ebben a vitában, úgy látom, épp erről esik a legkevesebb szó: a műveltségről, a kiművelt emberfőről – annál több az érvényesülésről és ennek praktikáiról. Márpedig ha szétnézünk magunk körül, a kultúra, az *egészet-látás* egészen háttérbe szorult a *részlátással*, a *csőlátással* szemben, s az időálló *érték* helyét a változó *érdek* vette át.

Mit mondjak hát?

Előre, Berzsenyihez?!

Hisz ő is azok közé tartozik, kiket – kései földijével, s hív tanítványával, Fodor Andrással mondva – „az ártó feledés csak / igazabbá tett”, s kinek példája tükrébe tekinthet „ma mind az / érdemes utód”. Hegedűs Géza írta egykor Berzsenyiről, hogy mindig *berúg*, megrészegeedik, valahányszor a verseit kezdi olvasni, s Byron vagy Baudelaire mellett olyan állapotba kerül tőle, „mintha kemény alkoholt”, s – teszi hozzá – „nem szelíd orosz vodkát vagy francia konyakot, hanem skót whiskyt vagy szatmári szilvát” ivott volna. A már hivatkozott Peéry Rezső nemzedéktársa, Szalutnai Rezső pedig poétánk verseiből „orgona zúgását”, az orgona „roppant férfi-búgását” hallja ki. Hadd ne mondjam, magam is mily híve vagyok a szatmári szilvának, a templomi orgonaszó búgása pedig valahányszor teljes lényem képes betölteni, egész lelkem megzengetni. Hajoljak meg helyette a *nyers* erő és a *finom* műveltség, a *világra nyílt* és a *lokális* természetes szimbiózisa: Berzsenyink előtt, mint ahogy a magyar irodalom legnagyobbjai is már régóta hozzá járnak hódolni – idézve egyben poétánk kísértetiesen valóságos képeit nemzetéről: a magyarról, amint az „hazája feldúlt véd-falából / Rak palotát heverőhelyének”, s amint „forgó viszontagság járma alatt nyög”, „Tündér szerencsénk kénye hányja, veti”, „Játszva emeli” s „mosolygva veri le”, mert azt lát-

hatjuk, ha végigtekintünk akár *A magyarokhoz* hátborzongató összegzése óta eltelt több mint két évszázadon is. De Berzsenyi tudós elmélyültségét bizonyítja az is, ahányszor nekiveselkedett e versének, s néhány további opusának is, dolgozva, javítva azokon mindegyre: És kérdezzük meg magunktól: neki tudunk-e feszülni mi újra és újra ugyanannak, ha kell, sokadszorra is, illetve, megfordítva: vannak-e olyan közös értékeink, ügyeink, kérdéseink még, melyeknek készek vagyunk akár többször is nekilódulni, s tudjuk-e érezni ennek szükségét még? Miközben távolról sem nevezhetjük Berzsenyit grafomániásnak, hiszen, tudjuk, alig írt másfél száz verset élete hat évtizede során, s azt is, a kemény bíráló – Kölcseyé – Babits szavaival nem gúnyra és szilaj vetélkedésre ingerelte, mint Byront az Edinburgh Review kritikusaé, hanem önmérsékletre szorítva elhallgattatta.

És végül – ha már fentebb többször is Babitsnál kötöttem ki, szintén tőle – még egy gondolat a hazáról, az „igazi hazáról”, a történelmi ország száz évvel ezelőtti szétverésének/széthullásának esztendejéből, 1919-ből: „Azt mondják: ki-ki annyi ember, ahány nyelven beszél; és hozzátehetjük: az emberiség annyiszor többet ér, ahány nemzete van – hogyha csak a nemzetet így értjük, nem politikának, hanem műveltségnek. Mert nem öli akkor, hanem gazdagítja egymást: egyik nyelv a másikat, egyik gondolkozásmód a másikat, egyik műveltség a másikat.” Amivel – Berzsenyinkre is tekintve – mélységesen egyetérthetünk.

Mi, műveltség-haza, műveltség-hazánk magyar polgárai.

Hajdu Lilla Réka: (Szabó T. Anna: Elhagy)

KISS GY. CSABA

Zvonimir Mrkonjić 80 éves

Horvát költő. Nem túlzás azt mondani róla, élő klasszikus. A horvát glóbusz dalmáciai részéből való: 1938. június 6-án született Splitben. Érettségi után került Zágrádba, az egyetem bölcsészkarán kezdte tanulmányait, összehasonlító irodalomtudományból és francia filológiából 1961-ben szerzett diplomát. Hatodfél évtizede van jelen a horvát irodalomban. Példátlanul gazdag életművet mondhat magáénak. Verseskönyvek sorozatát jelentette meg 1962-es pályakezdése óta. Kísérletező szellem, a horvát költői tradíció kivételes ismerője. Poeta doctus a szó több értelmében is, a költői formák módszeres vizsgálója, mérlegelője és kipróbálója. Versbeszéde szikár, szellemesen ironikus, nem „képes beszéd”, inkább az intellektusra akar hatni, mint az érzelmekre. Nekem, aki a horvát nyelv rengetegében csak óvatosan tapogatózom, nemegyszer megfejtendő rejtvények a versei, melyek megoldása igazi kaland. A szonettek fölülmúlhatatlan mestere, újra és újra visszatér ehhez a műfaji változathoz. Amikor 2004-ben Budapesten Bethlen Gábor-díjat kapott, a munkásságát méltató kroatista irodalomtörténész, Lukács István laudációjában azt mondta róla, posztmodern költő. Ami annyiban igaz, hogy következetesen túl akart lépni a modernitásnak a jövőbe bizalommal tekintő világlátásán, az ő fölfogása szerint állandóan tudatában kell lennünk annak, hogy mennyire meghatározzák létünket és nyelvünket az előzmények, a múlt.

A költészet mellett munkásságának másik fontos területe volt a színház. Dramaturgja, majd igazgatója volt a zágrábi Alsóváros neves Gavella színházának. Hosszú éveken keresztül rendszeresen írt színházi kritikákat. Az irodalom számára nem csupán művek létrehozását jelenti, hanem az irodalomban való létnek azt a teljességét, ami a kortársak munkásságának állandó mérlegelésével, elemzésével jár. Fáradhatatlan napi munkása az irodalomnak, fontos szerkesztői tevékenységet végzett egy időben, és folyamatosan benne él a XX–XXI. századi horvát költészetben, különösen pedig az 1960-as évektől induló hullámaiban, rendszeresen reflektál pályatársai műveire. Sorra megjelentek az utóbbi években a bírálataiból összeállított kötetek. Impozáns költői antológiákat állított össze, fölvázolván általuk az újabb horvát poézis szerinte elképzelt kánonjának körvonalait. Műfordítóként elsősorban a francia költészet közvetítője, Rimbaud, Mallarmé, Paul Claudel mellett fordított provanszál trubadúr költőket s prózai műveket. „Ritka az olyan költői pálya a XX. század második felében, amely annyira előremutató és rugalmas volna, annyira tiszta és sokrétű, igazán példamutató módon tette lehetővé, hogy a horvát költői beszéd hidat teremtsen az elmúlt század és a mostani között, hogy megmaradjon az új évezred kontextusában, és továbbra is nyitva legyen a jövő felé.” – írta róla kitűnő irodalmár s művészettörténész barátja, Tonko Maroević.

A délszaki tájból Közép-Európába vetődött költő évente rendre visszajár a tengerhez, Sipan paradicsomi szigetén (Raguza-Dubrovnik szomszédságában) fürdik

képletesen és valóságosan is az Adriában, költői ihletet merítve a tájból és a szellemi örökséggel való találkozásból. A tavaly nyári termés prózaversei és szonettjei az Európski Glasnik című zágrábi folyóiratban láttak napvilágot. Talán egy csipetnyi mutatványból is meg lehet valami érezni költészetének ízéből-szellemeiből.

Napóra, Šipan

A tűző Nap újra és újra végigpásztáz
Šipan üreges felszínén, mindig más és más
felületet világít be, fáradhatatlan örökmozgó,
sosem-volt, sosem-látott történeteket hív elő-
szőr a hellén szarvasok, mint rikító parti villák,
majd a turisták özöne, s a végén
előlről, mégis máshogy kezdődik újra az egyetlen,
fényes rendező áldott szertartása.

A tenger

Nyár végén a tenger minden belé oldódott
szeretetet visszaad. Tiszta szívvel és arccal kell
járulnunk elé. Utolsó vetkőzésünk,
fürdésünk szertartás: a tenger lágyan
magához ölel. Hódolunk a nálunk több és jobb előtt,
hisz a bajban Homérosz is a momoló víz
partjára küld. Végül távoznak, a tenger egyedül marad,
és szüntelenül ránk emlékezik.

Kétváros

Itt fekszik köztünk, de nem csak a Száva,
sok minden más is. Ez fogan gyanút.
Zágráb két partról sandít önmagára.
Így is marad, amíg csak itt vagyunk.
A lanyha folyam mondjuk összeköt még
minket (nem-Balkánt), s azt, mi túl van: ott,
de teste zúgó, áramló feszültség,
s minden hídja sóhajtalan, halott.
Itt Hérakleitoszból kifakadna
híres mondata: minden változik,
eltűnik a víz, elmúlnak a partok.
Az árral szemben fatörzs küszködik
mégis. Sétálnak emberek a parton,
ám e látványt a tudomány tagadja.

A barátság anatómiája

FEJEZETEK A MAGYAR–LENGYEL KAPCSOLATOK
TÖRTÉNETÉBŐL

II.

A magyar–lengyel kapcsolatok történetét vizsgálva rendkívül izgalmas a kezdet. Przemyszlben, amelynek neve az I. világháború idején lett közismert Magyarországon, az 1970-es évek derekán egy lakótelep építése során kora-középkori sírokat tártak fel. Andrzej Koperski, a Przemysli Nemzeti Múzeum régész munkatársa és Michał Parczewski, a Jagelló Egyetem tanára derítette ki, hogy magyar előkelők honfoglalás kori sírjára bukkantak. Ez a magyarok tartósabb przemysli jelenlétét, megtelepedését bizonyíthatta. A térségben feltárt temetők, leletanyag és írásbeli források alapján állítható, hogy az egyik magyar törzs vagy annak katonáskodó része nem kelt át a Kárpátok északkeleti szorosain, hanem éppen a hágók védelme céljából tartósabban berendezkedett Przemysl, Halics és Ladomér térségében, s a területet szinte államként működő tartománnyá szervezte. Képlékeny határai között és tőle északra, nyugatra a magyarok által lengyelnek hívott lendzsán nevű néptörzs élt. Ebből következően a magyarok a Kárpátoktól északra élő szláv népek mindegyikét lengyelnek hívták, beleértve a lengyel államot Poznań és Gniezno térségében megalapító polánokat vagy a Krakó vidékén lakó viszlánokat is.

A magyarok a 940-es, 950-es években elhagyták Przemysl és Halics térségét, s átkeltek a Kárpát-medencébe. Halics emlékezete azonban továbbra is államformáló energiát jelentett. A Kárpátokon túli, északkeleti területen először II. Andrásnak sikerül rövidebb–hosszabb időre megvetnie a lábát. A XIV. század első harmadától kezdve a lengyelek is igényt tartanak erre a területre, ami nem befolyásolja a kezdetektől baráti lengyel–magyar kapcsolatokat, amelyek meghatározó jellegét a második évezred első századaiban a lengyel Piast dinasztia és az Árpád-ház tagjai, valamint az előkelő nemesi famíliák közötti házasságok adják.

IV.

Amikor Mieszko fejedelem 966-ban felvette a kereszténységet, a szerveződő magyar államban – a Bizánci birodalom befolyása révén – az ortodox kereszténység volt terjedőben. A Bizánctól 970-ben elszenvedett vereség után szomszédaival békére törekvő, pogánynak született Géza nagyfejedelem – a bizánci befolyás elhárítása szempontjából is – a nyugati kereszténység felvételét tartotta politikailag célszerűnek. Feleségéről, Saroltról, aki az egyik honfoglaló vezér, Töhötöm dédunokája volt, Querfurti Bruno, a Lengyelországban is ismert térítő pap azt tartotta, hogy „vezetése alatt megkezdődött a kereszténység, de pogánysággal vegyült a megfertőzött vallás,

és rosszabb kezdett lenni a barbárságnál”. Ez azt jelenti, hogy miközben nyugat felől a Róma által vezetett kereszténység, dél felől a bizánci ortodoxia hódított apránként teret Magyarországon, az új vallást elfogadó nép még párhuzamosan a pogány szertartásoknak is hódolt. Ez a kereszténység felvétele után nem volt másként Lengyelországban sem.

Míg a korabeli legendák a kereszténység elterjedésének érdemét a szerveződő lengyel államban Mieszko feleségének, a cseh Dubravának tulajdonítják, az ezzel rokon érdem a magyar történetírásban a 995-ben Istvánhoz férjhez ment Gizelláé, Civa-kodó Henrik bajor herceg leányáé. A házasság mellett Géza azzal erősítette meg a bajorokkal a békés „egymás mellett élest”, hogy kiürítette az Enns folyó és a Lajta között elterülő, korábban általa birtokba vett területet – Béccsel és Hainburggal együtt. Gizella tekintélyes bajor kísérettel – nehéz fegyverzetű harcosokkal és papokkal – érkezett Magyarországra. A kialakuló udvar egyházi és világi tagjai mind részt vettek a keresztény magyar állam szervezésében.

Róma mellett egyértelműen és véglegesen István kötelezte el magát. A Lengyelországban élő amerikai történész, Philip Earl Steele szerint választásában ugyanúgy mély meggyőződéses hite döntött, mint ez I. Mieszko esetében történt, akinek országában 966-ban nem élt keresztény ember. Politikai mérlegelés esetében István számára szinte minden érv Bizánc mellett szólt: „Róma addig létének legmélyebb válságát élte át, a pápaság teljes semmibe vételét. Történetében ezen időket *saeculum obscurum*nak hívták. (...) A római egyház túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy jelentős szövetségesnek és pártfogónak lehessen tekinteni – a Ottók Németországától függött. Bizáncban viszont, ahol másfél évszázaddal azelőtt számoltak fel az ikonrombolás kapcsán fellobbant vészterhes válságot, éppen aranykor honolt.” István zsenialitásának bizonyítékául Márai Sándor is azt hozza fel, hogy noha a pillanatnyi érdek Bizánc mellett szólt, a távlatosan gondolkodó magyar uralkodó mégis „a gyenge” Rómát választotta. A Bizánc, az ortodoxia melletti elkötelezettség hosszú távon a magyarság elszlávosodásához vezethetett volna.

A XIII. századi lengyel források szerint Géza nagyfejedelem felesége (István anyja) Mieszko fejedelem nővére, Adelheid lett volna. Ennek persze semmi alapja nincs, ugyanúgy, mint annak az állításnak, hogy Vitéz Boleszló második házassága során Géza lányát vette el volna feleségül. Az azonban tény, hogy Boleszló második felesége egy ismeretlen nevű magyar fejedelem lány volt, akit férje Bezprym nevű fiával együtt visszaküldött Magyarországra. A középkori adalékok szerint a magyar-lengyel kapcsolatok már a X. század utolsó évtizedeiben is szorosak voltak. Az egy időben szerveződő két szomszédos állam a német egyház kiiktatásával olyan nemzeti egyház szervezésére törekedett, amely közvetlenül Rómától függött. Koronát és királyi címet a két uralkodó közvetlenül csak a pápától kérhetett, s uralkodhatott így általa „Isten kegyelméből”. A császártól királyi címet, koronát kérni ekkor a politikai függőség elismerését jelentette volna. Maga Vitéz Boleszló halála előtt pár hónappal, 1025 áprilisában – pápai jóváhagyással – koronáztatta magát királlyá.

A magyar–lengyel barátság legendáját megörökítő Jan Długosz szerint 1000-ben két küldöttség jelentkezett II. Szilveszter pápánál királyi koronáért: magyar és lengyel. Długosz a magyaroknak adatta a pápával a koronát, de a küldöttek lelkére kötötte, hogy amíg világ a világ, egymással barátságban éljenek, mert aki másikának romlására tör, nagy szerencsétlenséget zúdít magára. Długosz talán ismerhette azt a magyar legendát, miszerint az Istvánnak küldött koronát II. Szilveszter pápa eredetileg Mieszko fejedelemnek szánta, aki persze a valóságban ekkor már kilenc éve halott volt. A magyar legendában minden bizonnyal Vitéz Boleszló fejedelemről lehetett szó. A pápa döntésében az lehetett a legfőbb indok, hogy Istvánt Bizánccal szemben lelkileg és politikailag megerősítse.

A valóságban (a magyar történetírásban sokáig két külön személynek tartott) Anasztaz-Aserik hozta 1000 decembere és 1001 nyara között az István által már levélben kért koronát II. Szilveszter pápától Magyarországra. Anasztaz a 990-es évek közepén a prágai püspök, Adalbert klerikusaként (titkáraként) fordult meg Magyarországon. Adalbert magyarországi tevékenységéhez elsősorban István állítólagos bér-málása fűződik. A prágai püspök egy idő után Vitéz Boleszló hívására Lengyelországba távozott. Anasztaz nem követte Adalbertet poroszföldi térítő útjára, hanem végül a pápa legátusaként nagy szolgálatot tett Istvánnak. István királlyá koronázását az 1000 végén és 1001 elején Rómában tartózkodó III. Ottó császár, Vitéz Boleszló odaadó pártfogója is támogatta. (Egyes lengyel történészek úgy tartják; azzal, hogy III. Ottó gnieznói zarándoklata során Szent Móric lándzsáját adományozta Vitéz Boleszlónak, voltaképpen királynak ismerte el.) Szent Móric lándzsájának másolatát István is megkapta, akinek megkoronázásával egy időben alapították meg az esztergomi érsekséget a hozzá tartozó püspökségekkel együtt. Andrzej Nowak lengyel történész találóan szögezi le Lengyelország történetének I. kötetében, „hogy Ottó és Szilveszter nagy tervében megfért egymás mellett a lengyel Boleszló és a magyar István”.

A pogányság védelmében fellázadt riválisaival, rokonaival kíméletlenül leszámoló István harmincnyelc évig tartó uralkodása során óvakodott attól, hogy külháborút vívjon, viszont a besenyő betörések mellett, mind a római császár, mind Bizánc hódító hadjáratait győztesen verte vissza. A Szászország, Csehország, Morvaország és Szilézia birtoklásáért 1003-tól 1018-ig tartó lengyel–német háborúnak csak az utolsó szakaszában vett részt. A lengyel–magyar háború kirobbanásához bizonyára az is hozzájárult, hogy István mellőzte a rokoni ellen vívott harcokban kitűnt egyik vezérét, Prokuj-Gyulát, aki a lengyelekhez átszökve Boleszlávot tájékoztatta a II. Henrik és István között folyó tárgyalásokról.

A lengyel–német háború harmadik szakasza, vagyis a Henrik örgróf osterrichi tartománya (a majdani Ausztria) elleni indított támadás előzményeként a már Morvaországot birtokló Vitéz Boleszló 1014-ben elfoglalta a Morva-völgyi magyar határvárat. A meghódított terület őrzését a lengyel fejedelem részben Prokuj-Gyulára bízta, akivel együtt támadták a Dunáig terjedő területet.

Gallus Anonimus a III. (Ferdeszájú) Boleszló lengyel fejedelem megbízásából tíz fejezetben megírt Vitéz Boleszlónak szentelt életrajzát lezáró verses dicshimnuszában felteszi a kérdést: „Vajon nem ő volt-e, aki Moráviát és Csehországot leigázta, és Prágába helyezte fejedelmi székét? ... Vajon nem ő győzött-e többször is a magyarok felett, és egész területüket a Dunáig elfoglalta?” A XIII. századi lengyel–magyar krónika egyenesen azt sugallja, hogy Boleszló a Tiszáig terjedő egész Észak-Magyarországot elfoglalta. E krónikák szellemében a mai lengyel történelmi atlaszok is úgy ábrázolják Vitéz Boleszló magyarországi hódítását, mintha az az egész mai Szlovákiát magába foglalná. A XI. századi források szerint Boleszló csak a Morva-völgyi magyar határváratat szállta meg, s a néhány évre meghódított magyar területsáv legfeljebb Trencsénig terjedhetett, amelyet István Henrik osztrák örgróf 1017-ben bekövetkezett közösen indított támadásával együtt visszafoglalt.

Az 1018-ban megkötött bautzeni békével a lengyelek és magyarok közötti rövid hadiállapot is véget ért. Ezt bizonyítja, hogy a békekötés nyomán már 500 magyar lovas kísért Vitéz Boleszlót a Kijev elleni hadjáratában, s hogy Imre herceg feltehetően részt vett a lengyel fejedelem királlyá koronázásán 1025 tavaszán.

A Vitéz Boleszlóval kialakult jó kapcsolatot bizonyítja az a Szent Imre személyéhez fűződő legenda is, amelyet Jan Długosz krónikaíró örökített meg a XV. században. Eszerint a Szent Adalbert sírjához Gnieznóba elzarándokoló Imre Boleszló meghívására a Szandomir környéki Lysa Góra-i rengetegben folytatott vadászata során egy szarvast vett üzöbe, s amikor le akarta lőni, kettős kereszt jelent meg az állat homlokán, ugyanolyan, amelyet a herceg a nyakában hordott. Ahol a futni hagyott szarvas eltűnt, romokra bukkant. Arra kérte a lengyel uralkodót, hogy alapítson ott monostort. Amikor Boleszló erre ígéretet tett, Imre az apjától kapott, mellén viselt kettős keresztet, a görög császár Konstantinápolyból küldött ajándékát, amely Krisztus keresztfájának egy szilánkját tartalmazta ezüst foglalatban, a helynek adományozta. A legenda másik változata szerint a Lysa Góra-i erdőben eltévedt Imre herceget egy angyal vezette el a már működő bencés kolostorhoz. Megmenekülése iránti hálából Imre a bencéseknek ajándékozta az apjától kapott kettős keresztet. Tény, hogy az egész vajdaság a Lysa Góra-i Szent Kereszt kolostorról kapta a nevét. A történelmi kutatások arra világítottak rá, hogy a román stílusú templomot és a bencés kolostort Ferdeszájú Boleszló építtette, alapította a XII. század első harmadában, s a kettős kereszt Łokietek Ulászló adománya lehetett a XIII. század végén, a XIV. század első évtizedeiben. A kolostor udvarában 2002 óta Szent Imre mellszobra és kétnyelvű emléktábla hirdeti a lengyel és a magyar nemzet barátságát.

V.

A Vitéz Boleszló fejedelem és István király közötti megbékélést jelzi az is, hogy Bezprym herceg is 1018 táján tér vissza Lengyelországba, akit apja – mint említettük – 996-ban vagy 997-ben küldhetett Magyarországra anyjával együtt. Bezprym a Balatontól északra fekvő területet ellenőrző királynői vár ispánja volt. Az 1008 után megyévé szervezett központ róla kapta a Veszprém nevet. Az ekkoriban létrehozott

megyék központjait ugyanis többnyire ispánjukról nevezték el. Az Árpád-házi oklevelekben egy másik Veszprém nevű helység is feltűnik: a mai Zalaszentmárton. Bezprym herceg feltehetően itt kapott egy időre szálláshelyet és a zalavári uradalom jövedelméből élt. Ennek templomait, így a Szent Adorján bazilikát is ő építette.

A lengyel történelemben korántsem írta be oly pozitívan a nevét, mint a magyarba. Ő volt az, aki II. Mieszko hatalmát 1031 őszen megdöntve testvérháborút robbantott ki, s a lengyel koronázási jelvényeket elküldte II. Konrád császárnak. Pár hónappal később bekövetkezett halálával II. Mieszko visszatérhetett Lengyelországba, s rövid időre ismét elfoglalhatta a trónt.

II. Mieszko már apja halálának évében, 1025-ben királlyá koronáztatta magát. Ebben az időben telepítette le István – feltehetően Gellért püspök kérésére – a Lengyelországból Pannóniába jött szentéletű remetéket: Szórád Andrást és tanítványát, Benedeket a Trencsén menti Szalkán és adományozta a zabori monostornak Nyitra, Trencsén és a Vág menti vármokát. A remeték legendás életvitele, tevékenysége is fontos lelki-kulturális köteléket jelentett a két szomszédos állam között.

Miközben Bizánc befolyását fegyverrel és diplomáciai manőverekkel sikerült semlegesíteni, 1030 nyarán II. Konrád római császár részéről érte Istvánt a legveszedelmesebb támadás abból a célból, hogy Magyar Királyságot a német császárság hűbéresévé tegye. Nem véletlen, hogy a német uralkodók ugyanebben az időben akarták fennhatóságukat Lengyelországra is kiterjeszteni. István a benyomuló ellenség előtt a Duna mentén elterülő földet Győrig lakatlan pusztává változtatta, a kiéhezett császári hadsereget üldözve Bécszet is elfoglalta.

A Konrád elleni győzelemben része volt István 1030-ban még egyetlen élő fiának, Imre hercegnek is. Ő egyes vélekedések szerint 1031-ben vadászbalesetben halt meg. E férfias szenvedély miatt van történész, aki megkérdőjelezi, hogy Imre szűzházasságban élt volna, mint ezt a róla szóló legendák állítják.

Imre halálával a korabeli magyar trónöröklési rend szerint István Mihály nevű nagybátyjának a fia, Vazul örökölte volna a koronát. A király azonban szakítva ezzel a magyar szokásrenddel a velencei dózséhez férjhez ment nővérének fiát, a több éve udvarában tartózkodó Orseoló Pétert jelölte utódjául. Az ellene emiatt merényletet kísérő Vazult megvakíttatta, s fiait, Endrét, Bélát és Leventét elűzte az országból, akik átmenetileg előbb az Istvánnal ellenséges Bretisláv cseh fejedelemnél, majd Lengyelországban találtak menedéket.

Szent István 1038-ban halt meg. Halála válságos időszak kezdetét jelentette. Ahhoz hasonló, amely Lengyelországban négy évvel korábban II. Mieszko halála után köszöntött be, s amelyet Bretisláv cseh fejedelem lengyelekre nézve katasztrofális következményekkel fenyegető támadása tetőzött be. A cseh csapatok feldúlták a lengyeliség bölcsőjének tekintett Nagylengyelországot, elpusztították Poznaánt és az ősi fővárost, Gnieznót, ahonnan zsákmányként Prágába vitték Szent Adalbert földi maradványait.

István halála után a lengyelországihoz hasonló súlyos válságokkal terhes, már-már a lét és nem lét kérdését is felvető évtized köszöntött be Magyarországon. A te-

hetséges hadvezérként számon tartott és bizonyító Orseolo Péter, hogy hatalmában semmi se korlátozza, bebörtönözte Gizella királynőt, akinek még István életében hűséget esküdött. Magabiztossága egyébként éppen a Lengyelországból Magyarországra menekült Kázmér herceg melletti kiállásával jellemezhető. E szavakkal utasította vissza Bretisláv cseh fejedelem Kázmér kiadatására vonatkozó kérését: „Ha lesz törvény, hogy a magyar király a cseh fejedelem porkolábja legyen, teljesíteni fogom kívánságodat.” Azt viszont megengedte, hogy Kázmér a hozzá is rokoni szálakkal kötődő Konrád császár udvarába távozzék, ahol „tárt karokkal fogadták”. 1039 derekén (vagy 1041-ben?) tért vissza Lengyelországban 500 német páncélos lovag kíséretében, s fogott hozzá a Bretisláv rabló-hadjárata által szétzilált fejedelemsége helyreállításához. Uralkodásának sikerességét jelzi, hogy a Megújítóként írta be nevét a lengyel történelembe.

Orseolo Péter első uralkodásának befolyásos alattvalói elégedetlensége vetett véget 1041-ben. A német császár támogatásának köszönhetően azonban 1044-ben Péternek sikerült a magyar trónt két évre újból elfoglalnia. Orseolo Péter hűségesküt tett III. Henriknek. Hogy nem sikerült visszaszereznie a magyarok bizalmát, azt a róla kialakult közvélekedés is tanúsítja: „Az ország javait kevély szemmel és telhetetlen szívvel falta a fenevadak módjára ordító németekkel és fecskemód csácsogó olaszokkal. Az erősségeket, várakat és kastélyokat németek és olaszok őrizetére bízta. Azon időben senki biztos nem lehetett felesége tisztasága, leánya és húga szüzessége felől a király testőreinek viselkedése miatt, kik büntetlenül erőszakoskodnak vala.”

VI.

Orseolo Péter uralkodásának új szakasza még a korábbinál is kegyetlenebbnek bizonyult. Hogy senki s merjen a jövőben ellene fordulni, a lázadó főurakat megvakíttatta, kivégeztette. Ezzel azonban nem tudott gátat szabni a mind inkább népmozgalom-jelleget öltő elégedetlenségnek. Ennek egyik jele volt, hogy Vazul István király által elűzött fiait a király ellen lázadók hazahívták. András az 1040-es években már orosz földön élt, s elvette feleségül Jarosláv fejedelem Anasztázia nevű lányát. Béla az „újjászülető” Lengyelországban Kázmér herceg seregében harcolt a pomeránok, mazóviaiak, poroszok, litvánok ellen. Kitűnő hadvezér, bátor harcos hírében állt, nem véletlenül lett ragadványneve a „Bövény”. A legenda szerint párviadalban megölt egy pomerán fejedelmet, s ezért jutalmul nőül vehette Kázmér ismeretlen (feltehetően Rycheza) nevű hűgát, II. Mieszko és a német származású Rycheza lányát. Házasságából lengyel földön két fia és egy lánya született. Az idősebb fiú a Géza nevet kapta, de a keresztségben Magnusnak hívták, míg öccsét Lászlónak, hűgát pedig Zsófiának keresztelték.

Amikor Levente és András fogadott zsoldosokkal és orosz segélyhaddal 1046 őszen Magyarországra indult, jöttük hírére a Tiszántúlon Vata nevű főúr vezetésével pogánylázasadás robbant ki. „Biztatására az egész nép az ördögöknek áldozá magát. Lóhúst kezdenek enni s általában a leggonoszabb dolgok művelék. Mind a papokat, mind a katolikus hitben maradt világiakat leöldösték. Istennek igen sok egyházát le-

rombolták és minden németet és olaszt, kik különböző tisztet viselve az országban elválnak szórva, csúf halállal végezenek ki.” A hercegek fogadására az Orseolo Péter uralkodásával elégedetlen főpapok is küldöttséggel jelentek meg Budán a Kelenhegy lábánál kialakított dunai révnél Gellért püspök vezetésével. A Vata vezetésével a Dunán átkelő hercegekre váró tömeg a papokra vetette magát. Gellért „szekerét felborítá s őt leráncigálva taligára ültette és a Kelenhegyről – melyet azóta Szent Gellért hegyének neveznek – aláeresztette. És midőn még pihegett, mellét lándzsával átdöfték, koponyáját egy kövön összetörték”.

András ugyan ki akart egyezni Péterrel mint a törvényes királlyal, aki szorult helyzetében talán hajlott volna is a megbékélésre. Azt azonban nem engedte, hogy üldözői megkötzöve vigyék András elé. Ellenállásának az lett a következménye, hogy félholtra verten, megvakítva szállították Székesfehérvárra, ahol pár nap múlva kilehelte lelkét.

Az 1046-ban királyi trónra lépő András egy idő után helyreállította a rendet, s elrendelte, hogy a pogány szertartással mindenki felhagyjon, s Szent István törvényei szerint éljen. Tudatában volt annak, hogy a német császár változatlanul hűbéri függésben akarja tartania Magyarországot, mint ez Orseolo Péter uralkodása alatt törvény lett. Az ennek határozottan ellenálló András a várható fegyveres támadás elhárítására Magyarországra hívta a kiváló hadvezér hírében álló Bélát. „Sem örökösöm, sem testvérem nincs rajtad kívül, légy te örökösöm, kövess az uralkodásban. Ne késlekedj hozzám jönni, hogy személyesen eljövén, az ország javaiban megosztozunk” – üzenté neki Krakkóba.

Béla az ország északi-északkeleti részében és déli szegletében kialakított hercegi birtokokon önállóan uralkodhatott. Jötté egyben a Megújító Kázmér herceg, majd 1058-tól Merész Boleszló herceg katonai szövetségét is jelentette. A Béla herceg vezette magyar sereg az 1050-es évek elején minden nyugati támadást visszavert. Különösen az 1052-ben Pozsonynál aratott győzelem volt jelentős, ahol III. Henrik német császár ostromhajóit sikerült elsüllyeszteni. E győzelmek révén a Magyar Királyság elhárította azt a veszélyt, hogy a Német Császárság hűbérese legyen.

Miután András – ígérete ellenére – 1057-ben öt éves fiát, Salamont koronáztatta magyar királlyá (eljegyezve őt egyúttal III. Henrik császár tízéves lányával, Judittal), kapcsolata Bélával megromlott, aki feleségével és két gyermekével Lengyelországba menekült. 1060 őszén tíz és tizenhat éves fiával, Lászlóval és Gézával Merész Boleszlótól kapott segélycsapatoktól támogatva tért vissza Magyarországra, ahol a hozzá csatlakozott elégedetlenekkel nagy győzelmet aratott András felett, akit, miután seibeiben meghalt, a Tihanyi apátság templomában temették el. Béla három évig uralkodott. Őt követően a németek által támogatott Salamon lett Magyarország királya. Ez azt jelenti, hogy a válságos időszak tovább tartott. Ez csak László 1077-es trónra lépésével ért véget.

Halmágyi Júlia: (Gál Ferenc: Imádó)

A magyar orvostársadalom és a „végső megoldás”

Magyarországon az orvostársadalom tragikus, már 1942-től kezdve végzetes következményekkel járó megosztottságának gyökere az 1919-es „proletárdiktatúra” időszakára nyúlik vissza. Ekkor, még titokban, április első napjaiban alakult a MONE, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, a fajvédő szakmai érdekvédelmi szervezet. Alapszabálya szerint az volt a célja, hogy „vezető szerep az orvosi társadalomban és tudományos intézetekben kizárólag magyar fajbelieknek jusson.”¹ Egyik alapítója, dr. Avarffy Elek, az 1920-as Nemzetgyűlés képviselője még a negyvenes években is aktívan politizált a fajvédő orvosok egyesületében.

A MONE törekvése sokak számára racionálisnak tűnt, amennyiben 1918-ban a Magyarországon praktizáló orvosoknak a fele, az végzős orvostanhallgatóknak pedig több mint a fele izraelita vallású volt. (1910-ben 5514 orvos működött Magyarországon, ebből 2690, azaz 48,8 százalék volt zsidó vallású. Ekkor Budapesten az orvosok létszáma 1479, a zsidóké 866 volt, ami 58,8 százalékot tett ki. Az orvostanhallgatók között a budapesti és a kolozsvári karokat összesítve az 1917/18-as tanévben 51,5 százalék volt az arány. Budapesten ekkor az 5153 medikus közül 2815 volt zsidó, azaz 54,6 százalékuk.)²

Ugyanakkor, mint minden antiszemita egyesület vagy párt, a MONE is egy mélyesen irracionális és destruktív ideológiai tételből indult ki, mely szerint a zsidóság kártékony kisebbség, egyszersmind faj, melyet érdekei szembeállítanak a „többségi fajjal”. Ez a primitív előítéletre, kisebbségi komplexusra és szakmai féltékenységre alapozott ideológia különösképpen abszurd jelenség volt az orvostársadalomban. Hiszen ha van hivatás, mely az egyetlen faj, a homo sapiens szolgálatának tekinthető, akkor az orvosi az. A gyógyítás, az emberi egészség helyreállítása és megőrzése szoros kapcsolatot teremt orvos és betege között, függetlenül a „fajiságuktól”. A zsidó vallású vagy származású orvosok, akiknek addig senki nem vonta kétségbe a magyarságát, még azután sem vették komolyan a MONE-t, hogy vezetői 1919 őszétől kezdve, az egyetemista bajtársi egyesületekkel és Ébredő Magyarok Egyesületével együttműködve sorozatos antiszemita tüntetéseket rendeztek az egyetemeken. 1920 szeptember végére sikerült elérniük, hogy a Nemzetgyűlés meghozta a XXV., vagyis „numerus clausus” törvényt, mely szigorúan korlátozta a zsidó egyetemi hallgatók arányát a felsőoktatásban, így az orvosi karokon is. Budapesten az 1921/22-es tanévben már csak 227 zsidó orvostanhallgató folytatta a tanulmányait a 3233-as összlétszámból, azaz a zsidók százalékos aránya 7 százalékra csökkent.³

Ez a közéleti siker alapozta meg a MONE befolyását a két világháború között. A szervezet az 1930-as évek második felére meghatározó tényezővé vált az egészség- és szociálpolitikában, mellyel a kormánynak is számolnia kellett.

Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a zsidó kollégákkal szemben folytatott érdekvédelmi politika és az antiszemita demagógia kombinációja milyen katasztrofális következményekkel járt a magyar orvostársadalomban, már évekkel a német megszállás előtt. Állíthatjuk, hogy a Karády Viktor tanulmányában⁴ találóan „protonácinak” nevezett egyesület, a MONE vezetősége már a harmincas évek végétől tudatosan és célratorően előkészítette a holokausztot, és a zsidó kollégák teljes kirekesztését, illetve fizikai megsemmisítésüket. A „proto” előtag az ősi, eredeti elsődleges jellegre utal, rokon értelmű szó az autentikus és az autochton is. Azt jelzi, hogy a MONE magyar földön csírázott ki és szökkenet szárba, és bár szoros szellemi és szervezeti szálak fűzték a német nemzetiszocializmushoz, megelőzte azt. Működésének elemzése, dokumentumainak feltárása megvilágítja a Horthy-rendszer elitjének ön- és közvesztélyes gondolkodását, azt a tömeglélektani kényszert, mely alól csak kevesen voltak képesek kivonni magukat.

ORSÓS FERENC, A POLITIKUS PROFESSZOR

A MONE taglétszáma 1940-ben meghaladta a 9000 főt (ebből férfi: 8204, nő: 800), vagyis felölelte az egész „keresztény” orvostársadalmat.⁵ Dr. Meskó Zoltán nyugdíjas orvos vezérőrnagy, a Szegedi Orvosi Kamara elnöke, a MONE alelnöke, a felsőház tagja 1941 október 22-én kelt, Bárdossy Lászlónak írt levelében azt az adatot közli, hogy „Magyarországon körülbelül 13 500 orvos van. Ezek közül 9200 keresztény és 4300 a zsidó.” Ezek szerint legfőljebb 200 keresztény orvos maradt ki a MONE-ból. Közéjük tartozott a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert is, aki egyébként az Országos Orvosi Kamarába sem kérte felvételét.

A fajvédő orvosi vezetők összefogtak a honvédség hasonló beállítottságú vezérkari tisztjeivel, és az önkormányzatokban szerveződő, nyomást gyakorló politikusokkal, akiknek vezéralakja Endre László Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei alispán volt. Ez a kiváló kormányzati kapcsolatokkal rendelkező társaság Imrédy Bélában találta meg politikai pártfogóját. A MONE alelnöke, dr. Incze Antal egyúttal a Magyar Megújulás Pártja váci képviselője is volt. Incze, aki képviselőházban sorozatban mondott uszító beszédek, dolgozta ki az 1941 novemberében ellenzékbe vonult MMP egészségügyi programját, és 1942-ben dicsőítő könyvet jelentetett meg Imrédyről. A fajvédő politikusok, katonák, és orvosok összefogása 1941 nyarától, a Szovjetunió elleni háború kitörésétől kezdve folyamatosan védekezésbe szorította a kiegyensúlyozottabb külpolitikára törekvő, és a „zsidókérdésben” náluk józanabban gondolkodó politikusokat, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, majd Kállay Miklós miniszterelnököt.

Figyelemre méltó, hogy a magyar „protonácik” milyen hatékonyan manipulálták a legnagyobb hagyományokkal rendelkező hivatásrendet. A MONE vezetői elérték, hogy az orvosi kar tagjai között hagyományosan létező szakmai szolidaritás nyom-

talánul eltűnjön, és az egyesület tagjai kiküszöbölendő versenytársakat lássanak zsidó kollégáikban. A fajvédő orvosok a szélsőséges nacionalizmust kombinálták a náci Németországból importált rasszista, „fajbiológiai” ideológiával, és olyan viszonyok között diszkriminálták, illetve küldték halálba munkaszolgálatosként a kollégáikat, hogy közben Magyarországon, különösen a visszacsatolt területeken érezhető volt az orvoshiány. A magyar orvostársadalom eltorzulásában, a „protonáci ámokfutásban” nagy szerepet játszott a MONE múltja, szerepe az 1920-as „numerus clausus” törvény kivívásában. Hatott az erre épülő két évtizedes bajtársi indoktrináció az orvosi egyetemeken, no és persze a külpolitikai kényszerpálya, melyen Magyarország a harmincas évek végétől mozgott. Fontos tényező volt továbbá az orvosi pályán kiélesedő konkurrenciaharc, és persze az antiszemita rasszizmus újszerűnek tűnő, sátánian vonzó náci ideológiája. Viszont a „MONE-jelenséget” nem lehet megérteni abból, hogy az egyesület tagjai milyen nemzetiségből származtak, mikor és hol születtek és szerezték a diplomájukat, illetve vidéken vagy a fővárosban praktizáltak-e, bár Karády Viktor ezeket az adatokat is elemzi.

A fajvédő, de korlátozott célokat kitűző érdekvédelmi egyesületként indult egyesületet dr. Orsós Ferenc patológus professzor kötötte egyértelműen nácikhoz, illetve „jegyezte el” az irracionális hisztéria formájában megnyilvánuló rasszista antiszemizmussal. Orsós, aki 1928-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1940-ben rendes tagja (Matematikai és Természettudományi Osztály, Természettudományi Osztály), 1937-ben lett a MONE elnöke, és többször járt tanulmányúton az általa csodált náci Németországban. Német származású lévén (Spindl Ferenc néven született 1879-ben Temesváron), anyanyelvként beszélte a németet. Kiváló kapcsolatokkal rendelkezett a Harmadik Birodalomban, feltehetően a magas rangú SS-orvosok őszintén beszéltek előtte a „zsidókérdés végső megoldásáról”. A legmagasabb náci vezetők, köztük Joseph Goebbels jóváhagyásával vett részt a katyni exhumálásban. Egy nemzetközi szakértői bizottság tagjaként, a valóságnak megfelelően azt állapította meg, hogy a tömegsírokban talált lengyel katonatisztek három évvel azelőtt a szovjet titkosszolgálat kivégzőosztagai gyilkolták meg. Orsós 1943 április 28-tól 30-ig, vagyis alig két napig tartózkodott a Szmolenszkhez közel eső Katynban, mely akkor már közvetlenül a frontvonal mögött helyezkedett el. Attól kezdve, hogy április 13-án a berlini rádió nyilvánosságra hozta a leleteket, a nácik propaganda-kampány céljára használták fel az exhumálást, és rögtön a szovjeteket vádolták meg a tömeggyilkossággal. Abban, hogy a nácik szakértőként meghívták, nemcsak azokat az érdemeit ismerték el, melyeket Orsós a törvényszéki orvoslás területén szerzett, hanem azt is, hogy politikailag teljesen megbízható a számukra.

A MONE vezetőségét alkotó fajvédő orvosok szoros kapcsolatot ápoltak a honvédség és a közigazgatás antiszemita vezetőivel, és az 1936-ban alapított Országos Orvosi Kamarát (OOK) eszközként használták fel arra, hogy kiszorítsák a szakmából, majd fizikailag is megsemmisítették zsidó kollégáikat. Orsós, aki egyetemi tanárként a saját szakterületén kiváló teljesítményt nyújtott, politikai szerepet vállalt, nagyban hozzájárult az orvostársadalom radikálisan nacionalista, antiszemita átala-

kítéséhez. A MONE vezetőségében helyet foglaló kollégáival együtt folyamatos nyomást gyakorolt a kormányzatra, és akkor is a „végső megoldást” szorgalmazta, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy Hitler elveszíti a világháborút. A fajvédő orvosok egyesülete többször is konfliktusba került a Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztériummal, ahol a közegészségügyi főosztályt a terület kiváló szakembere, Johan Béla vezette. Orsós és Johan kapcsolata az egészségügyi politika terén képezte le a háborúból való kiugrás lehetőségét kutató, és a náci Németország mellett kényszerből elkötelezett kormányzat és a radikális jobboldal, Kállay Miklós miniszterelnök és legerősebb ellenzéki párt élén álló Imrédy Béla viszonyát.

A MONE és a Belügyminisztérium kapcsolata már 1937 előtt sem volt mentes a konfliktusoktól. A Tanácsköztársaság bukása után az egyesület egyik alapítója, Csilléry András fogorvos, az Ébredő Magyarok Egyesületének bizalmi embere a Fridrich-kormány népjóléti minisztere lett. A MONE első elnöke Ritoók Zsigmond kardiológus, a budapesti orvosi kar professzora volt. A fajvédő orvosok a „numerus clausus” törvénybe iktatása után azért harcoltak, hogy a közszolgálatba, a nagy társadalombiztosítási intézetekbe csak „fajmagyar” orvosokat vegyenek fel. Ezt a céljukat is elérték, de a MONE tagsága mégsem lehetett elégedett, mert a harmincas évek elején, a gazdasági válság idején a Belügyminisztérium megtiltotta, hogy a rendelőintézetekben dolgozó orvosok magánpraxist folytassanak. Így végül az antiszemita kollégáik által kezdettől fogva a magánpraxisba szorított zsidó orvosok jártak jól. A Magyar Orvosok Országos Szövetsége, az OOK elődje, melyben a MONE befolyása meghatározó volt, ragaszkodott ahhoz, hogy a tisztviselő orvosok is folytathassanak magánpraxist, és 1932 nyarán kizárta tagjai közül azokat a rendelőintézetekben dolgozó tagjait, akik elfogadták ezt a korlátozást. De a MOOSZ bojkottja a Belügyminisztérium „hatósági önkénye” ellen hatástalannak bizonyult. Az 1936-ban megalakult Országos Orvosi Kamarában átmenetileg csökkent a MONE befolyása, hiszen a kormány és a szintén fajvédő EPOL (a Gömbös-kormány alatt megalakított Egészségpolitikai Társaság) jelöltje, dr. Verebély Tibor sebész professzor lett az elnök.

A Belügyminisztériummal szemben a MONE, mely 1937-ben Orsós Ferencet választotta meg elnöknek, a Honvédelmi Minisztériumban keresett támogatást. Egy évvel később, 1938-ra sikerült is elérnie, hogy a honvédorvosi kar egésze kollektíven csatlakozzék a MONE-hez. Az egyesület a folyóiratában érdeklődéssel és rokonszenvvel számolt be a zsidó orvosok tevékenységét korlátozó német és lengyel intézkedésekről.

„A MONE hazai rendezvényein megszapordtak a német kollégák, akik fajbiológiai munkásságukról tájékoztatták magyar kollégáikat. Az egyesület most már kifejezetten nemzetiszocialista politikai irányban tájékozódott, lapjában és egyéb fórumokon rendszeresen követelte, hogy Magyarország lépjen szorosabb szövetségre a hitleri Németországgal. Mindezek fényében aligha lehetett véletlen, hogy éppen egy orvos, s éppen a MONE egyik vezére, Csilléry András volt az, aki a parlamentben 1938. március 29-én benyújtotta az első zsidótörvény-tervezetet. Ez egyértelműen a német nemzetiszocialista intézkedéseket másolta le, s javasolta, hogy a zsidókat faji

alapon fosszák meg az állampolgárságuktól. Magyarországon ez a javaslat, legalábbis akkor még, túl szélsőségesnek tűnt, és nem lett belőle törvény. Mindazonáltal az első zsidótörvényként ismert, 1938-ban elfogadott zsidóellenes törvénycsomag így is elég volt ahhoz, hogy kielégítse Csilléry közvetlenebb céljait, hogy a MONE az Orvosi Kamarát a zsidóellenes intézkedések kíméletlen végrehajtó szervévé alakítsa át.”⁶

A MONE KÖVETELÉSEI

A MONE címmel megjelenő, dr. Hoffer József által szerkesztett Orvostársadalmi Szemle az egyesület hivatalos havi közlönye volt. A folyóirat 1940. december elsejei számában tette közzé javaslatait a készülő harmadik zsidótörvényhez. Ezek között olyan pontok is szerepeltek, melyeket csak 1944. március 19-ei német megszállás után megalakult Sztójay kormány iktatott törvénybe. A fajvédő orvosok követelései:

A zsidóság fogalmát faji alapon, minden kétséget és kibúvót kizáróan határozzák meg.

Határolják körül a zsidó orvosok munkakörét, azaz zsidó orvos csak zsidókat gyógyíthasson, és csak zsidó gyógyintézetben működhessen. A zsidók magánpraxisukban is csak zsidók részére fejthessenek ki orvosi tevékenységet.

A zsidó orvosokat zárják ki a hivatalos orvosi ténykedésből és a törvényszéki szakértésből.

A biztosító intézeteknél és a betegsegélyező alapoknál kötelezően hajtják végre a zsidótörvényt.

Zsidó gyógyintézetbe nem zsidó beteget ne utalhassanak be, a keresztény ápolószemélyzetet távolítsák el onnan.

A zsidók egyetemi felvételének további korlátozása. Csak annyi hallgatót vegyenek fel, amennyi később a zsidók gyógykezeléséhez kell.

Az orvosi kamarák önkormányzataiból zárják ki a zsidókat.

Zsidók még u.n. szerzett jog alapján se lehessenek egyetemi tanárok.

Az összes felsorolt megszorítást terjesszék ki a kikeresztelkedettekre és azokra is, akiknek zsidó feleségük van.

Ezek a javaslatok, ugyanúgy, mint Csilléry első zsidótörvény-tervezete, még a korabeli mércével mérve is elképesztően radikálisak volt, hiszen nemcsak azok ellen irányultak, akik a törvény szerint zsidónak számítottak, de azok ellen is, akikről feltételezhető volt, hogy „megfertőzte őket a zsidó szellemiség”. A MONE-n belül ekkor született meg az u.n. „Rebeka-javaslat” azon orvosok ellen, akiknek a feleségük zsidó származású. Megjegyzendő, hogy erre az antiszemita radikalizmusra még a Harmadik Birodalomban sem volt példa. A fajvédő orvosok hatására vette be a parlament a „harmadik zsidótörvénybe” (1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894:XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről) a „fajgyalázási” paragrafust is. Eszerint büntetendő az a zsidó, aki „tiszteséges nemzsidó nővel” házasságon kívüli szexuális kapcsolatot létesít.

A MONE folyóiratában 1941 júniusában nyílt levél jelent meg ezzel a címmel: „Vessünk már véget a zsidóság orvos-közéleti szereplésének!” Ezt Orsós Ferenc írta személyesen Horthy Miklós kormányzónak, és indítványozta benne a zsidó kamarai tagok szavazatának megvonását. Majd a MONE közölte észrevételeit a harmadik zsidótörvény fajvédelmi és egészségügyi vonatkozásaihoz. Ugyanakkor dr. Meskó Zoltán a zsidó orvosok kirekesztését sürgette a gyakorlati és szakképzésből.

Néhány héttel később Orsós Ferenc, a MONE elnöke a felsőház tagjaként, a „harmadik zsidótörvény” tárgyalásakor hosszú felszólalásban támogatta a házassági törvény fajvédelmi kiegészítését, amit a keresztény egyházak képviselői sem szavaztak meg.⁷

Amikor Magyar Tudományos Akadémia 1993-ban vizsgálatot folytatott arról, hogy Orsóst 1945 nyarán joggal fosztották-e meg a tagságáról, Vizi E. Szilveszter elnök értékelte felsőházi szereplését.⁸ „Orsós Ferenc ellentmondásos személyiség. A kórbonctan és a törvényszéki orvoslás területén nemzetközileg is ismert szaktekintély volt, akadémikus és mint a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének (MONE) elnöke, a felsőház tagja. Kiemelkedő szakmai munkájával teljesen összeegyeztethetetlen közéleti tevékenysége, nézetei, melyeket mint MONE elnök is vallott, s amit talán legjobban a magyar országgyűlés felsőházának 1941. évi törvényvitájában elmondott beszéde jellemez és a felsőház 49. ülésének (1941. július 18. péntek) jegyzőkönyve tanúsít. Felszólalásában – szűkebb tudományos területen szerzett nemzetközi elismertségét, továbbá a MONE elnökének járó tekintélyt közvetlen hivatkozásokkal felhasználva – a biológia és főleg a genetika területén tesz olyan kijelentéseket, melyek egyrészt a tárgyi ismeretek hiányáról, ill. felületességről tesznek tanúságot, kora tudományos elveivel is ellenkeznek, másrészt ellentmondanak a logika egyszerű követelményeinek. Érveléseiben a fogalmi gondolkodással összeférhetetlen demagógia is helyet kap annak érdekében, hogy szélsőséges nézeteit érvényesítse.”

Orsós nyilvánosan hangoztatott nézetei, különnyomatként is megjelent felsőházi felszólalása a rasszista antiszemitizmust vitte be a törvényhozásba. Ez a teória már a saját korában sem volt tudományosan alátámasztva, a nácik sem hittek benne komolyan, csak ürügyként szolgált számukra a „zsidókérdés végső megoldásához”, a holokauszt végrehajtásához.⁹

A MONE elnökének szélsőséges nacionalista és radikálisan antiszemita kijelentései megtalálhatók az egyesület folyóiratában megjelent cikkekben és más publikációkban. De ezekből a megnyilatkozásokból csak áttételesen következtethetünk mindarra, amit a fajvédő orvos egyesület vezetősége Orsós utasítására konkrétan tett a „végső megoldás” érdekében. Megsemmisült a MONE levelezése a Belügyminisztériummal, a Honvédelmi Minisztériummal, illetve az önkormányzatokkal. (Az 1945 után lefolytatott legtöbb népbírósi eljárás gyengéje, az, hogy vádiratot főként a nyomtatásban megjelent, és a bíróság által bizonyítékként kezelt politikai nyilatkozatokra, és nem a tanúvallomásokra alapozta.)

A holokauszt valódi célját a hatóságok Magyarországon a legszigorúbb titokban tartották, „álcázták”, a nyilvánosság előtt semmiféle vitát nem engedélyeztek róla.

Ezért a zsidók „likvidálásában” szerepet vállaló személyek, illetve szervezetek tevékenységének rekonstruálása, különösen a német megszállást megelőző időszakban nem egyszerű. Figyelembe kell venni, hogy kormányzat egyes körei, a „méréskeltek” és a „radikálisok” még Belügyminisztériumon belül is szemben álltak egymással, ami a legtöbbször „hatásköri konfliktusok” formájában nyilvánult meg. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter az O'svath László vezette elnöki főosztály közreműködésével ellenőrizte a Johan Béla államtitkár vezette egészségügyi főosztály intézkedéseit.

Johan Béla jó kapcsolatokat tartott fenn a MONE köreivel is: felszólalt és előadásokat tartott rendezvényeiken. Amikor 1942 decemberében a kormányzó m. kir. titkos tanácsosi címmel ruházta fel őt, 17-én a fajvédő orvosok bankettet rendeztek a tiszteletére. Ezen Orsós a következő szavakkal méltatta az államtitkárt: „Ma új Európa, új Magyarország van kialakulóban, és követnünk kell azt az utat, mely a jobb jövő felé vezet. Az egész világ történelmi eseményeiben megnyilvánuló iramban nem szabad lemaradnunk a versenyben. Az az út, melyen haladnunk kell, a magyarság biológiai kiválasztásának folyamata, s ez az egyedüli út, amely megmenthet bennünket.” Johan Béla válaszképpen hangoztatta: „A kapcsolat közte és az orvostársadalom között mindig nagyon korrekt és a célnak megfelelő volt. Azt a támogatást, amire szüksége volt, a MONE-től mindig megkapta.”

Johan a MONE elvárásainak eleget téve rendelettervezetet készített, mely arról rendelkezett, hogy a községi és körorvosi szolgálatra kirendelt zsidó orvosok ne megfelelő fizetést, hanem a legalacsonyabb katonai zsoldot kapják. A fajvédő orvosok még a súlyos orvoshiányra való tekintettel sem fogadták el, hogy zsidók gyógyíthatóknak, és munkájuknak megfelelő javadalmazást és ellátást élvezzenek, ami világosan kitűnik abból az elnöki beszédből, melyet Orsós Ferenc a MONE huszonkettedik, rendes közgyűlésén mondott, 1942. június elsején.

„A zsidó orvosokat kirendelik katonai szolgálatra, a behívott orvosok helyére közkórházakba, ahol 180 pengő fizetést élveznek és lakást, fűtést, világítást és élelmezést is. Ez ellen is felszólaltunk. Felszólalásunkra azt a kérdést tették fel: Mit akarunk? Ha keresztény orvosokat küldenek ki a frontra, kikkel helyettesítsék őket? Nekünk természetesen csak az lehet a válaszuk, hogy lehet a zsidó orvosokkal helyettesíteni, de minden ellenszolgáltatás nélkül végezzék az orvosi szolgálatot a kórházakban.” (A zsidó orvosokat diszkrimináló rendelet életbe léptetését Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter személyesen akadályozta meg.)

A MONE vezetői, s személy szerint Orsós jó kapcsolatot tartottak fenn a honvédség vezérkarával, valószínűleg magával Werth Henrikkel, majd Szombathelyi Ferencel is. A Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium nem értett egyet a zsidó orvosok munkaszolgálatra való behívásával. A náci Németország iránt elkötelezett, jórészt nyilas érzelmű katonák a Honvédelmi Minisztérium nyolcadik, „országmozgósítási” osztályán, illetve személyi csoportjában a MONE „radikálisan antiszemita” felfogását képviselték.

A teljesen önkényes behívásokról Nagybaconi Nagy Vilmos, 1942 szeptemberében kinevezett honvédelmi miniszter írt az emlékirataiban: „A zsidókból munkás-

századokat alakítottak, de a behívások nem rendszeresen, korosztályonként, hanem úgynevezett SAS-behívókkal történtek. Ebből azután a legsúlyosabb visszaélések következtek, mert ha valakinek egy zsidóval szemben valami ügye volt, azt úgy intézte el, hogy behívatta az illetőt, bármilyen korú vagy társadalmi állású legyen is a szerencsétlen.”¹⁰

RADIKÁLIS ANTISZEMITÁK, FEHÉR KÖPENYBEN

A legmagasabb politikai szinten is képviselt, kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező MONE a radikális antiszemitizmus egyik legfontosabb központja volt. Az Orsós Ferenc vezette egyesület mindent megtett a zsidó orvosok kiszorításáért a szakmából. „Végrehajtó szervként” a hatósági jogkörrel rendelkező Országos Orvosi Kamarát használta fel. Az OOK élére dr. Verebély Tibor 1941-ben bekövetkezett halála után a tudományosan és politikailag egyaránt súlytalan dr. Csík László, rendőrségi üzemorvos került ügyvezető alelnökként, aki 1941 és 1944 között Orsós, illetve a MONE vezetőségének eszközeként működött.

1941 folyamán a Belügyminisztérium a felvidéki és az észak-erdélyi orvosi állások betöltése miatt csapott össze a MONE-val. Utóbbi nem fogadta el, hogy a BM Egészségügyi Főosztály a visszacsatolt területeken fellépő orvoshiány enyhítésére olyan zsidó orvosokat is igénybe vehet, akiknek működési jogát az Országos Orvosi Kamara, faji okokra hivatkozva felfüggesztette. Ezért Keresztes-Fischer Ferenc fokozatosan kivette az orvosi működés engedélyezését a MONE befolyása alatt álló helyi orvosi kamarák kezéből, és az 1942. évi XII. törvénnyel államosított körzeti, járási és városi orvosi állásokba kamarai tagságtól eltiltott zsidó orvosokat nevezett ki.

A MONE visszavágott, sorozatosan támadta a Belügyminisztériumot. Felhasználva, hogy tagjai a képviselőházban és a felsőházban is jelen voltak, radikális antiszemita kampányt indított. Vitéz Meskó Zoltán nyugdíjas orvos vezérőrnagy, a Szegedi Orvosi Kamara elnöke a felsőházban 1941. december 10-én kijelentette: „Ennek a nemzetnek a zsidókérdést likvidálnia kell. E nemzetnek, amely a tengelyhatalmak mellett színt vallott és hitet tett, ezt a kérdést komolyan rendeznie kell.” Nem sokkal később, 1942. március 16-án a Szegedi Orvosi Kamara javaslatot tett a zsidó orvosok gyakorlatának szabályozására, mely a MONE folyóiratának 1942. március 16-i számában jelent meg. Benne Meskó indítványozta, megismételve az egyesület két évvel előbbi javaslatát, hogy „zsidó orvos csak zsidó betegeket gyógykezelhessen”. Miután titkos abortuszok végzésével gyanúsította meg a zsidó orvosokat, felvetette, hogy a magyar nők meddősége a „zsidók lelki hatásának” következménye.

Ebben az ügyben Meskó már 1941. október 22-i keltezéssel levelet írt Bárdossy László miniszterelnöknek. „Megállapíthatjuk, hogy trianoni csonka ország területén a magyar népfaj szaporodás még a megszállt területi magyarsághoz viszonyítva is nagyobb visszaesést mutat. Ezt pedig nem lehet egyszerűen gazdasági okokkal magyarázni. Mi magyar orvosok tudjuk azt, hogy ebben a szomorú tényben szerepet játszanak a lelki tényezők és művi abortuszok. Tudvalévő dolog, hogy a művi abor-

tuszok körül zsidó orvosoknak elsőrendű szerepük van, ez folyik abból az erkölcsi lazaságból, mely ennek a fajnak a jellemző tulajdonsága. Könnyen érthető ennek alapján az is, milyen lelki behatások alá kerül az a magyar anya és az a magyar beteg, aki zsidó orvosnál keres gyógyulást. Az orvos, midőn a test egészségének fenntartását és helyreállítását végzi, ezen munkája közben rendkívül erős és mély behatást gyakorolhat a lélekre, annak egészségére és egyensúlyára is. Felbecsülhetetlen tehát az a kár, ami ilyen formán a magyarság tömegeinek lelkileg való megosztásából, vagy befolyásolásából származik. Azt hisszük, helyes úton járunk el akkor is, amidőn a nagymértékben elharapódzott meddőség vagy gyermektelenség okai között ennek a lelki hatásnak következményét látjuk. Olyan következtetések ezek, amelyek bár köztudomásúak, perrendszerű bizonyításuk érthető okokból szinte lehetetlen.”¹¹

Incze Antal orvos képviselő, a MONE másik prominense 1942. június 11-én a képviselőházban már kifejezetten a „végső megoldást” sürgette: „Nagyon kevés képviselőtársamat kivéve, az egész háznak az a meggyőződése, hogy rövidesen számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy nem lesz zsidó orvos, azonban nem az 1939. év IV. törvénycikk szerint, hanem az 1941. évi XV. törvénycikk szerint sem lesz zsidó doktor Magyarországon. Ne számítsanak zsidókra a közegészségügy megszervezésében, mert a zsidók fizikailag nem lesznek itt.”

Keresztes-Fischer Ferenc azonban határozottan ellenezte, hogy a MONE a riválisnak tekintett zsidó orvosok „fizikai likvidálását” hivatalos programjává tegye.

A MONE vezetői nem hallgattak a Belügyminisztérium intencióira. Gátlástalanul kihasználták a honvédség vezérkarával kialakított különleges kapcsolataikat, és azt, hogy második magyar hadsereget a keleti frontra vezényelték. „1942 kora tavaszán a tömeges behívásokkal együtt felgyorsult a zsidó szakértelmiség behívása munkaszolgálatra. Az úgynevezett SAS-behívók rendszere lehetővé tette, hogy a névre szóló behívókat célzottan olyan zsidók kapják meg, akik valakiknek az útjában álltak. Az orvosok esetében nemritkán egyenesen a kamarák által eljuttatott szakmai listák szolgálták a behívás alapjául, a behívott orvosokat rendszerint fizikai munkára, lövészárok ásására és vasúti sínek építésére vezényelték. Néhány hónap alatt a zsidó orvosok ezrei függesztették fel praxisukat. 1942 telén Budapest 4995 orvosának csaknem egyötöde, mintegy 900 orvos teljesített katonai és munkaszolgálatot.”¹²

1942. november másodikán a Honvédelmi Minisztérium belső értekezletén tételesen is kimondták, hogy „elsősorban szellemi munkával foglalkozó zsidókat kell igénybe venni” a munkásszázadok feltöltéséhez.¹³

A zsidó n.k.t. (nem kamarai tag) orvosok munkaszolgálatra való behívásában és a frontra küldésében Lévai Jenő szerint is jelentős szerepe volt a Belügyminisztériumnak. „A kamarából kizárt, illetőleg oda fel nem vett orvosok elhurcolásáért is Johan Béla a felelős. Ezek az orvosok 1942 tavaszán listát készítettek magukról, felvitték a Belügybe, s felajánlották szolgálataikat. Azt az ígéretet kapták, hogy tudományos kutató munkára fogják őket használni. Egy hét múlva mindegyikük behívót kapott az I. hadtestparancsnokságtól. Legtöbbjük – mivel arról volt szó, hogy csak katonai ellenőrzés miatt kell jelentkezni – kiskabátban jelent meg, s kiskabátban ér-

kezett ezután lezárt vagonokban Nagykátára, Murai hóhérai közé. Kitűnt, hogy Johan utasítására a 200 külföldi diplomás orvosról névjegyzéket készített a Belügyminisztérium orvosi osztálya, s ezeket az orvosokat „közveszélyes munkakerülők” jellel átadták a hírhedt nagykátai munkásszázadoknak, ahol sorsuk meg volt pecsételve. A 200 orvusból mindössze 15 maradt életben.”¹⁴

„1942. évi március 23-án Johan Béla államtitkár aláírásával megjelent egy miniszteri rendelet, amely az n.k.t. orvosok részére a bejárást egy heti felmondási idő alatt megtiltja (t.i. addigi munkahelyeikre) és az n.k.t. orvosok csak zsidó intézményekben nyerhetnek foglalkoztatást, ugyancsak a szakképesítési helyeknek megfelelően. A rendelet ekkor 250-300 n.k.t. orvost érintett, a Zsidókórházban pedig ugyanakkor összesen 4 szakképesítési hely volt üresedésben. Mindezekről Johan Béla államtitkár úrnak, a rendelet aláírójának, tudomással kellett bírnia, minthogy minden magyar diplomást, külföldi diplomás orvost és gyógyszerészt, függetlenül kamarai tagságukra, előző felszólítás alapján a Belügyminisztérium összeíratott és nyilvántartott. 1942 április hónapban állították fel Nagykátán a hírhedt Murai-féle parancsnokságot, amelynek feladata volt a nemkívánatos elemek büntető táborokba összeszedése és elpusztítása Ukrajnában és a tűzvonalban. Ugyanezen időben magam azon szerencsések közé tartoztam, akik a fent említett 4 hely egyikére a Zsidókórházba kerültem, és ott dolgoztam. Nem telt bele 2 hét, mikor 250-ed magammal SAS-behívót kaptunk 23-ös turnusokba osztva a Veres Pálné utcai hadtestparancsnokságra. Érdeklődésünkre a hadtestparancsnokságon azt a felvilágosítást kaptunk, hogy a Belügyminisztériumtól nyert lista adatainak kiegészítéséről van csak szó és a hadtestparancsnokság fogja a n.k.t. orvosokat honvédelmi munkára csapatkórházakba és egyéb orvosi munkára beosztani. Ezt tudomásul vettük és az első csoport 1942. május 12-én be is ment a hadtestparancsnokságra. Ott, mint később kiderült, hevenyészett orvosi felülvizsgálat után, amelyen természetesen mindenki alkalmasnak lett minősítve, a 25 orvost néhány idősebb emberrel együtt azonnal 4 szuronyos katona vette körül és szuronyos kísérettel a Kelet pályaudvarra kísérték, a vagont lepömbölték és Nagykátára irányították. Bennünket, akik később terminusra kaptuk a behívót, természetesen érdekelt az első csoport sorsa, de a vagonban lévők hozzátartozóival együtt közel sem engedtek a vagonhoz. E szerencsétlenek sorsa közismert. Nagykátán ki sem vagonírozták őket, hanem minden felszerelés nélkül hozzákapsolták a vagon egy Ukrajnába induló szerelvényhez, mely még aznap elhagyta az országot. Ezen első csoport semminemű felszereléssel nem rendelkezett, a szó legszorosabb értelmében véve megfagyva pusztult el az akkor még fagypont alatt lévő ukrain hőmérséklet mellett és egy sem jött vissza közülük. A következő transzportok természetesen már felszereléssel vonultak be, sorsuk annyiban tért el az első csoporttól, hogy 250 ember közül mindössze 10-15 orvos jött haza, a többi elpusztult a már annyiszor leírt körülmények között.”¹⁵

ZSIDÓ ORVOSOK MUNKASZOLGÁLATON

Hogyan festett az orvosok munkaszolgálatra való behívása a gyakorlatban? Részlet a Murai Lipót alezredes, a nagykáta-i parancsnok 1945. áprilisi perében elhangzott egyik tanúvallomásából.

„1942. április 27-én délután a hírhedt Szöllőskertben vártuk a bevonóirozás idejét. Egyszer csak nyílik a kerti ajtó és libasorban belép 31 orvos, 3 idősebb úriember (46, 54 és 56 évesek) és Petschauer Artila többszörös olimpiai bajnok. Valamennyien kabát nélkül, vagy legfeljebb ballonkabátban, az orvosok kis kezításkákkal (melyekből az orvosi felszereléseket elkobozták). Petschauer nagyon idegesen viselkedett, feltűzte mellére a Lovag- és Érdemkeresztet. Murai elhaladt előttünk és amikor P. mellett elhaladt, hátraszólt neki: 'Jó lesz, ha ezeket elteszi magának, még szüksége lehet rájuk.' Ugyanekkor délután egyszerre jött a parancs, hogy minden tiszt és tisztess menjen az alezredes úr elé. Ekkor Murai azt mondta az egybegyűlteknél, hogy ez a három század u.n. 'intellektuális század', ezekből egyetlen embernek sem szabad élve hazajönni. Minél hamarabb elvégzik a feladatukat, ők annál hamarabb jöhetnek haza.”¹⁶

Dr. Friedmann László így emlékezett a bevonulására: „1942. május 8-án szüleim lakására a postás behívót kézbesített részemre és a következő nap, azaz vasárnapra virradó éjszaka, megjelent szüleim lakásán egy katonai rab-autó és engem, mint katonaszökevényt kerestek. Édesanyám a történetekről telefonice értesített és tőle tudtam meg, hogy reggel 5-kor kell jelentkezni a Mária-Terézia laktanyában. A laktanyában 3 bajtársammal együtt zárkába vittek és másnap reggel ott voltunk bezárva. Reggelre átvittek a Veres Pálné utcai kaszárnyába, ahonnan 50 orvostársammal együtt, fegyver kísérettel vittek ki a Keleti pályaudvarra. Délután megérkeztünk Tápiósülyre. Itt egy hónapig dolgoztunk, minden cél és értelem nélküli munkát végeztettek velünk – a patak medrét ástuk –, és 06.12-én bevonóiroztak. 4 nap múlva érkeztünk meg Rasicára.”¹⁷

Dr. Klein Andor beszámolója, aki végül partizánok orvosaként érte meg a felszabadulást: „1942. május 11-én vonultam be kötelező munkaszolgálatra Tápiósülyre, ahol csatornázást végeztünk mellig érő vízben állva, és munka után még testgyakorlást kellett csinálnunk. A látogatás meg volt szigorítva, továbbá az is, hogy hozzátartozóink ételmezt juttassanak be hozzánk és ha ez mégis megtörtént, akkor Kőszegi nevezetű főhadnagy a legkegyetlenebb bánásmódban részesített bennünket, csukló- és tornagyakorlatokat végeztetett velünk és kikötötte az embereket. Forgács őrmester úgy serkentett a munkára, hogy a lábunk elé lövöldözött és puskatussal vert bennünket. Innen kerültünk Nagykátára, ahol Murai alezredes rettenetes módon kínozta az embereket, öklével az arcukba vágott, mert a sárga csillag sohasem volt elég jól felvarrva. Egy egészen kis helyiségben 55-en voltunk összeszűfolva, ahol megmozdulni nem volt lehetséges. Tisztálkodni csakis a levezető csatornában tudtunk, de ez is csak a legnagyobb nehézségek között ment végbe. Volt egy szakaszvezetőnk (névét sajnos nem tudom, csupán annyit, hogy a budapesti Pajor szanatórium borbélyja volt az illető), ez rugdosta, ütötte-verte az embereket, és nem engedte meg a betegjelentkezést.

Nagykátáról kivittek bennünket Ukrajnába. Megérkezve, a magyar katonaság az állomáson – ezek indultak vissza az országba –, megjegyezték, hogy 'ezek sem jönnek már innen vissza...'”¹⁸

Dr. Benedikt János belgyógyász tanársegéd részletesen beszámolt a felszabadulás után arról, milyen sors várt azokra az orvosokra, akiket az „első hullámban” hívtak be munkaszolgálatra.

„Engem a zsidótörvény mindenképpen érintett. Az, hogy édesapám neves professzor volt, meg én egyetemi státuszban tanársegéd állami alkalmazásban, mindez nem számított és a második vagy harmadik zsidótörvény következtében felmondták állásomat, elkerültem a II. sz. Belklinikáról, ahol osztályvezető tanársegéd voltam. Átkerültem a zsidókórházba, ahol dolgoztam, azonban már nem olyan hatáskörrel és beosztással, mint a klinikán. Itt maradtam egészen addig, amíg be nem hívtak 1942.06.11-én. Megkaptam a behívót azzal, hogy Monoron kell jelentkeznem. A 101/30 századhoz kerültem. A századparancsnok: Halman Dezső nevezetű főhadnagy, erélytelen ember volt, nem volt túlságosan okos, könnyen befolyásolható és önállóan.

Elindultunk, vagonokba beraktak és kivittek 4-5 nap alatt Gomelbe. Itt megérkezvén kivagoníroztak és utána megkezdődött egy menet, amely menet tartott egészen 1942.07.04-től vagy 5-től augusztus 7-ig. Ezen menet alatt mindenkinek vinnie kellett a nehéz szerelvényt, napi 30-40 sőt gyakran 50 km-es úton, miközben megterheltek minket a vételezett kenyérmennyiséggel, ami gyakran kitett 5-10 kilót. Ezenkívül mindenkinek cipelnie kellett 1-2 szerszámot, csákányt és lapátot. A menetnek a célja az volt, hogy kísérjünk egy lőszeroszlopot, amelyik a front felé vitte az utánpótlást. Miután azonban a lovak túlságosan meg voltak terhelve, nem engedték meg, hogy a holmijainkat feltegyük a szekérre és aki ilyesmit elkövetett, azt a legszigorúbban büntették meg. Kikötötték, útközben verték, pofozták a keret emberei. A főhadnagy eleinte eléggé rendesen viselkedett, de később csatlakozott hozzánk egy másik század, akinek a parancsnoka egy Szántó nevezetű, erdélyi származású hadnagy volt, aki rendkívül rosszul bánt az embereivel és ennek a befolyása és hatása miatt, a mi parancsnokunk is elkezdte ugyanazokat a dolgokat alkalmazni, mint ez és pedig: amikor az emberek megérkeztek fáradtan, szerelvény cipelés vagy pedig a lőszeres csomagok cipelése miatt, az embereknek kellett a kocsikat húzni hosszú kilométereken keresztül a tűző napban. Utána órákig tartó fegyelmező gyakorlatok, kikötések és mondvasinált ürügyek miatt mindenféle büntetéssel sújtotta a társaságot. Értéktárgyakat nem szedett el. Élelmezés kielégítő volt, ámbátor a vételezési nehézségek miatt elég nehéz volt az utánpótlás. Legrettenetesebbek voltak a kocsihúzások. Ez úgy történt, hogy befogtak 20-40 embert egy szekér elé, a lapátokba belekapaszkodva húztuk a kocsikat végig és 5-40 km-ként váltottuk egymást. Alvás minden alkalommal a szabadban, ami azonban nagyon kellemes volt, tekintettel a nagy melegre. Eső alig esett az egész úton. Aki lemaradt, azt összeszedték és attól függött, hogy milyen keretlegény kíséretébe került: hajtották, kínozták vagy levetkőztették és fegyelmező gyakorlatokat végeztek vele. Ez a Szántó megcsinálta azt, hogy a lemaradt embe-

rekkel, amikor megérkeztek a körletbe, gödröt ásított és azt mondta: 'ez lesz a maguk sírja és ebbe fog belefeküdni, hogyha nem szedi össze magát valamelyikük'. Ilyen embereknek a lába fel volt törve és nagyon rossz állapotban voltak. Én, mint orvos semmiféle kivételeztségben nem részesültem az úton, tekintve, hogy nyolc orvos volt a századnál."¹⁹

Ugyanakkor mind a fronton, mind pedig a hátsószágban tragikus méreteket öltött az orvoshiány. „Nemcsak a polgári lakosság érezte az orvoshiányt, megsínylették azok a katonák is, akiket esztelenül vittek a vágóhídra, akik sebesülésük után abban reménykedtek, hogy megfelelő orvosi ellátásban lesz részük. Ehelyett egymás után érkeztek a sebesültszállító-kórházvonalak, amelyen mintegy 400 betegre egy orvos jutott, a sebesültek pedig rothadó sebekkel, sokszor 10-12 napos utazás után kötéscsere nélkül feküdtek hordágyaikban, mert nem volt, aki átkösse, nem volt, aki kezelje őket. Ugyanakkor a hazai munkás-századokban helyenként 21 orvos túrta a földet, talicskázta a homokot, ahelyett, hogy a vidéken katasztrófálisan növekvő orvoshiányt kiküszöbölték volna, nem is szólva a határon kívülre vitt századokról, ahol az orvosi felszerelést a felettes parancsnok utasítására a határon, vagy pedig már Nagykátán le kellett adniuk, és a századokban lévő 9-10 orvos zsebkéssel operált, és ráolvasással volt kénytelen gyógyítani.”²⁰

1942. szeptember végétől, amikor Nagybaconi Nagy Vilmost nevezték ki honvédelmi miniszternek, a hadköteles korban lévő zsidó orvosokat már nem sorozták be a munkaszolgálatos századokba, és nem küldték ki a keleti frontra, hanem a Belügyminisztérium által kijelölt orvosi feladatok ellátására vezényelték. A MONE tagjai azonban rossz szemmel nézték kihelyezett zsidó pályatársaikat, előfordult, hogy feljelentették őket a hatóságoknál, ahogy ez dr. Virág Alberttel történt.

„1943.II.5-én belügyminisztériumi kirendeltséggel Kaposvárra kerültem. Ugyanazon hónap 12-én letartóztattak. Letartóztatásomnak az oka az volt, hogy egy munkaszolgálatoson segítettem. Nem engedtem, hogy a többiek bántsák. Fogságba vetettek, vádiratot adtak ki ellenem, szabotázzsal vádoltak, állítólag megtagadtam volna négy katonának a gyógykezelését. Ez aljas hazugság volt. A végén felmentettek, vádalap hiányában, tárgyalás nélkül. 1943.VI.16-án Zilahra kerültem. Az ottani Állami Kórház gyermekosztályát vezettem egészen 1944.V.23.-ig. Ekkor éppen ott-tartózkodó feleségemmel együtt letartóztattak és a szilágysomlyócsehi táborba vittek. Innen a második transzporttal Auschwitzba kerültem.”²¹

1944. március 19-én a Wehrmacht csapatai megszállták Magyarországot. A három nap múlva kinevezett Sztójay-kormányban dr. Incze Antal, a MONE választmányi tagja, Imrédy Béla Magyar Megújulás Párjának váci képviselője lett az orvosi kormánybiztos.

Baky László belügyi államtitkár 1944. április 7-én a nagyobb városok polgármesterei előtt ismertette a 6163/1944. BM VII. res. számú titkos BM rendeletet a gettók felállításáról, mely feladatukká tette a zsidók elkülönítését a településeken belül. A „koncentráció” végrehajtása, a minimális egészségügyi és higiéniai feltételek megteremtése az önkormányzatokra hárult. A Baky által ismertetett rendelet, melynek tár-

Csukor Emese: (Schein Gábor: Kezdés)

gyául „a zsidók lakhelyének” kijelölését jelölték meg, valójában már összegyűjtésükről és elszállításukról is rendelkezik. A rendelet A jelű függelékének második pontja kiter az önkormányzatok közegészségügyi feladataira is. Eszerint deportálandók a „Klinikákon, kórházakban, szanatóriumban gondozott zsidók, akiket, akárcsak a már gettóban élő fertőző betegeket, gondosan elkülönítve kell szállítani.”²²

Közegészségügyi szempontból katasztrofális következményeket vetített előre az április 26-án életbe lépett, nyilvánosságra hozott 1610/1944 M. E. sz. rendelet is, a zsidók lakásával és lakóhelyének kijelölésével kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában. Számítani lehetett ugyanis arra, hogy gettóban összezsúfolt emberek körében járványos betegségek ütnek fel a fejüket. Jellemző módon a kormányzat ezért előre a zsidókra hárította a felelősséget, hiszen a belügyminiszter a 6163/1944 res. számú rendeletben így rendelkezett: „A Budapesten székelő Zsidó Központi Tanácsot kötelezem, arra hogy Nyíregyházán, Ungváron, Munkácson és Máramaroszigeten saját orvosával, saját felszereléssel azonnal állítson fel kiegészítő ideiglenes kórházakat. Ezek az orvosok fogják egyúttal ellátni a gyűjtőtábor egészségügyi szolgálatát is.” A Belügyminisztérium álláspontja szemmel láthatóan cinikus és embertelen volt: a deportálást előkészítő jogfosztó rendeleteivel nyilvánvaló közegészségügyi veszélyhelyzetet idézett elő, ugyanakkor ezért a zsidó orvosokra hárította a felelősséget, anélkül, hogy megelőzéshez és a gyógyításhoz szükséges eszközöket biztosította volna.

Közben az Országos Orvosi Kamara tovább harcolt a „zsidó jelenlét felszámolásáért”. Dr. vitéz Csik László az ügyvezető alelnöke április 12-én számolt be Jaross Andornak az április elsején tartott választmányi ülésről. Ezen az OOK választmánya a „numerus nullus” bevezetését sürgette, határozatban cáfolva azt a nézetet, hogy közegészségügy területén igénybe kell venni a zsidó orvosokat, mert nincs elég orvos. Egy előzőleg elküldött levelében dr. Csik a következőket írta az újonnan kinevezett belügyminiszternek:

„Egészen bizonyos, hogy az orvostúlprodukcióna felépített közegészségügyi rendszerünk organikus átszervezésével a zsidó orvosok teljesen és tökéletesen kiküszöbölhetők lennének. A napjainkban dúló könyörtelen háborúban a zsidó faj érdeke homlokegyenest ellenkezik a magyarság érdekeivel. Ebből senki sem csinál titkot, a zsidó sem, a bolsevizmus győzelme tehát a zsidóság érdeke! Józán ésszel egyetlen nemzet sem engedheti meg magának azt a luxust, hogy halálos ellenségének szövetségeseit szabadon hagyja működni a nemzet társadalmában, sőt, annak legnagyobb kincsét, fiainak egészségét velük gondoztassa. Az sem lehetséges, hogy midőn az egész nemzeti élet minden területéről kizáratnak a zsidók, egyedül a közegészségügy területén hagyassanak meg.

Megjegyezzük, hogy a múlt évben az Országos Orvosi Kamara ügyvezető alelnökét berendelte a Belügyminisztérium szolgálatra, éppen a honvédelmi vezénylések ügyében. A Kamara ügyvezető alelnöke megállapította, hogy nincs szükség a zsidó orvosok igénybevételére....

Az Országos Orvosi Kamara felfogása szerint tehát orvosi téren a zsidókérdés nemcsak megoldandó, hanem megoldható is. Az egyedüli lehetőség azonban a megoldásra való szilárd elhatározás és az egészségügyi rendszernek alapos megfontolás alapján történő átszervezése. Ezen átszervezés szükségessé tenné mindenekelőtt annak a szabadelvű felfogásnak teljes kikapcsolását, ami a Belügyminisztérium részéről megnyilvánult a magyarországi orvoslás kezelését illetően. A magyar orvosi rend közvéleménye örömmel és megnyugvással vette tudomásul a Miniszter Úrnak megbízatását, mert Miniszter Úrnak erős kezétől és az új korszellem jegyében kialakult szilárd meggyőződésétől várja a fönti szellemnek gyökeres kiirtását és a közegészségügy kérdéseinek a magyar fajvédelem jegyében történő megoldását.²²³

AZ OOK ÉS A BELÜGYMINISZTERIUM

Innentől kezdve felgyorsultak az események. Az OOK április 15-i választmányi ülésén Friarits Jenő már elégedetten nyugtázta, hogy „a napokban megjelent kormányrendeletek is igazolják az Orvosi Kamarák régi álláspontját, mely szerint a zsidóságot ki kell zárni a magyar életközösségből”. Az országos választmány ezek után úgy döntött, hogy „a keresztény magyar orvosok létszámát elegendőnek tartja ahhoz, hogy ésszerű rendezéssel a közegészségügyi szükségleteket megfelelően elláthassa. Az Országos Orvosi Kamara – mint múltban – ezúttal is állást foglalt tehát a numerus nullus mellett és sürgős intézkedésként kéri a belügyminisztertől a Kerületi Kamarák oly irányú felhatalmazását, hogy azokat a zsidó orvosokat, akik ellen bármilyen etikai kifogás merült fel és azokat, akiknek eltávolítása a közegészségügyi ellátásban zökkenőt nem okoz, a Kamara tagjai sorából azonnal hatállyal töröltessék!”

A német megszállást követő időszakban, a Sztójay-kormány kinevezése után Johan Béla államtitkár, a Belügyminisztérium egészségügyi főosztályának vezetője kritikus helyzetbe került. Nem mondott le posztjáról, viszont a főnökét, Keresztes-Fischer Ferencet a Gestapo letartóztatta és Mauthausenbe hurcolta. Asszisztálnia kellett Jaross Andor belügyminiszter és dr. Incze Zoltán orvosi kormánybiztos összehangolt akcióihoz, melynek az volt a célja, hogy lehetőleg minél több zsidó orvost hívjanak be munkaszolgálatra, és pusztítsanak el.

Csik László, az Országos Orvosi Kamara ügyvezető alelnöke, Orsós Ferenc „bizalmi embere” kifejezetten ebben az ügyben írt levelet, 1944. május 15-i keltezéssel „nemes csataji Csatay Lajos m. kir honvédelmi miniszter úrnak.”

„A OOK elnöksége hivatásából eredő kapcsolatainál fogva értesülést szerzett a Honvédelmi Miniszter Úrnak azon szándékáról, hogy a zsidó orvosokat a jövőben nagyobb mértékben kívánja igénybe venni, és pedig a múlttal ellentétben nemcsak a munkaszolgálatosoknál, hanem a csapattesteknél és az egészségügyi gyógyintézeteknél is. Hivatásunkból eredő kötelesség arra készítet bennünket, hogy ettől az intézkedéstől óvjuk Miniszter Urat és arra kérjük, hogy a rendelkezést vonja vissza. A rendelkezés ellen szól elsősorban az a körülmény, hogy meginogna a katonaság és a nemzet rétegeiben a bizalom a kormányzat által hirdetett elvek helyállósága iránt. Másrészt a zsidósággal szemben hozott törvények és a zsidóság megbízhatatlansága

folytán logikátlan lenne a zsidóság segítségét éppen a legkényesebb területen igénybe venni. Harmadsorban a keresztény orvosi társadalom szilárd meggyőződése szerint erre nincs szükség, mert a katonai és polgári egészségügyi szolgálat ellátásához hazánk elegendő keresztény orvossal rendelkezik. Való igaz azonban az, hogy hiányzik az egészségügyi kormányzat és a honvédelem egészségügyi intézősége között a harmonikus együttműködés, megállapításunk szerint elsősorban a Belügyminisztérium illetékes osztályának mulasztásaiból kifolyólag, amit mielőbb az ország érdekében meg kellene szüntetni.”²⁴

Johan Béla államtitkár politikai szereplése ebben a tragikus időszakban, 1944 tavaszán erkölcstelen és felelőtlen volt. Az 1946-os igazolóbizottsági eljáráshoz csatolt jellemzés, mely már Jaross Andor népbírósági perére hivatkozik, így írja le a viselkedését.

„A Sztojakovics (Sztójay)-féle kormányzatot is híven kiszolgálta. Talán nem nagy lelkesedéssel, de mégis elnézte, hogy az általa vidékre rendelt zsidó munkaszolgálatos orvosokat miképpen hurcolják el kollégáinak, Endre Lászlónak és Baky Lászlónak a pribékjei. Johan Béla nem tett semmit az ilyen borzalmas helyzetben, hanem továbbra is a helyén maradt. Jaross írásbeli vallomása szerint a kihelyezett orvosok (zsidók) érdekében semmit sem tett és egyetlen egyszer sem interveniált. Jaross Andor szerint Johan Béla felelős ezek sorsáért és azért is, hogy a deportálások után is küldött orvosokat vidékre, holott tudnia kellett, hogy ezeket is deportálják. Jaross Andor ezen vallomását a saját ügyében hozott jogerős ítélet után tette, amikor tudta, hogy saját sorsán ezzel nem javít. Balatonlellére való távozása után osztálya pesti vezetését Kolosváry és Petress József fasiszta orvosokra bízta. Később azután a sok bombázás elől magát Balatonlellére, balatonszemesi villája közelébe evakuálta.”²⁵

A zsidó orvosok deportálása a MONE hosszabb ideje előkészített, brutális akciója volt, melyet a Jaross Andor vezette Belügyminisztérium készséggel hajtott végre. „1944. március 19-e után a Magyar Megújulás-párti Incze Antalt orvos kormánybiztosnak nevezték ki. Minden nemzet- és népellenes intézkedés, amelynek orvosi, vagy közegészségügyi vonatkozása volt, ezután is Johan Béla szignóját viselte magán. A zsidótörvényeknek a zsidó orvosokat kizáró intézkedése az ő elgondolásai alapján készültek. Ő intézte a zsidó munkaszolgálatos orvosoknak 1944-ben való belügyi ki rendelését községekbe, illetve vidéki kórházakba. Ezeknek az orvosoknak a sorsa majdnem 90 százalékban az ő kezében volt, de Johan Béla egy lépést sem tett érdekében akkor, amikor 1944 májusában ezeket a szerencsétleneket az ország valamennyi vidéki városából, falujából, kórházi műtőjéből és orvosi rendelőjéből Endre László parancsára csendőrök deportálták vagonokba. Johan Béla az orvosok deportálását nem akadályozta, bár tudta, hogy az ország orvosellátása abban az időben, főleg vidéken, katasztrofális volt. Beavatkozás helyett újabb orvosok kiküldetését rendelte el, anélkül azonban, hogy a legcsekélyebb védelmet biztosította volna a csendőrszuronyok elől.” Mindehhez Lévai Jenő még lábjegyzetként hozzáfűzi: „A munkácsi kórházban dolgozt 8 zsidó orvost például Zöldi Márton korbácsütésekkel

és rúgásokkal kergette a kórtermekből a gyűjtőtáborba. Közülük 2 jött csak vissza a deportációból (Dr. Wirtmann Imre orvos tanúvallomása)”²⁶

Miközben Kárpátalján, az első deportálási körzetben megkezdődött a gettósítás, megindult az Országos Orvosi Kamara rendeletalkotó gépezete. Közlönyének 1944. április 15-i számában olvasható vitéz Csik László ügyvezető elnök állásfoglalása: „Az országos választmány a keresztény magyar orvosok létszámát elegendőnek tartja, hogy ésszerű rendezéssel a közegészségügyi szükségleteket elláthassa. Az Országos Orvosi Kamara – mint múltban – ezúttal is állást foglalt tehát a numerus nullus mellett és sürgős intézkedésként kéri a belügyminisztertől a Kerületi Kamarák oly irányú felhatalmazását, hogy azokat a zsidó orvosokat, akik ellen bármely etikai kifogás merült fel és azokat, akiknek eltávolítása a közegészségügyben zökkenőt nem okoz, a Kamara tagjai sorából azonnali hatállyal töröltessék.”

A MONE és az OOK tagjai, mindenekelőtt a tisztiorvosok, zökkenőmentesen dolgoztak együtt azokkal a meggyőződéses antiszemita polgármesterekkel, akiknek a városaiban gettókat állítottak fel. Ez történt Nyíregyházán is, ahol a fanatikus zsidógyűlölő Nyíregyházi (Szohor) Pál polgármester szorosán együttműködött vitéz dr. Juhász István városi tisztii főorvossal, a MONE és az OOK oszlopos tagjával. Ő, mielőtt erre a tisztségre kinevezték, Ibrányban volt körorvos.

Egy tanulmány leírja a 17 850 főt befogadó, szűk alapterületű nyíregyházi gettó borzalmas viszonyait, és idézi azt a levelet, amit a Zsidó Tanács vezetői írtak a tisztii főorvosnak.²⁷

„Ahol ilyen óriási embertömeg élt együtt, ott gondoskodni kellett a megfelelő közegészségügyi állapotok fenntartásáról és a beteg emberek gyógyításáról is. A kis alapterületű városi telkek épületeibe emberek százait zsúfolták össze, volt olyan ház (Kossuth u. 5.), ahol az ott lakók mellé még 198 főt telepítettek be. Ráadásul Nyíregyházán abban az időben még sem vízvezeték, sem csatornázás, sem szervezett hulladékszállítás nem volt. A kórokozók pedig nem álltak meg a gettó és a táborok határainál. A Zsidó Tanács már a gettó betelepítésének első napjaiban felhívta dr. Juhász István városi tisztii főorvos figyelmét az ott uralkodó áldatlan állapotokra. Április 20-án kelt levelükben jelezték, hogy ’...a túlszűfolt lakásban a fekvési lehetőség minimális. Amely körülmény egészségügyi szempontból ellenálló képességüket teljesen megviselik. A legszükségesebb tisztálkodási eszközöket szappan, labor, teknő stb. nem hozhatták magukkal, pénzüket teljesen elszedték, így tehát nem vásárolhatnak tisztálkodási eszközöket. Igen sokan csak a rajtuk lévő testi és felső ruhával jöttek el. S mosóteknő hiányában egy szál ruhájukat ki sem moshatják. A szomszédból való vízfordás lehetősége igen korlátozott, vízfordó és tároló edények hiánya miatt. ...Az általános víz és WC hiány, a behozott zsidók kimerültsége és a közelesen beálló meleg orvosaink véleménye szerint katasztrófális következményekkel fenyeget.”

A nyíregyházi tisztii főorvos pontosan tisztában volt a gettó infernális viszonyaival, ezért kötelezte a gettó orvosi főnökét, Róth Izsó, majd Breidel Kálmán doktort, hogy naponta, reggel kilenc óráig küldjön neki Orvosi Jelentést, számoljon be neki a megbetegedésekről, a születésekről és az elhalálozásokról. A zsidó orvosoknak statisztikai

adatokat kellett szolgáltatniuk a gettóban bekövetkezett előző napi szülésekről, halálozásokról, a fertőző megbetegedésekről, a köztisztaság állapotáról, a tetvesség alakulásáról, a fertőtlenítésről és minden egyéb közegészségügyileg fontos dologról. A kötelező adatszolgáltatás célja nyilvánvalóan az volt, hogy elejét vegye a fertőző betegségek áterjedésének a város nem-zsidó lakosságára. Ezért engedélyezte vitéz dr. Juhász István, a polgármesterrel egyeztetve ideiglenes járványkórház felállítását a nyíregyházi gettó területén, néhány alapvető gyógyszer beszerzését a Zsidó Tanács költségére, valamint ideiglenes kutak ásását, latrinák létesítését és a szemet kihordását is a gettó területéről. Megjegyzendő, hogy a nyíregyházi gettóból a zsidók külterületi gyűjtőtáborokba kerültek (Varjulaposra, Simapusztára, Nyírjes tanyára és Haranogdra) ahol a többségben öregek, asszonyok és gyerekek már csak néhány napot töltöttek. Ezekben a gyűjtőtáborokban, melyeket a városi tisztiorvos előzetesen bizonyára meg szemlélte és a célnak megfelelőnek talált, már fedél, élelem és elegendő víz sem állt rendelkezésre. Így a zsidók már azelőtt kiszáradtak és eltevésedtek, mielőtt bevagonírozták és Auschwitzba deportálták őket.

Abban, hogy a közegészségügyi személyzet tagjai, nemcsak az orvosok, de pl. a bábák is, akik az értékek elrejtésével gyanúsított zsidó nők „testüregi motozását” végezték, ennyire készségesen együttműködtek a deportáló hatóságokkal, nagy szerepe volt a magyar orvostársadalmat átítató antiszemitizmusnak. Ennek hordozója, terjesztője és kíméletlen számon kérője a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, illetve az Országos Orvosi Kamara volt.

CÉL: A „NUMERUS NULLUS”

Az OOK Közlöny 1944. június 15-i száma a címlapon közölte: „Újból egyhangúlag a numerus nullus mellett foglalt állást az Országos Orvosi Kamara választmánya”. Részlet Dr. Csik László üv. alelnök elnöki megnyitójából, melyet a az OOK választmányának május 26-i ülésén mondott el.

„Mélyen tisztelt választmány!

Aki figyelemmel kísérte az OOK üléseit és az üléseken hozott határozatokat, meg kell állapítsa, hogy az OOK mindenkor a magyar fajvédelem és az új európai korszellem jegyében működött. Az események bennünket igazoltak. Állásfoglalásaink megelőzték az eseményeket, de sohasem kerültek ellentétbe azokkal. Ha a magyar közegészségügy felelős vezetői hasonló szellemben cselekedtek volna, ma nem beszélhetnénk zűrzavarról, ami közegészségügyi téren Magyarországon kétségkívül fennáll. A zűrzavar oka az előrelátás hiánya a felelős közegészségügyi tényezők részéről. Évek óta az összes kormányzati tényezők összes hivatalos megnyilatkozásaikban mindig az egyetlen lehetséges magyar álláspontot hangoztatták: kitartás a szövetségi hűség mellett, helytállás a bolsevizmussal, korunk legnagyobb veszedelmével szemben! Egy háborúban álló ország, különösen egy kis nemzet nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy háborúellenes, nemzetellenes, az ellenség érdekeit képviselő tényezőket szabadon hagyjon garázdálkodni. Százszor és ezerszer leszögezték azt már ebben a háborúban, hogy a magyar nemzet érdeke szemben áll a bolseviz-

mussal, továbbá a vele szövetkezett angolszász imperializmussal és a nemzetközi zsidósággal. Mégsem történt évek óta komoly és hathatós intézkedés az úgynevezett baloldallal és a zsidósággal szemben. Az OOK szemére senki nem vethet semmit, mert mi idejében megtettük javaslatainkat és kértük azok megvalósítását közegészségügyi téren.”

A továbbiakban dr. Csik László ismertette azt a május 4-én kelt levelet, melyet 1944. május negyedikén Jaross Andor belügyminiszternek írt. Ebben lényegében panaszt tesz Johan Béla államtitkár, és a Belügyminisztérium közegészségügyi osztálya ellen, azért, mert az apparátus rá akarta hárítani a felelősséget az OOK által követelt intézkedések végrehajtásáért.

„A Miniszter Úr engem azzal bízott meg, hogy az egészségügyi főosztálynak segítségére legyek a zsidókérdés gyakorlati megoldásában. Első jelentkezésem alkalmával Johan államtitkár úr úgy körvonalazta munkakörömet, hogy ki kellene jelölnöm azokat a keresztény orvosokat a kamara részéről, akik honvédelmi munkaszolgálatba behívhatók lennének, és akikkel részben a jelentkező igényeket kellene kielégíteni, részben pedig leválthatnák a jelenleg is munkaszolgálatot teljesítő orvosokat. Az Államtitkár Úr rám akarta hárítani a felelősséget, de az intézkedés jogát fenntartotta magának, kategorikusan kikötvén azt is, hogy a jelenlegi egészségügyi rendszer keretein nem lehet változtatást eszközölni...

A Belügyminisztérium egészségügyi főosztályán valamennyi tényező, az egyetlen Petres József kivételével mind arról igyekezett meggyőzni – már akivel beszéltem –, hogy a zsidók nélkülözhetetlenek az egészségügyi ellátásban és hogy a keresztény egzisztenciák tönkretétele, vagy a honvédelemmel való összeütközés nélkül keresztény orvosokhoz nyúlni nem lehet. Egy évvel ezelőtt pontosan ugyanez volt a helyzet, mint ma. A baj okának azt jelölték meg, hogy a honvédelem igen nagy igényekkel lép fel, nincs tekintettel a polgári szükségletekre, emiatt a harmonikus együttműködés akadályokba ütközik, következésképp a polgári egészségügy ellátásának súlyos sérelme nélkül nem lehet a holtpontról elmozdulni. A zsidó munkaszolgálatosokra tehát ezek szerint nemzeti érdekből szükség van. Hivatkoztak a kiütéses tifuszjárványra is, mely az ország keleti megyéiben jelentkezett és ahol sok zsidó munkaszolgálatos van alkalmazva...

Egyebekben megállapítottam azt, hogy 1000 munkaszolgálatos, és kb. 500 alkalmazott zsidó orvostól van szó. Mindössze tehát 1500 a létszám, amelynek kiküszöbölése szükséges. Kétségtelen tény, hogy a zsidó orvosok nagy része a magángyakorlat terén létesít funkciót, ezzel a tényezővel mégsem kell foglalkozni, mert a zsidó orvosoknak a magángyakorlatból való kiesése meg fogja javítani a keresztény orvosok anyagi helyzetét, ami bizonyára serkentőleg fog hatni működésükre és emelni fogja a keresztény orvosok morális szintjét is. Az 1500 zsidó közül 500 van községekben, illetve községi és körorvosi állásokban alkalmazva, tehát olyan munkaterületen, amelyre nézve még Keresztes-Fischer Ferenc is azt jelentette ki több ízben a Parlament előtt, hogy ezen a munkaterületen a zsidó orvosokat alkalmazni nemzeti szempont-

ból nem szabad. 500 zsidó orvos van alkalmazva kórházban, megint 500 van az OTI szolgálatában.

Az a kérdés most, hogy józan megítélés szerint lehet-e ennyi zsidó orvost egyszerre vagy esetleg fokozatosan kiküszöbölni a magyar közegészségügyből? Az elmúlt napokban végrehajtott alapos tanulmányozás után még szilárdabb meggyőződéssel állíthatom, hogy igenis lehet, de hit és komoly elhatározás kell hozzá a végrehajtott közegek részéről. Én úgy látom, hogy ez az, ami elsősorban hiányzik a Belügyminisztérium illetékes végrehajtó szerveiből. Ma is ugyanaz a liberális szellem uralkodik a vezető tényezőkben, mint egy évvel ezelőtt. Az első és legfontosabb teendő tehát a kérdés megoldása szempontjából ennek a szellemnek a gyökeres, végleges kiküszöbölése, megfelelő további személyi cserék útján.”

Dr. Csik László, az OOK ügyvezető alelnöke megállapította, hogy a Belügyminisztérium nem partner orvosi szakma teljes „zsidótlanításában”. Ezután felolvasta május 15-én kelt, és Jaross Andor belügyminiszterhez címzett levelét, melyben tiltakozásképpen lemond funkciójáról. Ekkor az OOK választmányának tizenkét tagja felszólalásában biztosította támogatásáról. Köztük volt Orsós Ferenc, meghívott MONE elnök is, aki kijelentette:

„A MONE már 25 éve – megalakulása óta a numerus nullus álláspontján áll. A mai rendkívüli körülmények között minden keresztény orvosnak vállalnia kell a rá váró feladatokat. A keresztény orvostársadalom igenis képes ellátni és el is látja Magyarország közegészségügyét. Szomorúan állapítja meg, hogy Magyarországon évtizedeken keresztül lényegtelen volt a magyar faji kérdés, a zsidóság volt minden szó. A zsidók által okozott anyagi kár a nemzet részére elenyésző ahhoz az erkölcsi és biológiai kárhoz képest, amelynek eredménye az lett, hogy a szélső baloldal zsidó-agygyal gondolkozik. Ajánlatosnak tartja sürgős rendelkezés kiadását, amelynek értelmében a zsidóktól elkobzott orvosi műszerek, könyvtárak, fehéreneműk stb. az orvosi kamaráknak bocsáttassanak rendelkezésre.”

Az OOK hivatalos lapjának 1944. július 15-i száma közölte vitéz Sztójay Döme m. kir. miniszterelnök aláírásával a m. kir. minisztérium 2.250/1944 M.E. rendeletét a zsidók orvosi gyakorlata és orvosi kamarai tagsága tárgyában. „1.§ (1) Zsidó orvos csak zsidó személyt gyógykezelhet. (2) Az (1) bekezdés rendelkezése nem vonatkozik az elsősegélynyújtás esetére és a honvédelmi munkakötelezettség címén igénybe vett zsidó orvos orvosi tevékenységére. 2. § A zsidó orvosok kötelesek az utcán, a kapualjban, a lépcsőházban, vagy a rendelőjük bejáratán elhelyezett névtáblájukat szembetűnően alkalmazott sárga csillaggal megjelölni. 3. §.(1) Orvosi kamarába zsidót felvenni nem szabad. (2) Az orvosi kamarák névjegyzékébe – a jelen rendelet hatályba lépése előtt – bejegyzett zsidó orvosok az orvosi kamarákban semmiféle tisztséget nem viselhetnek és kamarai választójogot nem gyakorolhatnak.”

Ez a rendelet a zsidó orvosokat lényegében eltiltotta hivatásuk gyakorlásától, és csak Nyíregyházáról és a környező településekről 39, különböző szakképesítésű orvos és 9 gyógyszerész deportálását készítette elő. Mindez katasztrofális következménnyel járt

Kelet-Magyarország egészségügyi ellátására, amit egy Szabolcs megyei tisztiorvos levele is tükröz.

„Jesztrebényi Ernő tisztiorvos 1944. máj. 31-én kétségbeesetten kért segítséget az alispántól a községi-körorvosi teendők ellátására: ’Tisztelettel bejelentem, hogy folyó hó 25-től 27-ig terjedő időben, karhatalmi szervek a m. kir. Belügyminiszter Úr által honvédelmi munkaszolgálatra kirendelt, s Alispán Úr által községi és körorvosi teendők ellátásával megbízott orvosokat a nyíregyházi és kisvárdai zsidó gyűjtőtáborokba helyezték el. A vármegye területén tehát 23 helyettes községi-körorvos hagyta el eddigi beosztásának helyét, – s így a beosztott orvosok által eddig ellátott községekben illetve közegészségügyi körökben a hatósági orvosi teendők ellátása szünetel... Tisztelettel előterjesztést teszek aziránt, méltóztassék a m. kir. Belügyminiszter Úrtól táviratilag kérni keresztény honvédelmi munkaszolgálatra beosztható orvosok kirendelését... A honvédelmi munkaszolgálatra kirendelhető orvosok beosztása nélkül, a községi-körorvosi teendők ellátása nem biztosítható... A hatósági orvosok csekély száma miatt „elkerülhetetlennek látszik, a közegészségügyi vonatkozású károsodás, mivel a betegellátás (elsősorban a szülő nők és gyermekek ellátása) továbbá a himlő, tífusz, diftéria és veszettség elleni védőoltások nem hajthatók végre s az egészség-védelmi tanácsadók nagy részben, a tanácsadások, orvoshiány miatt szünetelnek.”²⁸

Johan Béla államtitkár május végén, amikor a bombázások miatt az Egészségügyi Főosztály egy részével Balatonlellévre települt, már nem vett részt a „zsidótanítási program” végrehajtásában. Mindazonáltal az államtitkár 1944. június 13-én kelt levelben „konkrétan a nyíregyházi zsidó gyűjtőtábor kiürítése után állami tulajdonba került ingóságok sorsáról intézkedett. A használatra alkalmasakat kiválogatás és fertőtlenítés után el kellett szállítani. Így kerültek pl. ágyneműk a nagykállói állami elemgyógyintézet raktárába. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a rossz időben a javakat védeni kell a megázástól, mert használhatatlanok lesznek.”²⁹

Július és augusztus folyamán az egész országban szétosztották a deportált, illetve munkaszolgálatra behívott zsidók rendelőinek berendezési tárgyait, orvosi eszközeit, úgy, ahogy ezt dr. Orsós Ferenc, MONE elnöke, az OOK válaszműveletének 1944. május 14-i ülésén követelte. Nyíregyházán „augusztus 24-én 6 bőröndnyi összegyűjtött és becsomagolt orvosi eszköz került leltári lista kíséretében az Erzsébet Közkórházba raktározásra a Káin Bertalan, Rosenberg Emil és a Kovács-Farkas házaspár rendeléből. A nagyobb tárgyak, mint pl. bútorok a helyszínen maradtak. Az összegyűjtött eszközöket még augusztus hó folyamán szétosztották. A volt zsidó kórház felszerelési tárgyaiból kapott a m. kir. Tisztiorvosi Hivatal, a városi központi orvosi rendelő, a zöldkereszt tanácsadó, a nemi beteg gondozó intézet, a városi bölcsőde, az iskola- és leventefogászat. Augusztus 29-én a 309. Vöröskeresztes Légoltalmi Kórháznak adott még át a zöldkereszt 1 hordozható Hanau kvarclámpát, az iskolafogászat 1 Siemens rövidhullámú készüléket és 1 Monopol pantostatot (reduktort), amiket dr. Köteles József tart. orvos főhadnagy vett át.”³⁰

1944. augusztus végétől Johan Béla már nem szignálta a Belügyminisztérium egészségügyi főosztályának rendeleteit, de az előzőleg kiépült kapcsolatok a BM, a HM, az OOK és a MONE között ezután is hatékonyan működtek. Bár Johan egészen 1944 október 15-ig, a nyilas hatalomátvételig a belügyminisztérium közegészségügyi kérdésekért felelős szakállamtitkára maradt, visszavonult az aktív politikától. Kapcsolata a MONE-vel már csak azért is meglazult, mert a fajvédő orvosegyesület 1944 nyarán felfüggesztette a működését, folyóiratának utolsó száma július elején jelent meg.

HÁNY MAGYAR ORVOS ÁLDOZATA VOLT A HOLOKAUSZTNAK?

A zsidó orvosok ügye 1944. nyarán már azért nem volt napirenden, mert a tömeges behívások a 18 és 45 év közötti zsidó férfiakat, a negyvenöt évnél fiatalabb orvosokat is kivétel nélkül érintették. A Borban kényszermunkát végző mintegy hatezer zsidó munkaszolgálatos között közel száz orvos volt. Köztük neves specialisták is, akik kezelték a bajtársaikat, sőt, kórházat is felállítottak gyógyításukra, és végül pontosan ugyanarra a sorsra jutottak, mint ők.³¹

Nagy számban voltak zsidó orvosok az u.n. védett munkaszolgálatos századokban, akiket 1944. november végén Nyugat-Magyarországra deportáltak a Józsefvárosi pályaudvarról. A több ezer munkaszolgálatost foglalkoztató kőszegi táborban több tucat zsidó orvos volt. Egyiküket, dr. Rubányi Imrét, akit a táborparancsnok „egészségügyi főnöknék” nevezett ki, a Népbíróság 1945. őszén „háborús és népellenes bűncselekményekkel” vádolta meg.³²

1944 nyarán, Sztójay-kormány alatt még az is előfordult, hogy a hadtestparancsnokságok „kiválogatták” a zsidó diplomásokat, és külön alakulatot állítottak fel belőlük, melyben sok orvos volt. Ez történt, az u.n. jolsvai orvos-századdal, melynek tagjait 1944. október 16-án Pusztavámon lötték agyon. A főleg orvosokból, gyógyszerészekből és mérnökökből álló század névsora nem ismeretes. Itt több, mint kétszáz embert a falu határában gyilkoltak meg, miután a helybeliek értesítettek egy SS-alakulatot, hogy a muszosok örülnek Horthy Miklós háború végét bejelentő beszédének.³³

A holokauszt áldozatául esett orvosok számában nincs egyetértés, különféle becslések vannak forgalomban. Lévai Jenő 2500 fős veszteséget említ, ezt az adatot veszi át Kovács M. Mária is. Alapul véve az OOK 1942-es kimutatását 4300 zsidó orvosról, ez a veszteség jóval meghaladja az ötven százalékot. Karády Viktor megállapítása szerint „1947-ben formálisan az ország zsidó orvosainak majdnem fele, 47% hiányzik, míg a nem zsidó orvosok közül alig néhány százalék. (5,3%). A különbségek túlnyomó része biztosan az üldözéseknek tulajdonítható.”³⁴

A veszteséget azért nehéz pontosan megállítani, mert az 1942-es orvoskamrai évkönyvből, ahol aggályos pontossággal tüntették fel nemcsak a zsidó származást, de még azt, hogy ki számít kivételezett zsidónak, hiányoznak a nem kamarai tagok, illetve azok, akiket addigra már kizártak. További nehézséget jelent, hogy az OOK 1945-ben formálisan megszűnt, és csak az Egészségügyi Dolgozók Szabad Szakszervezete adott ki

az orvosokról listát 1947-ben. Ebben nem szerepel az 1944-es nyíregyházi tisztiorvos, dr. Juhász István, aki nem állt az EDSZSZ igazolóbizottsága elé, valószínűleg elhagyta az országot. (Később az orvosok névsorát titkosnak minősítették és évtizedekig nem hozták nyilvánosságra.) A szakszervezetbe ugyan 1945 után ajánlatos volt belépni, de névsora semmiképp sem volt annyira teljes, mint a kamaráé, melyben a tagság a praxis előfeltétele volt. Továbbá figyelembe kell venni, hogy 1945 után a túlélő zsidó orvosok egy része nyugatra távozott, illetve haza sem tért a deportálásból.

A MONE és az OOK vezetői közül senkit sem vontak felelősségre. Dr. Orsós Ferenc 1962-ben, a művészeti anatómia professzoraként halt meg a németországi Mainzban. (Tehetséges festő volt, a harmincas, negyvenes években több kiállítást rendezett a képeiből.) Állítólag a szovjetek kérték kiadatását az amerikai hatóságoktól, de mivel ismert volt a szerepe a katyni exhumálásokban, nem adták ki. Dr. Incze Antal, aki 1936-ban érkezett Brazíliából Magyarországra „vendégszerepelni”, 1947-ben visszatért Dél-Amerikába. Dr. Csik László az OOK ügyvezető alelnöke ellen a Népiügyészség gyűjtötte a dokumentumokat, de mivel nem tért vissza az emigrációból, a vádemelés elmaradt. A MONE katasztrofális tevékenységével, lélekmérgező, „protonáci” jellegével évtizedeken át senki sem foglalkozott.

Johan Béla ügye mindenképpen rendhagyó. A kiváló immunológus, mikrobiológus, az Országos Közegészségügyi Intézet megalapítója itthon maradt. Az igazolóbizottsági eljárás során, mely 1946-ban zajlott le, sokan vallottak ellene, de a dokumentumok eltűntek, csak egyes darabjai találhatóak meg szétszórva a Fővárosi Levéltár bizottsági anyagai között. De mindabból, ami megmaradt, nyilvánvaló, hogy belügyi államtitkárként felelősséget viselt mindazért, ami zsidó kollégáival történt, és vádat emelhetek volna ellene. Állítható ugyanakkor, hogy az antiszemita egészségügyi politikát nem ő kezdeményezte, hanem a MONE befolyásának engedett, végrehajtotta a fajvédő orvosi vezetők követeléseit.

Johan Béla 1942-ben szerzett levelező akadémiai tagságát a felszabadulás után is megőrizte. 1946 decemberében átlépett a Biológiai és Orvosi Tudományok tagjai közé, majd 1949 októberében „tanácskozó tagnak” választották. Ez egyértelműen jelezte, hogy az új rendszernek szüksége van a szakértelmére, különös tekintettel a népbetegségek leküzdésére és az oltóanyag-hiányra. 1945-től 1948-ig a Phylaxia oltóanyag termelő vállalatnál mikrobiológiai kutatásokkal foglalkozott. Elbocsátása után az Államvédelmi Hatóság szabotázs és a nyugati hatalmakkal való összejátszás vádjával letartóztatta, és három hónapon keresztül Kistarcsán fogva tartotta. Innen azonban sikerült kiszabadulnia, és folytatta elismert tudományos pályáját.

**A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
SEMMEIWEIS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁRA ÉS ADATTÁRA**

**Budapest II, 1023 Török utca 12.
telefon: (361) 21 25 421, 21 25 368
facsimile: (361) 21 25 438
e-mail: orvostortenet@t-online.hu**

LEKTORI VÉLEMÉNY

Pelle János: A magyar orvostársadalom és a „végső megoldás” című tanulmányáról

Pelle János eddig gyakorlatilag egyáltalán nem, vagy csak részleteiben kutatott és elemzett témát dolgozott föl tanulmányában. Azt igyekezett feltárni, hogy a magyarországi zsidó, illetve zsidónak deklarált orvosok csoportjának helyzete hogyan alakult 1919 és 1945 között, milyen személyek és szervezetek, intézmények játszottak főszerepet e tragikus kimenetelű, az orvosok jelentős részének legyilkolásához vezető történetben, illetve, hogy milyen gondolatok, ideológiák befolyásolták a keresztény és zsidó orvostársadalom viszonyát a vizsgált időszakban.

Pelle tényekre alapozva bizonyítja, hogy a hazai orvostársadalom már 1919 végétől egyértelműen két mesterségesen elkülönített csoportra szakadt, a keresztény és a zsidó vagy zsidónak deklarált orvosokéra. A keresztény orvostársadalom túlnyomó többsége ugyanis történelmi és megélhetési okokból már a 20-as évek elejétől célzottan és bevalloztan zsidóellenes szervezetekbe (pl. MONE, később Orvosi Kamara) tömörült. Ezek a szervezetek azután az államot is maguk mellé tudták állítani a nemzeti ügyként felüntetett kíméletlen kenyérbarcban (lásd pl. numerus clausus, később a zsidótörvények). Az események effajta alakulásában a veszített háború, a Trianonnal kapcsolatos bünbakképzési kényszer, az anyaországba áramló „orvosfölösleg” okozta egzisztenciális küzdelem, illetve a magyar orvostársadalom sajátos szerkezete és erősen államfüggő intézményi háttere, továbbá a zsidókkal szemben – szintén állami támogatással kialakított – gyűlöletkampány is komoly szerepet játszott.

Pelle különös alaposággal vizsgálja a MONE, EPOL illetve az Országos Orvosi Kamara tevékenységét, ideológiáját, népszerűségének és sikereinek lehetséges magyarázatait, illetve a MONÉ-t és a Kamarát irányító személyek sajátos gondolkodását. Különös hangsúlyt kap ebben az elemzésben Orsós Ferenc és Johan Béla bizonyos szempontból teljesen eltérő, bizonyos szempontból azonban egymást kiegészítő tevékenységének és személyiségének összehasonlító vizsgálata. Rendkívül lényegesnek tartható történetünk szempontjából, hogy a hazai orvostársadalom Johan Béla típusú alapjában jóindulatú tisztségviselői hogyan, milyen mechanizmusok segítségével váltak egy tömegyilkosságig vezető folyamat bűnrészeseivé. Tanulságos a MONE és az Országos Orvosi Kamara, valamint a jobboldali politikai elit összefonódásáról szóló elemzés is. Am a

dolgozatból új dolgokat tudunk meg a munkaszolgálatos orvosok sorsát alakító döntések soráról is. Itt a szerző szintén Johan Béla felelősségét igyekszik hangsúlyozni, aki talán egzisztenciáját és befolyását féltve, a súlyos orvoshiány és jobb meggyőződése ellenére sem mert érdemben könnyíteni a zsidó munkaszolgálatosok sorsán, sőt néha azt súlyosbító döntéseket hozott.

Pelle szerint a magyar zsidó orvostársadalom súlyos, 50 százalékhoz közeli háborús vesztesége hosszú, 1919 nyarán kezdődő folyamat logikus végeredménye volt. Sajátos módon a felelősök, az OOK és a MONE vezetői közül a háború után senkit nem vontak felelősségre.

Pelle János tanulmánya úttörő munkának tekinthető, evvel magyarázhatók hiányosságai is, például a felhasznált levéltári anyagok, illetve periodika-anyagok korlátozott mennyisége, illetve a használható szekunder irodalom szűkös volta is. Ennek ellenére a szerző világos érvelése, gondolatmenete, a tanulmány izgalmas és megdöbbentő volta, no meg a tárgy kiemelt fontossága (a magyar orvostársadalom és olvasóközönség az itt olvasható tényeket egész egyszerűen nem ismeri) mindenképpen indokolná a tanulmány közzétételét, s minél szélesebb körben való megismertetését. Már az is óriási eredmény lenne, ha a cikk megjelenése után vita alakulhatna ki a témáról, amelyben az esetleges ellenvélemények és cáfolatul szolgáló tények is napvilágra kerülhetnének.

Budapest, 2018-02-27

*Dr. Magyar László András
orvostörténész*

*A Magyar Nemzeti Múzeum
Simmelweis Orvostörténeti Múzeumának,
Könyvtárának és Adattárának igazgatóhelyettese,
a Magyar Orvostörténelmi Társaság alelnöke*

JEGYZETEK

- 1 Lásd a MONE c. folyóirat 1939 augusztus elsejei számát, melyben megemlékeztek az egyesület alapításának huszadik évfordulójáról.
- 2 Forrás: Magyar Statisztikai Közlemények (új sorozat) 56. (Bp. 1915), 764. oldal és Magyar Statisztikai évkönyv 1916-1918, (Bp. 1924), 215 old.
- 2 Forrás : M. Statisztikai Évkönyv 1919-1922 (Bp. 1925), 192-193. old.
- 3 Karády Viktor: A Soá mérlege az orvosi kamarák tagságában. In: A holokauszt Magyarországon, szerk: Randolph L. Braham és Kovács András 2015 Múlt és Jövő 2015 168 old.
- 4 Ez a szám Karády Viktornál szerepel, u.o.
- 5 Kovács M. Mária: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus – A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között Helikon, 2001 118. old
- 6 Orsós Ferenc szélsőségesen antiszemita gondolatait a MONE folyóiratban megjelent cikkein és nyilatkozatain kívül több önálló kiadvány tartalmazza. Ezek közül kiemelkedik A házassági törvény fajvédelmi kiegészítése a felsőház előtt c. füzet (Budapest, 1941. Step-

haneum nyomda.) Tartalmazza „Orsós Ferenc felsőházi tag felszólalását a házassági törvény kiegészítéséről és módosításáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor a felsőház 1941 július 18-án tartott ülésén”.

- 7 Vizi E. Szilveszter: Az „Orsós-ügy” vagy a tudós felelőssége. Magyar Tudomány, 1994 3. szám.
- 8 Dr. Orsós Ferenc megítélése körül az 1989-90-es rendszerváltás után vita bontakozott ki. A tudós rehabilitálását jobboldali újságírók sürgették, főként az 1995-ben megszűnt Pest Megyei Hírlap hasábjain. Szerintük amikor Magyar Tudományos Akadémia 1945 júliusában, távollétében kizárta Orsóst, azért büntette, mert 1943-ban egy nemzetközi orvosi bizottság vezetője volt, melyet katyni tömeggyilkosság felderítésére szerveztek meg a németek. A bizottság tagjai, neves patológusok, azt állapították meg, hogy az ott exhumált mintegy 15 ezer lengyel katonatisztet a szovjetek végezték 1940 tavaszán. Ismeretes, hogy mivel Sztálin az általa elrendelt tömeggyilkosságért nem vállalta a felelősséget, a Szovjetunió a Katynban feltárt büntetett a németeknek tulajdonította. Orsós teljes rehabilitálásért később egy parlamenten kívüli párt, Nemzeti Demokrata Párt állt ki. Elnöke, Vincze János 2012-ben tendenciózus füzetet jelentetett meg róla Dr. Orsós Ferenc professzor igazsága címmel.
- 9 Nagybaconi Nagy Vilmos: Végzetes esztendők, Körmendy Kiadó, 1947, 82-83 old.
- 10 ABTL 3.1.9. V-121801 32-33 old
- 11 Kovács M. Mária: i.m. 160-161 old.
- 12 Lásd Karsai Elek: Fegyvertelenül álltak az aknamezőkön, II. köt. Budapest, 1962. 128 old.
- 13 Lévai Jenő: Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről.
- 14 Officina, 1946, 286 old.
- 15 BFL VII.5.e 17175/1949 dr. Rékási János közkórházi alorvos, sebész szakorvos tanúvallomása dr. Johan Béla volt államtitkár igazolási ügyében.
- 16 Murai Lipót és társai pere, Nb. 99/1945 Bálint Károly vallomása. A tanú szerint 1942 április 27-én délután fél ötkor 38 orvos érkezett könnyű civil ruhában Nagykátára, és ötkor már a vagonokban ültek.
- 17 DEGOB jegyzőkönyv száma: 3517
- 18 DEGOB jegyzőkönyv száma: 3538
- 19 DEGOB jegyzőkönyv száma 1529
- 20 BFL VII.5.e 17175/1949 dr. Rékási János közkórházi alorvos, sebész szakorvos tanúvallomása dr. Johan Béla volt államtitkár igazolási ügyében.
- 21 DEGOB jegyzőkönyvi szám: 827
- 22 Randolph L. Braham: A népirtás politikája, Belvárosi Könyvkiadó, 1997. I. köt. 550 old.
- 23 ÁBTL V-121 801 Vizsgálati dosszié dr. Csík László ügyében
- 24 ÁBTL V-121 801 Vizsgálati dosszié dr. Csík László ügyében
- 25 BFL VII.5.e 17175/1949
- 26 Lévai Jenő: i.m. 286 old.
- 27 Kührner Éva: A nyíregyházi gettó egészségügye és az ideiglenes zsidó kórház Kapronczay Károly szerk.: Orvostörténeti közlemények 234-237. (Budapest, 2016) 43-44 old
- 28 Kührner Éva: i.m. 51 old.
- 29 Kührner Éva: i.m. 52 old.
- 30 Kührner Éva: i.m. 51-52 old.

TÓTH CSABA

Kolozsvártól Kőszegig

BARTHA LÁSZLÓ FESTŐMŰVÉSZ ÉS

TORNAY ENDRE ANDRÁS SZOBRÁSZMŰVÉSZ

EMLÉKKIÁLLÍTÁSA KŐSZEGEN¹

Kőszeg városa, a Kőszegi Művészeti Egyesület és a Jurisics Vár közös összefogásának köszönhetően valósult meg a kiállítás, Bartha László születésének 110., kőszegi letelepedésének 50., és halálának 20., valamint Tornay Endre András halálának 10. évfordulóján.² Kolozsvár Bartha László szülővárosa, míg Tornay Endre András itt végezte el a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolát, Kőszeg pedig mindkettőjük esetében életművük kibontakozásának és betetőzésének a helyszíne. Erdélytől, Székelyföldtől ível mindkettejük pályáíve a Kárpát-medence nyugati széléig, Kőszegig, az ívek nagysága arányban van az életműveik jelentőségével, heroikusságával.

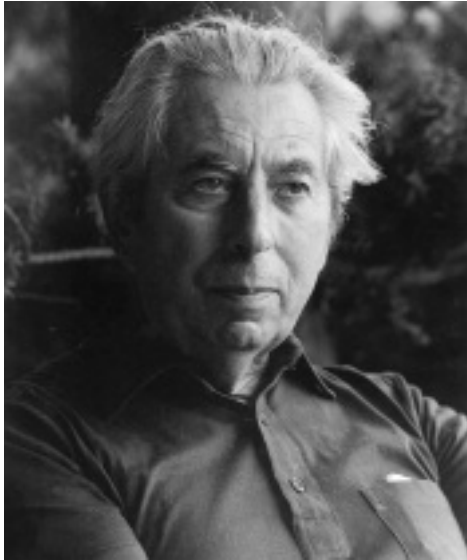
Bartha László szüleivel Trianon után hagyja el szülőföldjét, a Képzőművészeti Főiskolát már Budapesten végzi el.³ 19 éves, fénnel átítatott ifjúkori önarcképén inkább érződik az Árkádiás kör, Szőnyi István, Aba Novák Vilmos és Patkó Károly művészetének, mint mesterének, Benkhard Ágostonnak a hatása.⁴ A festmény bensőségességét fokozza az arc, a felsőtest és a paletta egymásba kapcsolódó, prizmaszerűen törő téri kapcsolata, aminek fókuszpontja a fiatal festő tiszta és őszinte tekintete.

Ez a bizonyos Árkádiás hatás még jobban tetten érhető az ekkor készített rézkarcain (*Körmenet*, *Favágók* 1932, *Gyümölcszedők* 1933), illetve ennek az időszakának egyik legszebb festményén (*Hazatérők* 1932).⁵ A Képzőművészeti Főiskola nyári művésztelepei ebben az időszakban Miskolcon voltak, ahol Bartha Lászlóra, Benkhard Ágoston tanársegédjének, Barzó Endre festészete is hatott, aki a tájképein az atmoszférikus hatásokat kubisztikus absztrakcióval vegyítette, valamint egy légiészített kompozíciós módszert alakított ki, amihez Bartha majd a második tihanyi korszakában tér vissza.⁶

A főiskola után rátalál a belső-magyarországi új otthonára, Tihanyra, aminek táji környezete (ebben az időben még falusias zártága) pótolni tudja számára az elveszett szülőföldet. A *Lómosás* (1933) és az *Esti kocsizás* (1935) festményein ez az otthonra és önmagára-találás átütő erővel mutatkozik meg.⁷ A képek költőisége a kor magyar festészetében is új, egyéni hangot jelent.⁸ Bartha lírai realizmusa az *Alvó pásztornók* (1935) és a *Magvető* (1936) munkáin kimélyül, a világos pasztellszínek és a feketék együttes használata következtében. Ezek a kompozíciók szikarak, erőteljesek.⁹

1937-ben római ösztöndíjas lesz, ebből a két évből csak egy munkája ismert, az *Itáliai pásttorfiúk*, amelyen kicsit Greco festészetének hatása figyelhető meg, tehát az itáliai művészet nem érintette meg mélyebben.¹⁰

A második bécsi döntés következtében Erdély északi része visszakerült Magyarországhoz, így Bartha László hazaköltözött szülőföldjére, és Székelyvárságon dolgozott három éven keresztül. A Hargita tövében lévő falu szinte szomszéd települése Zetelakának, Tornay Endre András szülőfalujának.¹¹ Ennek az időszaknak legszebb

Bartha László

műve a *Daphnis és Chloé* (1943), amelyben a két Bartha fiú, testvéri kapcsolatának költői megjelenítését láthatjuk, a figurák és az arcok megformálásában kicsit Bernáth Aurél festésze is visszacseng.¹²

A II. világháború után, 1946-tól a francia állam ösztöndíjával két évet töltött Párizsban, ahol személyesen megismerkedett a kubista Georges Braque-kal, André Lhote-tal, az École de Paris egyik alkotójával és az akkor Franciaországban élő Gino Severinivel, a futurizmus egyik képviselőjével. Ezek a kapcsolatok, valamint a Párizsban látottak sokat változtattak szemléletén. Hazatérve hidegzuhanyként érte az itthoni képzőművészeti klímaváltozás, a műcsarnoki orosz képző-

művészeti kiállításról azt nyilatkozta, hogy „reméli, nem követi a magyar művészet ezt az utat”. Ennek következtében azonnal „partvonalra” került.¹³ Kénytelen volt restaurálásból élni a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában. „*Munkám nem volt, kiállítani nem tudtam... Eladogatott holmik árából tartottuk magunkat. Végül azután 1955 májusában kizártak a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségéből is...*”¹⁴

1955 végétől következik el a második tihanyi korszaka, amely 1968-ig tart. Ettől az időtől kezd el szépirodalmi műveket is illusztrálni. A főiskolás évek alatt is foglalkozott már sokszorosított képregnikával, tehát csak ezeket a tapasztalatait elevenítette fel. A könyvillusztráció és a táblaképfestészet egymást kiegészítő területei lesznek munkásságának. A vonalas rajzok, az akvarell és gouache vázlatok mindkét irányba nyitottak és továbbgondolhatók. Ettől az időtől kezdve szinten minden fontosabb olajfestményének előtte elkészíti gouache változatát. Az ötvenes évek második felében szabadulnak fel benne a párizsi élményei, elsősorban is Matisse hatása: *Akt* (1955), *Akt* (1957), *Fügefafa alatt* (1957), vagy a kubista Braque-é: *Vörös kancsó* (1959), *Őszi erdő* (1959), *Ajka IV.* (1959).¹⁵

Ennek következtében festésze fokozatosan távolodni kezd a látványelvűségtől, és kezd kialakulni sajátos absztrakt-impreszionista látásmódja, amely a *Jeges Balaton* (1959), *Jégvitorlások* (1960), *Erdő* (1960), *Erdő mélye* (1961), *Vasútállomás* (1961),

Alumíniumgyár (1962), *Jéglvadás* (1962), *Jéglvilág* (1962), *Tavaszi Tihany* (1962), *Aratás előtt* (1963), *Behavazott falu* (1963), *Este* (1963), *Befagyott Balaton* (1964), *Magyarpolány* (1964), *Jégzajlás* (1965), *A táj színeköltészete* (1966), *Jeges Balaton* (1968), *Befagyott Balaton* (1968) festményein fokozatosan kristályosodik ki. A vonalperspektíva e művein egyre légiesül, a horizont és a látószög egyre magasabbra kerül, szinte madártávlatból látjuk a tájképkonstrukciókat. Természetesen ebben a folyamatban közrejátszott az, hogy műterme a tihanyi apátság épületében volt, ahonét valóban rálátott az előtte elterülő hatalmas víztükörrre. E művek közt már a korszak magyar festészetének ikonikus darabjai is megtalálhatók, mint pl. a *Vasútállomás*, a *Magyarpolány* vagy a *Jeges Balaton* sorozata. Ezekkel a műveivel a hazai lírai absztrakció legjelentősebb képviselőjévé válik.¹⁶

Mint ahogy a kubizmusnak is két szakasza volt, egy analitikus és egy szintetikus, úgy Bartha László lírai absztrakciójának is két szakasza van, egy látványélményből kiinduló, és egy ettől elszakadó. A nagy áttörés, a reneszánsz perspektívától való elszakadás azonban már Kőszegen történik meg. Nem egy csapásra, hanem ciklikusan, vissza-visszatérve. A *Háború I-II.* (1968), a *Harc az angyallal* (1970), a *Harc az angyallal* (1971), az *Őszi ragyogás* (1971), a *Kép ellentétes hangzásokra* (1971), a *Holnap éjjel* (1972), a *Jégtörő Mátyás* (1974), a *Balladák könyve* (1974), a *Meteora III.* (1975), a *Geometrikus táj* (1976), az *Ipari táj* (1976), a *Hajnal* (1976), a *Reggel* (1976), a *Város* (1976), a *Kilátás a Galata-toronyból* (1976), az *Iszlám* (1977), a *Papírrepülő eltérítése* (1977), a *Cirkusz* (1978) képeken nem találunk tárgyias elemeket, míg a Petőfi Sándor: *Tündérialom* (1973) kötetének illusztrációin, a *Műterem I.* (1971), a *Műterem II.* (1973), az *Útszéli Krisztus* (1974), a *Gyimesi csángóknál* (1974), a *Moldvai csángóknál* (1974), a *Lészped* (1974-79), az *Elmúlva a setét éjszaka* (1974), a *Krisztus* (1975), az *Üvegtető* (1977), a *Hellasz* (1977), az *Istria* (1977), a *Geometrikus táj* (1977), a *Nádas* (1978), a *Vale* (1979), és az *Egy kisváros topográfiaja* (1981) munkáin igen, sőt *Az üvegtető* egyenesen egy konkrét látványélményből született.

A kőszegi áttelepülés azonban nem csak Bartha László életművében indított el komoly változásokat, hanem a Vas megyei képzőművészetben is tektonikai átrendeződést idézett elő. Az absztrakció így 1968-tól kezdve a Vas megyei képzőművészetben a tiltott kategóriából átkerült a tűrt kategóriába.¹⁷

A nyolcvanas évek első felétől, közepétől újabb fordulatot vesz Bartha festészete, az újfestőiség térhódításával kalligrafikus gesztusok jelennek meg kompozícióin (*Baljós jelek* 1984, *Apokrif* 1984, *Látjátok feleim* 1984, *Patetikus etűd* 1986, *A jövő háború győztesei* 1986, *Átadhatatlan üzenet* 1987, *A harmadik sírkamra* 1988, *Ismerős léptek nesze* 1988, *Elhaló léptek nesze* 1988, *A civilizáció emlékezete* 1988, *Terra incognita* 1989, *Alba variációk* 1990, *Atracura* 1990, *Zen* 1991, *Auxerre* 1991, *Enigma variációk* 1991), ugyanakkor hangja is egyre komorabbá válik. Színhasználatában néha visszanyúlik a Kassák ötvenes évek végi, hatvanas évek eleji absztrakt korszakának színeire, illetve a 20-as évek képarchitektúrás szín- és formavilágához (*Tovatiúnó szép életünk* 1986, *Holdtölte* 1988, *Enigma variációk* 1989, *Téli napforduló* 1991, *Hierophonie I.* 1991, *In vitro* 1991).

A kilencvenes évek elején éterien tisztává válik festészete, az élettapasztalatok desztillációját líraian szép absztrakt látomásokban fejezi ki (*Napi krónika* 1992, *Saját legenda* 1992, *Monolit* 1992, *Herculanum* 1992, *Találkozás és búcsú* 1992, *Poemesantiques* 1992, *Kép ellentétes hangzásokra* 1992, *Elbeszélés* 1992, *Sonata posthume* 1992, *Holt város* 1992, *Tudásszférák I-II.* 1992, *Továtűnő látomások* 1992, *Hősköltemény* 1992, *Genezis* 1992, *Az utolsó előtti gondolatok I-III.* 1992, *Az éjszaka nővérei* 1993, *Oratórium* 1993, *Levél Nallardnak* 1993, *Okirat* 1993, *Niké képe* 1993).¹⁸

Tornay Endre András Kőszegre költözésével egy ifjú barátra talál, mivel mindig is nyitott volt a fiatal művészek irányába. A közös gyökerek, a közös látásmód hihetetlen közel hozza őket egymáshoz.

Tornay Endre András egy Hargita melletti fa- és földműves faluban született, amit Bethlen Gábor 1622-ben kiváltságos szabad székely településsé nyilvánított. A kiváltság fejében évente 10000 faszindelyt kellett leszállítaniuk a fejedelemnek.¹⁹ Tizenharmadik, és hetedik életben-maradt gyermek volt a családban. E népmesei számok és a közeli Farkaslaka, Tamási Ároni szülőfaluja küldetésstudatot adott számára, a kolozsvári főiskolai évek után Magyarországra jött szerencsét próbálni.²⁰

Az életmű nyitánya ezúttal is egy önarckép, illetve önportré, amit a művész 1970-ben készített. A kubisztikusan leegyszerűsített arc Brancusit idézi, akinek szobrászati újítása – a paraszti kézműves, fafaragó örökség beemelése a modern szobrászatba – példaként állt előtte. Az arc érzelem nélküli, viszont dacos fejtartásában elszántság tükröződik, lekerekített, átírt formáiban már csírájában benne van későbbi plasztikai nyelve.

Magyarországon tagja lesz a Fialat Képzőművészek Stúdiójának, így művészete hamar reflektorfénybe kerül.²¹ 1982-ben megpályázza Kőszeg város által akkor kialakított egyik műtermes lakást, egy évre rá Derkovits Ösztöndíjat nyer. Ugyanebben az évben Celldömölkön rendezzi meg első önálló kiállítását Vas megyében és feleségéről készített portréjával a Vas megyei képzőművészek Tavaszai Tárlatán is leteszi a névjegyét.²² Ez a bronzportréja már sokkal érzelmelibb, a fiatal női arc formái szinte gömbként, hengerként, valódi körplasztikaként hatnak.

A vasi képzőművészetben Geszler Mária munkásságához áll legközelebb szobrászati gondolkodása, mindketten egy archaikus idol formára redukálják mondandójuk lényegét, csak míg Geszlernél ez mindig egy női énkép, önarckép, addig Tornaynál egyértelműen férfialak, egy kunos, és az ő esetében is énkép, én-alterego. (*Ima* 1979, *Ünnep* 1981, *Tutajos, Álló alak, Angyal, Napba néző, Kapu* 1983, *Pásztor* 1986, *Álló alak* 1986, *Álló alak X.* 1987, *Álló alak XIV.* 1987, *Toronyór* 1987, *Álló alak XVII.* 1988, *Ülő alak II.* 1998-2000, *Kapcsolat* 1989, *Ülő alak* 2003)²³

Ez az archaikusság nem véletlen, hanem egy tudatosan vállalt bartóki ars poetica, amiben egyszerre mutatja fel az ősi faműves-ácstechnikák és az írásbeliség előtti múltba gyökerező mítikus közösségi rítusok önazonosságát, amit a zene nyelvén Bartók fedezett fel és emelt be a modern művészetbe. A népdalok zenei konstrukciója és Tornay faplasztikáinak színezett, festetett, íves-feszülő szerkezete azonos eredetre vall.

Természetesen Tornay szobrászatában jelen van a francia szürrealizmus öröksége is, de Csoóri Sándortól tudjuk, hogy a magyar népköltészet is tele van szürreálisnál szürreálisabb képekkel. Ez a népi szürrealizmus a kötőanyag a bartóki küldetés, mint tartalom és az ács-faműves technikai tradíció, mint formai megjelenítés egyesülésé-

Tornay Endre András

ben (*Kvintett 1963-94, Menyasszony 1980, Tánc 1981, Virrasztók 1982, Párkák 1983, Úti élmény I-II. 1987, Mese I-II. 1988, Kapcsolat 1989, Légycsapó 1991, Fali tárgyak I-IV. 1994, Cím nélkül 1978-99, Cím nélkül 2000-02, Cím nélkül 2000, Hajós kompozíció 2000 k., Cím nélkül, Hálón II. 2005, Korpusz I-III. 2007*).²⁴

Másik sajátossága művészetének, és ez kimondottan a kőszegi évek eredménye, a szülőfalu faműves hagyományainak a továbbéltetése. „E kifejezetten egyéni plasztikai elemek mellett természetesen más – ácsolt, tetőszerkezetekre, kerítésekre, fejfákra, keresztekre emlékeztető – formák is jellemzik munkáit.”²⁵ Ez a tudás pedig nem más, mint a faművéség Bibliája, a régi paraszti kultúra tárgyformáló öröksége, amit Tornay a legtermészetesebb módon emel a grand art szintjére (*Pontkeresők V. 1985, A városmajori gimnázium aulájába készült mű-együttes terve, Álló alak XV. 1985, Virrasztók V. 1987, Kapuban 1988, Sétálók 1989, Zászló V. 1989, Kereszt III. 1989, Kereszt VI. 1989, Álló alak XIII. 1989, Virrasztók 1992, Az öreg nyilas 1992*).

Az előbb már utaltunk rá, hogy Tornay gyakran, (szinte mindig) festi is szobrait, a mostani kőszegi emlékkiállításon pl. csak festményeit és kollázsait láthattuk, tehát

a művésznak van egy festői pályája is. 2013-ban, szintén Kőszegen, a Művészetek Házában Dóczy László festőművésszel volt közös emlékkiállításuk, ahol a közönség először találkozhatott Tornay festészetével.²⁶ Ezen a kiállításon Dóczy Lászlótól a szobrai is ki voltak állítva. Ez a kiállítás mutatta fel azt az összekötő láncszemet, ami valójában Bartha László festészetét összeköti Tornay Endre András szobrászatával. A mindhármban (most Dóczyt is beleértve) jelenlévő szürreális, konstrukciós gondolkodás, képalkotás, amely immár a kortárs vasi képzőművészet egyik markáns jellegzetessége.²⁷

A két kőszegi művész életművének súlya, jelentősége túlnő a városon és a régió, a XX. századi és kortárs magyar képzőművészet ikercsillagai ők, emiatt önálló múzeumot érdemelnek, ahol a felnövekvő új nemzedékek mindig szembesülhetnek mára klasszikussá váló értékeikkel.²⁸

Tornay Endre Andrásnak 2000-ben készült „*Torony*” című térkonstrukciója metaforikusan mutatja fel mindezt, amikor egy többszintes toronyszerű építmény minden szintjén festett madár-alakok (az ég és föld közötti lét szimbólumai) csoportosulnak, közösséget alkotnak (hisz minden értékes művészet közösségi) és otthonra találnak. Ez a torony több mint elefántcsont-torony (a magányos alkotói lét szimbóluma), amely mindkét művész személyiségét jellemezte²⁹, ez a torony a közép-európai, a Kárpát-medencei lét és kulturális identitás szimbóluma, amelyet a két Kőszegen záródó életút meg-TEREMTETT és LÉTRE-hozott.

JEGYZETEK

- 1 A megnyitóbeszéd kiegészített és átdolgozott változata.
- 2 A kiállítás 2018. március 13-án nyílt a Jurisics vár Lovagtermében.
- 3 Előtte a Podolini rajziskolába járt, ahol Derkovits Gyulát aktmodellként ismerte meg. – A szerző a nyolcvanas évek második felében egy 6 órás interjút készített a művésszel, ahol ezt a meghökkentő találkozást idézte fel. (A magnófelvétel lappang, vagy megsemmisült.)
- 4 A festményben már csíra állapotban megtalálható Bartha László festészetének későbbi áttetszősége, lírai karaktere. „*Gyakori volt főiskolás korunkban az eszmecsere közöttünk, de ijesztő, hogy mikben hittünk, hogy milyen elméletek rabjai voltunk.*” – Kopócsy Anna: *Képzőművészek Új Társasága* – 2015 Bp. Corvina (74.p.)
- 5 A *Körmenet* rézkarca áll legközelebb Aba Novák vallásos életképeihez, pl. az ugyanilyen című *Körmenethez* (1931).
- 6 Ezekben a légiesített, anyagtalán feszített kompozíciókban Egry József festészeti öröksége is tetten érhető.
- 7 Zsögödi Nagy Imrének is van egy Lófürösztés képe, Nagy Imre szülőfaluja, Csíkszögöd is a Hargita lábánál van.
- 8 A KUT tagja lesz, egy csoportképet őrzött is kőszegi otthonában az egyesületről. 1934-ben állított ki először velük (Kopócsy Anna: Id. m. (179.p.)
- 9 Millet és Vincent van Gogh után a magvető téma nagy kihívásnak számít a festő számára, azonban festményének nemes szépsége a nagy elődökhöz mérhető.

- 10 A már említett hat órás interjúban arról beszélt, hogy elsősorban a görög művészet, azon belül is az építészet tagolt, harmonikus rendszere volt nagy hatással konstrukciós gondolkodására.
- 11 Ez a közelség a két művész immár Kőszegen szövődő barátságában atya-fiúi kapcsolatot alakított ki köztük.
- 12 Ugyanebben az évben készít egy akvarell önarcképet is, amelynek formamegoldásaiban van némi hasonlóság az említett festménnyel, ami kicsit előzménye a „Daphnis és Chloének”. Bernáth Aurél hatása második tihanyi korszakának néhány művén is tetten érhető, pl. a *Hegedűművész 1955* képén.
- 13 Az említett interjúban, de más alkalmakkor is ezt a kifejezést használta, amivel azt fejezte ki, hogy kívül került a magyar képzőművészeti lételettől.
- 14 Az „Őszi erdő” című képe, egy teljesen tárgy nélküli, kubista kép.
- 15 Horváth György: Bartha László – 1978, Corvina Kiadó (33-34. p.)
- 16 A *Vasútállomás* a Művészet folyóirat 1965/2. számának teljes borítóján (elől-hátul) színesben jelent meg.
- 17 1968-ban megalakul a vasi Fiala Képzőművészek Csoportja, későbbi nevén a Vasi Műhely, ami már egyértelműen az absztrakció irányába nyit (Vértesi Péter – *Asztal 1970*, *Csendélet 1971*; Simon Iván – *Kis utca 1970*, *A híd 1972*; Rasperger József – *Széthulló arc 1970*, *Ablakok mögött 1970*; Pozsonyi János – *Konstrukció 1969*, *Életút 1973*, *Három grácia 1973*; Marosits József – *Kék kompozíció 1970*, *Kemény és Lány formák 1970*) de ettől az időtől az alföldi festészet hagyományait követő Horváth János is néhány évig nyitottá válik a nonfigurációra (*Ablakok 1971 Útjegyzet 1971*, *Asszociáció 1971*). G. Szigeti Magda már az ötvenes évek végétől készített absztrakt műveket (*Ketrec 1959*, *Szögletek áttételei 1966*, *Törések 1966*, *Belátó 1968*, *Kétkedő 1968*), de ő annak ellenére, hogy a négykötetes Művészeti Lexikonban (1965) is szerepelt, nem nagyon kapott nyilvánosságot. Az erre az időre teljesen visszavonuló Gyöngyösi Simon József és Szatmáry Géza (*Galleri 1970*, *Menekülők 1970*) is nyit az absztrakció irányába. A nyilvánosságig soha el nem jutó régész, Károlyi Mária is készít absztrakt műveket ebben az időben (*Hazafelé 1969*, *Szélkakas*.)
- 18 Tihanytól kezdve felesége a legszebb munkákra ráíratta a festővel, hogy Niké képe.
- 19 Elekes Tibor: Erdély, 2004 Bp. (103. p.)
- 20 A művészeti középiskolát Marosvásárhelyen végezte el. – Chikán Bálint: Harmonikus szimbólumok (Tornay Endre András szobrairól) Művészet 1983 Bp. (13. p.)
- 21 27 évesen települ át Magyarországra, Balassagyarmatra, ahol majd családot is alapít.
- 22 A Tavaszi Tárlaton még két másik munkát is kiállít a *Virrasztókat* és a *Hazafelét*, amikén már a kiérlelt sajátos szobrászati világa adja.
- 23 2003-ban együtt is állítanak ki az ausztriai Hochneukirchenben. A kiállítás harmadik résztvevője e sorok írója volt.
- 24 Tornay szürrealista formavilágában néha Martyn Ferenc plasztikáinak a rokonsága is felfedezhető. (pl. *Úti élmény II.* művén)
- 25 Lóska Lajos: Katalóguselőszó 1989, Szombathelyi Képtár (1. p.)
- 26 Dóczi Lászlóval (1943–2012) együtt tanítottak a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola rajz tanszékén.
- 27 Itt most nincs mód ennek az állításnak a részletes bemutatására, de a szerző készülő tanulmánya: A gondolat valósága (Absztrakciós törekvések a Vas megyei képzőművészetben a múlt század közepétől napjainkig) ezt tárja fel.

VERES ZSUZSANNA

Tercio de la muerte IV. rész

(A H A L Á L H A R M A D A)

VALLADOLID, SZEPTEMBER 19.

Reggel Mikkkel telefonált. Izgatottan mesélte, hogy valaki besétált a Rendőrségre és közölte, hogy ő ölte meg Juliánt. Pablót állítólag őrizetbe vették. Semmit sem értek. Az utóbbi napokban nem volt időm bemenni a kórházba, de úgy tudom, még mindig ápolják a combsérülésével. Hogy került a Rendőrségre? És ki lehet ez az alak, aki önként jelentkezett, hogy magára vállaljon egy gyilkosságot?... Nagy nehezen sikerül elérnem Martínez nyomozót, de nem hajlandó válaszolni a kérdéseimre, ellenben arra kér, hogy keressem fel a Rendőrségen, hátha kiderül, hogy ismerem a gyanúsítottat Julián környezetéből.

Természetesen Mikkkel az első, akit meglátok a félhomályos folyosón. Felháborodva mondja, hogy elküldték, mivel nincs közvetlenül köze az ügyhöz, ráadásul külföldi riporter, és egyelőre nem akarják, hogy kiszivároгjon a gyanúsított vallomása.

– Még mindig folyik a kihallgatás – mondja. – Ez a srác egy állat! Tizenhét éves. Lazán besétált és társalgási hangnemben közölte, hogy ő Julián Cortés gyilkosa.

– Tényleg állat. De nem találok viccesnek.

– Persze hogy nem vicces: szenzációs! És a srác nagyon jól tudja, mit csinál, szándékosan csap hírverést maga körül. Szerintem kamu az egész, de ha címlapra kerül, máris megérte.

– Mi az ördögért vállalna magára valaki egy gyilkosságot, ha ártatlan?

– Istenem! – kiált fel Mikkkel megjátszott kétségbeeséssel. – Neked aztán vág az eszed, mint egy kőbunkó! Ideje lenne kimásznod az időkapszulából és körülnézned a huszonegyedik században! Naponta egy rakás ember vall be olyan szörnyű tetteket, amikhez semmi köze. Egy-egy nagy visszhangot kiváltó gyilkosság elkövetésére tizenöt önként jelentkező is akad. Senkit sem érdekel az igazság: a hírnév a lényeg, meg amit kaszálni lehet belőle! A legtöbb ember imád a figyelem középpontjában lenni, ki akar tűnni a tömegből, mindegy, mivel.

– Ez gusztustalan.

– Egyetértek, de el kell fogadnod, különben egy mukkot se fogsz megérteni az efféle alakok motivációjából. Menj tovább egyenesen ezen a folyosón, amíg egy széles üveglablakhoz nem érsz. Abban a helyiségben folyik a kihallgatás. Persze nem engednek be, de az ablak mögött táthatod a szádát. Pár ismerőssel is fogsz találkozni. Aztán meg velem, mert ma okvetlenül beszélünk kell. Nem fogod elhinni, mit szereztem!

Képtelen vagyok követni a szóáradatát. Hozzám hajol és elégedett vigyorral a fülembé súgja: – Megvan a boncolási jegyzőkönyv!

– Honnan vetted? – kérdezem meglepetten.

– Mikor adtam én ki a forrásaimat? Mikkel kutat és hallgat! De halálbiztos, hogy ez a teljes, eredeti változat, nem az a humbug, amivel a Rendőrség etetett a sajtótájékoztatón. Halálbiztos – érted? – Szokás szerint jót nevet a saját faviccén. – És képek is vannak. A teljes csomag!

– Ugye, nem akarod odaadni a sajtónak?

– Úgy ismeresz engem?

– Ezt inkább hagyjuk. Felhívlak, miután itt végzek.

A folyosó végén az üveglablaknál Paco és Miguel Ángel állnak. Az előbbi komor, elborult arccal, cigarettája a körmére égett, de észre sem veszi. Miguel Ángel karba tett kézzel, felszegett állal. Ez a tartás, amit már megszoktam tőle, az áthatolhatatlan távolság biztonságát árasztja: minél több hitványsággal találkozik, annál különbnék kell lennie. Ez az ő elvárása önmagával szemben, amiért csodálom, egyúttal elszigetelődő védekezése is, ami szálnalmat ébreszt bennem, mert tudom, hogy a modern világ szennye előbb-utóbb beférkőzik a védelmi vonalai mögé, és túlságosan nemes fegyverekkel harcol ahhoz, hogy megnyerje azt a csatát. Tékintetét le sem veszi a hangszigetelt üveg mögötti szobában ülő két nyomozóról és a gyanúsítottról. A „gyanúsított”, akit robosztus vandálnak képzeltem, egy vékonydongájú kamasz fiú, bár ahogy elnézem, lánynak is beillik. Szűk nadrágba bújtatott hosszú lábát keresztbe téve kényelmesen hátradől, karcsú, gyűrűkkel teleaggatott ujjaival hevesen gesztikulál, mint egy karmester. Amikor elsimítja fekete haját, nagy ezüstkarika fülbevalók villannak ki kócos, hosszú fürtjei közül. Így oldalról nem látom az arcát, de profilja finoman metszett; lányosan telt ajkak, erős áll, magas homlok. Ha rá lennék hangolódva a mai világ uniszex mániájára, talán még bájosnak is találnám, bár azt nem tudom, hogy lányként, vagy fiúként. Mozdulataiból csak úgy árad a magabiztosság és az önimádat. Láthatóan élvezi, ahogy Alberti és Martínez rosszul leplezett undorral bámulják az előadását.

Idekint hűvös van és baljós csend. Hallani a folyosó távolabbi részében járkálók lépéseinek kopogását. Pillantásom Miguel Ángelre esik; bal arcán ott az az apró forradás, ami egy tavalyi ökleltetésből maradt vissza. Különös módon most veszem észre először, milyen rövid, szögletes ujjai vannak: a keze az egyetlen, ami elárulja, hogy gyakorlatias ember.

– Hol van Pablo? – kérdezem halkán.

– Egy másik irodában – feleli Paco.

– Igaz, hogy őrizetbe vették?

– Nem, csak elvezették, mert egy kicsit begurult. De majd megnyugszik.

– Mi történt?

– Ez a kappan provokálta – Fejével az üveg mögött gesztikuláló fiú felé int. – Mexikóban az ilyeneket agyoncsapják és a farkukkal a szájukban kidobják őket egy árokpartra. Nagyon megértem. De hallod, az a vörös behemót ne jöjjön többet a környékünkre! Mindenbe beleüti az orrát. Nem tartozik közénk.

Mint az elejtett szavakból kiderül, Pablót ugyanazért hozták be a Rendőrségre, amiért Miguel Ángelt és engem is behívtak: hátha ismerjük a gyanúsítottat. A fiú odaszólt valamit Pablónak a folyosón, amire ő szokatlanul hevesen reagált: úgy szájon vágta, hogy felrepedt az ajka. Azért tűnik olyan „lányosan teltnék”, mert azóta megdagadt. A nyomozók kijelentették, hogy nem láttak semmit, mindenesetre Pablót eltávolították a vallomástétel idejére. A pofozkodás annyira nem vall rá, hogy meg sem merem kérdezni, mi váltotta ki belőle ezt a hirtelen indulatot.

– Ki ez a... fiú? – kérdezem.

– A fene tudja – vonja meg a vállát Paco, és újabb cigarettára gyújt. – Valami buzi. A rendőröknek azt akarja beadni, hogy gyakran találkozott Juliánnal, de én még életben nem láttam.

– Én ismerem – szólal meg Miguel Ángel.

– Ismered? – kérdezzük egyszerre meglepetten.

Mielőtt válaszolna, nyílik az ajtó és kilép Alberti felügyelő. Megkér, hogy kövessük az irodájába. Ugyanolyan aprócska szoba, mint Martínezé, ahova behívtak a holttest azonosítása után. Pablo egy kényelmetlen kereveten kuporog, beteg lábát mereven kinyújtva. Nagyon sápadt, verejték gyöngyözik a homlokán és összeszorított ajkai elárulják, hogy erős fájdalma van. Alberti ügyel-bajjal beprésel három széket az irodába, hogy mind le tudjunk ülni.

– Tudom, hogy mennyire kínos ez önöknek...

– Az a furcsa, hogy a Rendőrségnek egyáltalán nem kínos, hogy nem jutnak semmire – morogja Paco. – És úgy látom, nem is nagyon erőltetik magukat.

– A szemrehányás jogos, de a sajtóban megjelent ostobaságok és az elhunyt családjának elzárkózása nagyon megnehezítik a dolgunkat. Éppen azok nem működnek együtt velünk, akik hiteles információkkal szolgálhatnának.

– Hogy jön ide a család? – kérdezi Paco fejcsóválva. – Tán gyanúsítják őket valamivel?

– Szó sincs róla, de ahhoz, hogy rekonstruáljuk az eseményeket, ismernünk kellene az elhunyt személyiségét, ebben pedig sokat segíthetne a család. Talán arra a kérdésre is választ kapnánk, hogy a tüntető tömeg spontán brutalitása nyilvánult-e meg, vagy előre eltervezett gyilkosság történt, amiről el akarták terelni a figyelmet.

– Előre eltervezett gyilkosság? – kérdezem elképedve.

– Ezt az eshetőséget sem zárhatjuk ki – feleli Alberti óvatosan.

– Ennek semmi értelme – legyint Paco dühösen. – Maguk mindenfélét összehordanak. Ha valakit meg akarok ölni, fogok egy puskát és lepuffantom. Minek ahhoz összecsdíteni az egész várost?

– Mert ha „lepuffantja”, ahogy fogalmazott, magát elítélik gyilkosságért. Ha viszont végrehajtja valakivel vagy valakikkel, ráadásul nagy csődület közepette, jó esély van rá, hogy megússza.

– Ez nekem magas. Még jó, hogy forradalmat nem csinálnak azért, hogy elintézzenek egyetlenegy embert.

– Semmit sem állítunk, egyelőre csak találgatunk.

– És még meddig? – kérdezi Pablo ingerülten.

– Higgyék el, megértem a türelmetlenségüket, de meg tesszük, ami tőlünk telik. Visszatérve az elhunyt közvetlen környezetére...

– Ne mondja folyton, hogy „elhunyt” meg „áldozat” – csattan fel Paco. – Rémes hallani. Van neve.

– Igaz. Bocsássanak meg, de túl kevés az időnk ahhoz, hogy kegyeleti szempontokat figyelembe vegyünk. Szóval, ha a család segítene, talán megtudnánk, kinek vagy kiknek állt érdekében señor Cortés... kiiktatása. Esetleges ellenségek, érdekeltek, ilyesmire gondolok.

– Már megmondtam, hogy bőven volt ellensége – mondja Paco. – Ebben a szakmában mindenkinek van. De nem közöttünk kell keresgélnie. Tisztázták már az állatvédőket? Többször megfenyegették Juliánt, leveleket küldözgették, kárt okoztak neki.

– Tudjuk, de az elhu... señor Cortés nem tett feljelentést. A fenyegető levelek sem kerültek elő. És ha elhangzott is életveszélyes fenyegetés, az még nem bizonyítja, hogy felelőssé tehetőek előre eltervezett gyilkosságért. Csak konkrét, kézzelfogható bizonyítékkal tudjuk bíróság elé vinni az ügyet. Semmink sincs, ami elég lenne a vádemeléshez. Az ügyész nem tud mihez kezdeni egy feltételezésekből és következtetésekből összebarkácsolt képpel. Barque asszony egyesülete ténylegesen tüntetést szervezett szeptember tizenkettedikére, ezt nem is tagadják, de a felvonulás békés volt, olyan résztvevőkkel, akik ellenőrizhetően évek óta a csoport tagjai és büntetlen előéletűek. Mindenkit kikérdeztünk, akire a gyanú leghalványabb árnyéka vetődött. A plaza személyzete és a biztonságiak azt vallották, hogy a corrida kezdetétől fogva hangoskodó provokátorok ültek a nézőtéren, akik valószínűleg érvényes belépőjeggyel jutottak be. Ezeknek a társaik támadhatták meg a mentősöket odakint. Ez szervezett akcióra utal, aminek néhány résztvevőjét előállítottunk, jelenleg eljárás folyik ellenük vandálizmusért. Egyébként Az ARM vállalta a felelősséget a tömegverekedésért.

– Mi az az ARM? – kérdezem.

– Egy angolszász eredetű szélsőséges állatvédő csoport; Animal Rights Militiának nevezik magukat. Van, ahol terroristákként kezelik őket, Európában nem. Az Angliában 1963-ban alakult Állat-felszabadítási Front új generációjának tagjaiból jött létre. Nézeteik szerint az állatoknak az emberekkel azonos jogaik vannak, nem lehetnek senkinek a tulajdonai, vagyis nem tarthatják őket vagy onörzésre, kísérleti célokra, még kedvtelésből sem. Az ARM ma is a világ negyven országában aktív, sejtjei és hívei vannak, akik merényleteket, rongálásokat követnek el. Kezdetben sokan szimpatizáltak velük, de a fiatalok megjelenésével elterjedt az anarchia a köreikben: ezeket a jobbára munka nélkül lézengő, vagy a középiskolából kicsapott kölyköket jobban érdekli a rendzavarás és a rombolás, mint az állatok. Támadásaikat „közvetlen akcióknak” nevezik: laboratóriumok, gyógyszertárak szétverése, állattenyésztő farmok, vágóhidak megtámadása, cirkuszok, hentesboltok, szórmekezeskedések, versenyló istállók tönkretétele, ezek tulajdonosainak és alkalmazottainak életveszélyes megfenyegetése írhatók a számlájukra. Időnként egész családokat bántalmaznak.

Robbantanak, gyűjtogatnak. Ezáltal üzleti beruházások maradnak el, gyógyszerek kifejlesztését gátolják. Vannak legális szervezetek is, amik az ideológiai hátteret biztosítják számukra. Barque asszony tagadja, hogy a szervezete bármilyen kapcsolatban állna velük, erre utaló bizonyítékot nem is találtunk. A lényeg az, hogy ha valaki nem tagja a Frontnak, de radikális lépéseket tesz az állatok megmentésére, a Front mögé áll és felelősséget vállal érte. Ez történt az általunk vizsgált esetben is.

– Én ebből egy szót sem értek – Szegény Paco tanácstalanul ingatja a fejét. – Azt mondja, hogy két állatvédő szervezet létezik, és azok felelősek Julián haláláért?

– Nagyon sok állatvédő szervezet létezik – válaszolja Alberti türelmesen. – A tömegverekedésért és a lincselésért saját állítása szerint az ARM a felelős, bár szerintem nem is ismerik azokat a vandálokat, akik végrehajtották. Señor Cortés haláláért viszont nem vállalták a felelősséget.

– Két külön ügyként kezelik? – kérdezem.

– Jelenleg igen. Nincs bizonyítékunk arra, hogy señor Cortés halálát közvetlenül a tüntetők bármelyik csoportja okozta. A testi sértés világos, a vandalizmus is, de a gyilkosságot nem tudjuk hozzájuk kapcsolni.

– Ez nevetséges – jegyzi meg Pablo.

– Uram, mi csak a törvény által megszabott keretek között tevékenykedhetünk – magyarázza Alberti. – Nem vádolhatunk meg senkit alaptalanul. Csak a krimikben létezik olyasmi, hogy az agyafűrt nyomozó törbe csalja azt, akit gyilkosnak vél.

– Tehát megússzák? – kérdezi Pablo türelmetlenül.

– Azt nem mondtam, de pillanatnyilag nincs olyan szál a nyomozásban, ami biztos eredménnyel kecsegtet.

– Miért nem adják ki a holttestet a családoknak?

– Hamarosan kiadjuk, de amennyiben nyilvános temetést kívánnak rendezni, óvintézkedéseket kell tennünk. Ennek megszervezése időbe telik.

– Már megint ez a ködösítés! – dohog Paco. – Mi az, hogy „nyilvános temetést”? Tán földeljük el éjszaka titokban?

– Természetesen nem, de zavargásokra lehet számítani – feleli Alberti. – Ez az eset annyira felkorbácsolta az indulatokat, hogy naponta történnek inzultusok, amiket jobbnak látunk elhallgatni a sajtó elől. Harci bika tenyészetekbe törnek be, bántalmazzák az alkalmazottakat, fenyegetik a plazák igazgatóságát. Különféle ellenőrizhetetlen csoportok a matadorokat közellenségnek kiáltják ki, míg a másik oldal mártírrá avatja Cortést. Ami azt illeti, az önök biztonságát is csak úgy tudom garantálni, ha beleegyeznek a védőőrizetbe. – Az utolsó megjegyzést Pablóhoz és Miguel Ángelhez intézi, de ők csak a fejüket rázzák.

– Én nem félek – mondja Miguel Ángel. – Térjünk vissza arra, amit mondott, hogy a letartóztatott vandálokra nem tudják rábizonyítani az emberölést. Ha így van, ki más tehet?

– A boncolási jegyzőkönyv szerint egyetlen olyan sérülés sem volt a testen, ami közvetlenül...

– Tudom, én is hallottam a sajtótájékoztatón – inti le Miguel Ángel. – Nem azt kérdeztem, hogy mi *nem* okozhatta, hanem hogy ki tette.

– Nos – kezdi habozva Alberti –, bár a szakértők nem tudták teljes bizonyossággal megállapítani, a vesét ért nagy erejű ütés arra enged következtetni, hogy a ringben történt olyan baleset, ami bizonyos idő elteltével halálosnak bizonyult.

– Milyen baleset? – feszegeti tovább Miguel Ángel. – Én csak a nyaköklelésről tudok. Az viszont szerencsésen elkerülte a verőeret.

– Olyan ütésről, pontosabban ütközésről van szó, amit ember nem okozhatott – szögezi le Alberti. – De egy hatszáz kilós bika igen, ha futtában nekimegy a testnek és fellöki.

Miguel Ángel elgondolkozva bólogat, aztán színtelenül megjegyzi: – Nem emlékszem, hogy ilyen történt volna aznap délután.

– Én sem – mondja Paco. – Meg kellene nézni a corridáról készült felvételt.

– Felesleges – mondja Miguel Ángel. – Végig ott voltam, láttam mindkét bikájával. Egyik sem ütközött neki.

– Az ember nem emlékezhet mindenre...

– De én emlékszem – erősködik Miguel Ángel. – Éppen azért nézzük végig egymás munkáját, hogy figyeljünk a balesetekre. Ha az ember a levegőbe emelkedik, azonnal rohanni kell a köpennyel. Mindenkinek megvan a maga feladata, nem csak úgy ácsorgunk ott. Arra, hogy a bika távolról nagy sebességgel nekimenjen az embernek, két alkalom kínálkozik a corrida során. Az első közvetlenül akkor, amikor belép a ringbe. Ilyenkor gyors, de nem célratartó, és ami az útjába kerül, elsodorja. A második alkalom a matador harmadának a kezdetén, amikor a bika összeszedettebb és hajlandó egyenes vonalban támadni. Az ember a ring közepére áll, felkínálja neki a posztót, a bika megindul felé, és szerencsés esetben elvágat mögötte.

– Csakhogy Julián soha nem alkalmazta ezt az elvezetést – mondja Pablo. – Ilyenkor a lehető legnagyobb csalogató felületet kínáljuk a bikának, ezért az embert észre sem veszi, feltéve, hogy képes mozdulatlan maradni.

– Pontosan – bólint Miguel Ángel. – De ha a torero, vagy a bika rosszul méri fel a távolságot, esetleg esik az eső és megcsúszik a patája a homokban, könnyen nekiütközhet az embernek. Ez okozhat olyan belső vérzést, amiről maga beszél, felügyelő úr. Elméletileg lehetséges, de emlékeznék rá, ha ez történt volna a valladolidi ringben.

Miguel Ángel tudja, miről beszél. Mint a művész torerók általában, ő is ezzel a figurával szokta kezdeni az utolsó harmadot. Nem annyira veszélyes, mint amennyire látványos, de a közönségre mindig nagy hatást gyakorol. Jó idegek kellene hozzá, hogy az ember szálfegyenesen tudjon állni, miközben vágat felé a bika. Bár ő kivételes eleganciával és bátorsággal műveli, Julián vásári mutatványnak tartotta és száműzte a repertoárjából. Arra törekedett, hogy „lecsupasítsa” a stílusát, ahogy fogalmazott: száműzni minden díszítőelemet és csak a komoly, klasszikus figurákat megtartani.

– Azt akarja mondani, hogy nem a bika okozta señor Cortés halálát? – kérdezi Alberti élesen.

Miguel Ángel vállat von. – Maguknak jobban kell tudniuk, mi okozta. Én csak azt mondom, amit láttam.

– Rendben van – hagyja rá Alberti. – Itt van ez a másik dolog. Bármennyire kellemetlen is, szót kell ejtenünk erről a fiatalemberről, aki azt állítja, hogy ő ölte meg Julián Cortést. Nyilvánvalóan hazudik. Bevallom, meglehetősen bosszant, hogy felesleges köröket kell rónunk bolond kamaszok fantáziálása miatt, mintha nem lenne így is elég bonyolult az ügy.

– Miért olyan biztos benne, hogy hazudik? – kérdezi Paco.

– Mert azt állítja, hogy leszúrta egy cipészárral, de a holttesten egyetlen szúrásnyom sincs.

– És miért állít ilyesmit?

– Nos, igen... kínos erről beszélni – Alberti feszeng. – A vallomása szerint viszonya volt señor Cortésszal. Pontosabban az üldözte őt a szerelmével. Ezt hajlandó a bíróságon eskü alatt is megismételni, amire természetesen nem kerül sor.

– Jézusom! – fakad ki Pablo. – Hogy lehet valakinek így meggyalázni az emlékét? Miért hagyják szabadon mászkálni az ilyen elmebetegeket? Mennyit ér a szava valakinek, aki azt se tudja, hogy fiú-e vagy lány?

– A törvény előtt ugyanannyit, mint a magáé – válaszolja Alberti. – És nem könnyíti meg a helyzetünket, hogy kiskorú.

– Micsoda gennyes kis féreg! – kiált fel Paco. – Ha sejtettem volna, hogy ennyi mocskot hord össze, én is szájba verem!

– Azt állítja – folytatja a felügyelő –, hogy értékes ajándékokat és rendszeresen nagy pénzüsségeket kapott señor Cortéstől, úgymond a szexuális szolgáltatásaiért cserébe. Sajnálatos módon ezekből egyet sem tud felmutatni, mert a pénzt elköltötte, az ajándéktárgyakat kidobta. Elmondása szerint ez év elején találkoztak egy bemutatón a rondai plazában, és mivel az elhunyt ragaszkodott a társaságához, rendszeresen eljárt a fellépéseire és különféle ringekbe meg tentaderókba, amikor señor Cortés gyakorlati órákat tartott. Ilyenkor az érdeklődőknek alkalmuk van kipróbálni magukat amatőr toreróként. Mármost a kérdésem önökhöz az, hogy látták-e a gyanúsítottat az áldozat környezetében valaha?

– Én láttam – mondja Miguel Ángel. – Valamikor március elején, amikor Juliánt és engem meghívtak egy bemutatóra. Jól emlékszem rá, mert ez volt az utolsó alkalom a szezonkezdő valenciai vásár előtt, és az egyetlen, amit Juliánnal együtt tartottunk. Legalább harminc fiatal jött el, hogy kipróbálják magukat harci tehennel. Ő is ott volt, folyton Julián körül legyeskedett.

– Úgy tűnt, hogy ismerik egymást?

– Lehet, nem tudom. Egy ilyen összejövetelre sokan kíváncsiak, természetes, hogy ismeretségek szövődnek. Túl sok emberrel találkozom ahhoz, hogy mindet meg tudjam jegyezni.

– Ezt a fiút mégis megjegyezte. Nyilván a bizarr megjelenése miatt.

– Nem. Teljesen normálisan nézett ki, úgy, mint a többiek. Azért emlékszem rá, mert részese volt egy kellemetlen epizódnak.

– Milyen epizódnak?

– Nincs jelentősége, de neki biztosan rosszul esett. A kamaszok főleg érdeklődésből járnak a gyakorlati órákra, de vannak olyanok, akik azt az álmot dédelgetik, hogy torerók lesznek – bármilyen divatjamúlt elképzelésnek tűnik is ez a külvilág szemében. Ez a fiú komolyan a fejébe vette, hogy kipróbálja magát toreróként. Csak a csillogó felszín látják, azt a kemény munkát nem, amit éveken át belefektetünk. Kapott egy harci köpenyt, és beállt a ringbe többekkel együtt. Amikor kiengedték a tehenet, az egyenesen feléjük futott. Egy kezdő számára, aki nem szokta meg az állat közelségét, ez ijesztő helyzet. A gyorsaság a legszembetűnőbb, amire hidegvérrel kell reagálni. Ilyenkor dől el, hogy az illető alkalmas-e erre a szakmára. Jó esély van rá, hogy a tehen többször fellöki, de egy természeténél fogva bátor ember nem esik pánikba és a helyén marad. Nem történhet komoly baj: közbelépünk, ha szükséges. Hogy rövid legyek, ez a fiú úgy megijedt, hogy elkapta a mellette álló grabancát és maga elé rántotta; gyakorlatilag a tehen elé lökte, hogy fedezze magát. Ösztönös mozdulat volt, amit az ijedség váltott ki belőle. Ilyet soha, semmilyen körülmények között nem szabad csinálni. Nem kockáztathatjuk a társunk testi épségét azért, hogy mi magunk megússzuk. Ez az alkalmatlanság legnyilvánvalóbb példája.

– Nem hibázhat valaki, amikor még kezdő? – kérdezi Alberti.

– Mindenki hibázhat, a profik is. De ez arról árulkodik, hogy az illető alapvetően gyáva, nem tud úrrá lenni a félelmén, és az első adandó alkalommal megöleti magát, vagy valaki mást. Ez nem játék. Ha megtörténik a baj, nem lehet visszafordítani. Julián nagyon feldühödött, leállította az egészet és azt ordította a fiúnak, hogy takarodjon ki a ringből. Aztán mindenki füle hallatára alaposan leteremtette. Elég heves szócsata alakult ki köztük, mert a fiú nem ismerte be a hibáját, hanem mentegette magát, sőt útszéli modorban visszabeszélt. Végül Julián elzavarta, mire a fiú azt kiabálta, hogy ezt még nagyon meg fogja bánni. Akkor senki sem tulajdonított nagy jelentőséget az esetnek, de most, hogy viszontláttam itt a Rendőrségen, összeállt a kép.

– Ön szerint így állt bosszút a nyilvános megszégyenítésért? – kérdezi Alberti.

– Nem tudok másra gondolni – mondja Miguel Ángel. – Annak alapján, ami aznap történt, ez az egyetlen logikus magyarázat. Vannak, akik ápolgatják magukban a hiúságukat ért sérelmeket, mások átlépnek rajtuk. Azt hiszem, ez a fiú sok mindent kipróbál, kétségbeesetten keresgél... A tauromaquia azért vonzotta, mert látványos és feltűnést kelt. Teljesen félreértette a mi világunkat.

– Úgy állítod be, mintha ő lenne az áldozat – mondja Paco mérgesen.

– Bizonyos szempontból az is – vonja meg a vállát Miguel Ángel. – Szemernyi alázat sincs benne, ami elengedhetetlen mindenfajta tanuláshoz. Nem kellett volna belekeverednie.

Bármilyen nagylelkűnek is tűnik, ismerem annyira Miguel Ángelt, hogy tudjam, mennyire fájdalmasan érinti ez az eset. Amikor a fiút kiengedik a kihallgató szobából, egy pillanatig farkasszemét néznek. Soha nem láttam feketébb szemet és háborodot-

tabb, ádázabb tekintetet, mint amilyen ezé a kölyöké; ha létezik „démoni megszállottság”, úgy most teljes valójában itt áll előttem a képviselője. Rávigyorog Miguel Ángelre, aki fagyosan állja a pillantását.

– Én öltöm meg Cortést, mert egy rohadt személtáda volt – suttogja bársonyos hangon, amitől végigfut a hátamon a hideg.

– Te szerencsétlen – mondja Miguel Ángel megvetéssel. – Szegény magányos gyerekek.

A fiú hátraugrik, mintha darázs csípte volna meg. Aztán visszazökken a szerepébe és úgy vonul ki a folyosóról, mint egy díva a reflektorfényben úszó színpadra. Nem is csalódik: a Rendőrség előtt tolonganak a fotóriporterek. El kell ismerni, ezt ügyesen megrendezte.

EGY ÉVVEL KORÁBBAN. MADRID, SZEPTEMBER 4.

Félhomályos szállodaszoba egy csendes külvárosban. Julián minden madridi fellépése előtt ugyanennek a szállodának ugyanezt a szobáját foglalja le. Itt lakott akkor, amikor először aratott sikert Madridban, azóta babonásan ragaszkodik hozzá. Egyetlen torerót sem ismerek, aki hívó katolikus létére ne lenne babonás. A vallásos hátteret a család, a neveltetés adja, és látványos külsőségekben nyilvánul meg. Megfigyelésem szerint a torerók vallásosságának mértéke a viadal időbeli közelségtől függ. Reggel hétkor még nem annyira hívők, mint délelőtt tizenegykor, és délután négy órára, amikor elkezdődik az öltözködés szertartása, valóságos aszkétákká válnak. Három hónapja majdnem minden városba elkísérem Cortést. Amióta bepillantást engedett az ő különös világába, sok olyan téma merült fel bennem, ami kívül esik az újságírók unalomig ismételt kérdéseinek körén, de nem bánja, ha felvetem őket: azt mondja, olyan ez számára, mint egy „önismereti kurzus”. Ha a kérdés hosszabb gondolkodást igényel, írásban foglalja össze a gondolatait. Olykor eltelik egy hét, mire átad egy papírdarabot a válasszal. „– *Hiszel a végzetben? – Csak rosszabb napjaimon.*” Amikor arra kérem, hogy idézzen fel jellegzetes hangulatokat, pillanatokat a gyermekkorából, azt írja: „*Nem akartam múzeumban élni. Apám múzeumban, amit a bikáknak szentelt, nyáron is hideg volt és áporodott levegő. Úgy járkált az ember, mint egy mauzóleumban, mint árnyék a sírkamrában. Ez a konzervált, halott világ mázsás súllyal nehezedik rád és lehúz, mintha követ kötöttek volna a lábadra. Gyerekkoromban a templomban ugyanilyen érzésem volt. Az öregasszonyok naftalinszagú ruhájának a büze tömjénfüsttel keveredve. Emlékszem, folyton azon gondolkodtam, miért nem szellőztetnek soha... És a sötét sarkokban meghúzódó szentek szobrai, a Szűzanya, szíve körül töviskoszorúval, felakadt szemekkel, ünnepeken meg kellett csókolni a ruháját... meg a szöggel átvert lábú Krisztus sebeitől sarjadó piros festék... Féltem, idegenkedtem. A rossz izlés, a természetellenesség és a halál diadala. Attól féltem, hogy része leszek ennek, hogy engem is bekebelez a mindenhonnan áradó sötétség. És otthon ugyanez a túlvilági hangulat. Jó időbe telt, amíg eljutottam odáig, hogy a bikáról automatikusan nem a halál*

jutott az eszembe. Mitől rettegsz legjobban ilyen környezetben, ha követni akarod a családi hagyományt? A kudarctól. Nem mindegy, hogy győzni akarsz, vagy csak elkerülni a kudarcot. Az utóbbi esetben az motivál, hogy nem felelsz meg az elvárásoknak, nem leszel méltó a sok hősi halotthoz. Még a bikák üvegszemei is megvetően merednek rád. Nincs saját utad, csak egy kavics vagy a többi közt a kijelölt úton. Én pedig elhatároztam, hogy a saját utamat követem, a magam módján. Az út és a mód. Ehhez rettenthetetlen bizalom kell önmagamban. Más szóval: hit. Rájöttem, hogy ha el akarom érni a célokat, azt kell tennem, amit a legjobbnak vélek. Nem azt, ami másoknak kedvez, amit az emberek helyeselnek, elismernek... Ez néha fájdalmas, de nincs más választásom.”

Olykor nem a feltett kérdésre válaszol, hanem elkalandozik, papírra veti, ami vak-tában az eszébe jut, vagy olvasmányjaiból megragadta. Amikor a bátorságról kérdezem, ez áll a papíron: *„Kivégzése előtt Halladzsna levágták a kezeit és a lábait, és belesápadt a vérvesztésébe. Csonka csuklóival összevázta arcát: Ma nem illik sápadtnak látszanom, különben azt gondolják, félek. Vörösre színezem az arcom, és ha az a vérszomjas ember, aki végrehajtotta az ítéletet, a vesztőhely felé fordul, látni fogja, hogy bátor ember vagyok.”* A félelem mibenlétén sokat gondolkozik, életének egyik legfontosabb kérdése, amit még nem tisztázott magában: *„A félelem csak egy gondolat.”* *„A félelem nem szükségszerű. Azt jelenti, hogy nem érzem magam képesnek arra, hogy megbirkózzak a problémával, vagyis kevés az önbecsülésem. Egy teljes ember soha nem fél.”*

Vannak pillanatok, amikor semmit sem lehet kérdezni tőle. A fontos fellépéseket megelőző napokban hallgatagga, zárkózottá válik, és az emberei tiszteletben tartják ezt. A madridi szereplés minden torero vágyálma, egyúttal rémálma, mert itt mindig emberfeletti teljesítményt kell nyújtaniuk.

Régen a viadalokat a városok főterén, a Plaza Mayoron tartották, vallásos ünnepekkel, vagy az uralkodócsalád évfordulóival egybekötött vásárok részeként. A nemes caballerók lóháton, lándzsával, az egyszerű nép fiai gyalogosan sorakoztak fel. A területet részekre osztották, így több viadal zajlott egyszerre. Ekkoriban, a XVI. század körül még nem voltak hivatásos torerók, és inkább veszélyes játéknak tekintették a bikákkal való harcot, mint szervezett szertartásnak. Később kör alakú arénákat építettek, amik nevükben megőrizték a „tér” elnevezést, mert a legtöbb nyitott tetejű, hasonló az ókori római színházakhoz. A madridi Las Ventas del Espíritu Santo a legnagyobb befogadóképességű, és presztízs szempontjából a legfontosabb plaza Spanyolországban. A nemzetközi elismertséghez itt kell fellépni, lehetőleg minél gyakrabban és minél zajosabb sikert aratva. A torerók úgy nevezik, hogy „La Catedral”, az áldozati rítus temploma. Egy arannyal, selyemmel, vérrel és porral bemutatott rítusé, amit a paso doble ritmusa vezet be. A vörös téглаépület stílusa kötelező referencia lett a plazák számára szerte az országban. Patkóalakú ablakai felett festett azulejo, csempediszítés, ormán magasan a vörös-arany nemzeti zászló leng. A legendás andalúziai cigány Joselito kezdeményezésére épült, de még hivatalos átadása előtt elárasztotta a nép. Joselitót közben megölte egy bika, soha nem léphetett fel benne. Májusban a San Isidro fesztivál hetében színültig megtelik, de nyolcvan-száz évvel

ezelőtt átlagos hétvégéken is automobilon és lófogatok végeláthatatlan sora torlódott össze a kapuk előtti téren. Akkoriban Madrid vidékies város volt, ahol néhanap akár a királlyal is össze lehetett futni az utcán. A feltúrt telkek olcsó vályogtéglá házai közül fenségesen emelkedett ki az aréna, mint egy rég letűnt civilizáció temploma. A dombról annak a megvető magabiztosságával nézett le a piszkosfehér, mállott falú udvarházakra és a napszítta füvet legelő sovány szamarakra, mint aki tudja, hogy ezentúl örökké uralni fogja a tájat, az épülő város zajától érintetlenül, a tejfehér felhők között utat hasító napsugár fényében.

Julián a FERIA del Otoño, az Őszi Fesztivál utolsó napján lép fel. Senki nem tudja, hogy mi rejtőzik szótlanúsága mögött. Egész nap egy karosszékben ül öklére támasztott állal, és kifejezéstelen arccal mered maga elé. Öreg kardhordozója, Paco López lábujjhegyen járkál a szobában: ellenőrzi a monogrammal ellátott bőrtokban sorakozó kardokat, harci köpenyeket, a tükör előtti asztalra kirakosgatja a fehér gyertyákat, a feszületet, az amulettet, amik a torero viadal előtti imájához szükségesek. Vannak, akik egész szentképgyűjteményt hordanak magukkal, de Julián az egyszerűség híve. Paco reggel négyesemközt azt mesélte, hogy a szeptembert a legbaljósabb hónapnak tartják a szakmában: állítólag ilyenkor történik a legtöbb baleset. Felsorolta azokat a matadorokat, akik szeptemberben haltak meg, és azokat is, akik augusztus végén, „ami már majdnem szeptember”. Ha az embernek ilyesmi jár a fejében, jobb, ha be sem teszi a lábát a plazába. Reggel a matadorok elküldik bizalmas embe-reiket, hogy kisorsolják azt a két bikát, amivel ki kell majd állniuk a felhozott állományból. Délben, mielőtt az állatokat egyenként boxokba csukják, a matador egy magas függőfolyosóról megnézheti őket, de Julián nem ragaszkodik ehhez. Akárhogy viselkedik is egy bika a karámban, megjósolhatatlan, mit fog produkálni a ringben, elválasztva a társaitól, gyalogemberrel szemben.

Mindenki másképpen dolgozza fel a viadal előtti órákban rátörő félelmet: van, aki körülveszi magát emberekkel, hogy eltereljék a figyelmét, de a legtöbben az egyedüllétet választják. Az utóbbiak esetében ritka megtiszteltetésnek számít, ha megengedik, hogy kívülálló jelen legyen az öltözködés rítusánál, amiben most részem lehet. Ez jó félórát vesz igénybe, miután az ember megtisztálkodik és megborotválkozik. Ápolatlanul nem lehet ringbe lépni: az inggallér vakítóan fehér, a lefelé fordított bikaszarvat formázó juhszőr fejfedő bársonyosan sima, a dúsan hímzett harci köpenyt és a „fény öltözékének” nevezett kosztümöt lefóliázva, vállfán tárolják, a rövid felöltőt a kardhordozó minden fellépés után kikeményíti, a harisnyákból kimosza a vért, a nadrágot frissen vasalja. A ruha fokozatosan alakult ki az évszázadok során. A selyem és az arany a rokokó korszakban terjedt el, amikor az úriemberek még megadták a módját az öltözködésnek. A XVIII. századi torero imádta az élénk színek tobzódását; ha meg tudta fizetni a drága kelméket, igazi rokokó paprikajancsi jelmezt készíttetett magának. Costillares mesterről feljegyezték, hogy Madridban az udvar előtt ezüsttel kivarrt, tengerzöld selyemfrakkot viselt, puffos ujjakkal, rózsaszínű mellénnyel, cseresznyepiros övvel, a szokványos vörös mulétát halványkékre cserélte, és nem spórolt az arcfestékekkel. Ma már nem selyemből készítik az öltönyt,

hanem rugalmasabb anyagból és vízálló védőréteggel fedik be, hogy könnyen tisztítható legyen. A hosszú derekú nadrág azért olyan szűk, hogy a bika ne tudja beleakasztani a szarvát. Spanyolországban néhány családi szabóság csak a torerók számára dolgozik, minden kívánságukat teljesítik. Elképesztő színskála létezik, elképesztő, kézzel hímzett mintákkal – elképesztő áron. A klasszikus összeállítás a „grana y oro”, vagyis a vörös öltöny aranyhímzéssel: Julián mindig ilyet hord, füttyül a divatra. Szerinte az öltözőknek nem hivalkodónak kell lennie, hanem szimbolikusnak, ahogy maga az öltözködés folyamata is az: amint egymás után felveszi a ruhadarabokat, úgy válik a hétköznapi emberből bikaölő. Miután a kardhordozó összekapcsolja a flitterekkel és bojtokkal díszített térdnadrág alját, felsegíti a merev felöltőt, elvégzi az utolsó simításokat és meggyújtja a gyertyákat a feszület körül, háttérbe húzódik, hogy a matador, tükörképével szemközt állva elvégezze rituális imáját. A változás, ami végbemegy benne, minden mozdulatában megmutatkozik. Civilben Cortés enyhén hajlott háttal, könnyed, sportos léptekkel jár, matadorként ösztönösen megfeszíti a testét, fejét felszege, lépései kimértekké válnak. Színtelen arcában csak sötétbarna szemei élnek. Bólint Pacónak, hogy útra készen áll, szokása szerint megérinti az ajtófélfát és égve hagyja a lámpát.

A kocsiiban sem szólal meg. Összeráncolt szemöldöke alatt nedvesen csillogó tekintetéből és komor arc kifejezéséből látom, hogy a félelem mélypontjára érkezett. Párás meleg van, mégis borzong a felöltő és a mellény alatt, homlokán veritékcseppek jelennek meg. A Las Ventas körül összegyűlt tömeg a matadorok érkezésére vár: amint kiszállnak a kocsiból, megrohamozzák őket autogrammért, közös fényképért. Julián udvarias mosollyal kezét ráz mindenkivel, fogadja a jókívánságokat és öleléseket, miközben csapatával a Lovak udvara felé tart, ahol a corrida kezdetére váró matadorok gyülekeznek. A plaza előtti téren felállítottak egy patetikusan túldíszített szoborkompozíciót José Cubero emlékére, aki huszonegy évesen szívöklelésben halt meg a ringben. Nyilatkozataiban egy folyton visszatérő rémálmod emlegetett, amiben átélte, hogy a bika kitepi a szívét. Lehet, hogy önbeteljesítő jóslat volt. Julián babonásan retteg ettől a szobortól. „Nem akarom látni!” – mondogatja, és tenyerével eltakarja a szemét.

Miguel Ángel Luz már megérkezett, a fal mellett áll különlegesen szép, lilával és arannyal hímzett fehér öltönyében, tekintete mozdulatlan, mintha szemei helyén sötétkék üveggolyók lennének. Különös, hogy nem fognak kezét Juliánnal, ahogy szokás, csak hűvös bólintással üdvözlik egymást. A harmadik matador a fiatal mexikói Pablo Serrano, akit Julián úgy mutatott be nekem, mint a tauromaquia nagy reménységét: „Végre egy matador a sok művész között”. A mexikóiaknak nehéz dolguk van, mert ha nemzetközi elismertséget akarnak kivívni, Spanyolországban kell bizonyítaniuk. Ahhoz viszont, hogy sikeresen végigcsináljanak egy teljes szezont, nem elég a tehetség, jó menedzselés és reklám is kell. Egyetlen latin-amerikai torero sem akadt az idők során, aki úgy befutott Európában, hogy megtöltötte volna a plazákat, dacára annak, hogy elismerten nagyon bátrak. A kimért, ünnepélyes, spanyol stílus eleganciája helyett életveszélyesen közel dolgoznak a bikához és a végkimerülésig hajszolják,

míg az állat engedelmesen leszegett fejfel szinte könyörög a kardszúrásért. A riporte-
rek természetesen messze nem olyan tapintatosak, hogy a viadal előtti percekben
békén hagyják a torerókat. Juliánról azt terjesztik, hogy mivel soha nem tűnik lám-
palázásnak, még ilyenkor is szívesen elcseveg az újságírókkal. Mi sem áll távolabb az
igazságtól. Amint egyik cetlijére írta: *„A viadal előtti percekben ezer dolog fut át az
agyadon. Ezeket a gondolatokat a félelem gerjeszti. Nem nézhetsz a körülötted álló em-
berekre. Hiba, ha ismerős arcok után kutatsz, vagy akár a csapatod tagjait figyeled. A
szíved bolondul ver, az agyad majd' felrobban. Abszolút szürreális pillanatok. Olyan,
mint egy álom, mintha átlépnél egy másik világba. Odajönnek, kérdezzetnek, de aki
válaszol, az nem én vagyok. Én akkor már egy másik dimenzióban vagyok.”*

Az elnök elfoglalja helyét a díszpáholyban. Madridban olykor maga a király tölti
be ezt a tisztséget, nem annyira a tauromaquia iránti rajongása miatt, inkább hazafias
kötelességből, hogy jelenlétével támogatásáról biztosítsa a Fiesta Nacionalt. Amikor
a plaza nagy, kerek órája elüti a hatot, megszólal a kürt, a matadorok belépnek, intéssel
köszöntik egymást és a közönséget. Két II. Fülöp korabeli fekete kosztümöt viselő
lovas végigvágat a ringen, és bevezeti az esemény résztvevőit. Felcsendül a paso doble,
vagy Bizet Torreádor indulója, és a matadorok csapatuk élén elindulnak a lovasok
után az elnöki páholy felé. Akár a középkori misztériumjátékokban, itt is felvonul az
esemény valamennyi szereplője a nemzetiszínű bojtokkal feldíszített számárfogattal
bezárólag, ami majd kivonszolja a bikák tetemét. Az elnöki páholy elé érve megáll-
nak, jobbjukat a kalapjuk széléhez emelik és fejet hajtanak. Aztán szétszélednek, a
palánknál levetik harci köpenyüket, és a rangidős felkészül az első bika fogadására.
A többiek visszavonulnak a folyosóra. Amikor a matador bólintással jelzi, hogy fel-
készült, kinyitják a toril kapuját. A bordó vasajtó mögött feneketlen torokként tárul
fel a sötét folyosó. Néha hosszú másodpercek telnek el, mire megjelenik a bika, de
mihelyt ringbe lép, az értő szem azonnal felméri, mivel lesz dolga. Fontos a méret,
az életkor, a típus, a szarvak nagysága és állása, a szőrzet állapota, a mozgás, a fejforma,
az arc, a tekintet élénksége. A bika bátorságát a lándzsával szemben tanúsított visel-
kedéséből lehet lemérni: itt minden mozdulat jelzésértékű. Provokálás nélkül, ter-
mészetes ösztönből kell rátámadnia a lóra. Figyelik, hogy milyen távolságról támad,
megveti-e a lábát, teljes testét beleviszi-e a döfésbe, vagy csak a fejével döfköd, és hogy
kitart-e a lándzsa okozta fájdalom ellenére is. Tönkre lehet tenni a bikát azzal, hogy
a gerinc körüli idegeket szúrják meg az izompúp helyett. A picador harmada alapvető
fontosságú, de a kívülálló mindaddig ellenszenvvel viseltetik iránta, amíg nem érti
meg a tauromaquia alapkoncepcióját; azt, hogy a bika bátorságán, testi erején és ag-
gresszivitásán alapuló harc első összecsapása folyik. A bikának ideális esetben három
stációt kell bejárnia a viadal során: kezdetben féktelenül gyors, de kevésbé koncent-
rált. Ilyenkor alkalmas a művészi köpenymunkára, ami később már életveszélyes
lenne. A második harmadra elveszíti sebességének nagy részét, összeszedetté válik a
gyalogemberrel való harcra. Az ölés előtt „ólmos”, elnehezült, közeli elvezetésre al-
kalmas.

A közönség jó megjelenésű, kaszttal és nemességgel rendelkező, tüzes bikákat akar látni, egyúttal művészi viadalt. Ez nehezen megvalósítható, mert a munka nem kellemes a szemnek olyan állattal, amelyik a csalogató helyett a testre támad öklelési szándékkal. Hamar kiderül, hogy Julián bikája éppen ilyen. A lovat úgy kerülgeti, mintha erre tanították volna be, a köpenyekre nem reagál, hol megtorpan, hol őrült fejcsapkodással vágtazni kezd. Mire Julián átveszi az utolsó harmadban, a plazát betölti a nézők elégedetlen fütytkoncertje.

– Gyáva és alattomos – mondja Paco López, akivel a palánk mögül figyeljük. – A legveszélyesebb kombináció.

– Mit lehet vele csinálni?

– Semmit. Minél előbb el kell intézni.

De Juliánnak feltett szándéka, hogy kineveli belőle a hisztériát. Beszél hozzá, miközben a bika a palánkhoz hátrál, ahol biztonságban érzi magát. Ha a matador enged, végig ott marad, ezt a kiválasztott területet kétségbeesetten védi, egyébre nem hajlandó. Julián türelmesen, behízeltgően nyújtja felé a kifeszített muletát, hogy támadásra bírja; a bika megindul, aztán lefékez, egy-két fordulatot tesz az ember körül, de szarvaival erősen a test felé húz és az elvezetések után továbbra is felcsapja a fejét. Julián arca megtelik étellel, tekintete izzik, vörös posztójának alja vízfoltos, ahol meglocsolta, hogy nehezebb legyen, ne lebegtesse a szél. Verejtékcseppek gördülnek halántékáról a homlokba. Nem törődik a nézők kitartó fütytyével, ami a bika gyávasága miatt a tenyésztőnek szól, és most már talán a matadornak is, amiért bájt és nemeséget nélkülöző munkát produkál. Minden alkalommal egy kicsit előrébb csalja, megakadályozza, hogy visszaügensen a palánkhoz, önbizalmat ad neki, bátorítja, mint incselkedő gyereket a további csínytevésre, amíg csak a bika nem hajlandó a ring közepére menni és magasra tartott fejjel, apró szemeiben ádá, várakozó tekintettel megállni előtte. Most, hogy felhagyott a védekezéssel és a futkosással, Julián nekilát, hogy alázatra tanítsa és behódoltassa. Mivel a bika nem reagál a távoli felhívásra, ami a hosszú elvezetések összekapcsolását és a lassú munka látszatát teremti meg, kénytelen apró lépésekkel egészen közel menni hozzá és mélyen tartott posztóval fordulatok folytonos ismétlésére kényszeríteni, hogy belérögzüljön az alacsony fejtartás. Mozdulataiból eltűnik a behízeltgő csalogatás; keményen, parancsolóan vív vele, a régi mestereket idézve, akik nem a művészetet, hanem a bátorságot képviselték, és egész testüket a harc eszközévé tették, nem pedig csak csuklómozdulatokkal vezették az állatot, miközben zárt lábakkal álltak mellette. A bika ímmel-ámmal követi a posztót, de támadása továbbra is nyers, befelé húz, az elvezetések után villámgyorsan fordul. Julián előlről kezdi a munkát, egyre csökkentve a testük közötti távolságot, lépésről lépésre kipréseli az állatból a makacsság utolsó szikráját is. Mire beállítja az öléshez, mindketten izzadságban úsznak.

Az „igazság pillanata” ember és állat számára egyaránt életveszélyes. Julián koncepciója szerint az emberi létforma ekkor győz véglegesen az állati ösztönök felett, egyúttal saját benső, irányíthatatlan ösztönei felett is. Kizárólag ebből a szempontból érthető az az ünneplés, amiben a torerót részesítik. Az ölés technikailag nehéz. Van-

nak elismert, tapasztalt torerók, akik évtizedek alatt sem tanultak meg, vagy nincs bátorságuk szabályosan ölni, ezért mindenféle trükköket kitalálnak, hogy ne kelljen elhaladniuk a szarvak felett, kitéve testüket az öklelés kockázatának. Öléshez az ember beállítja a lelassult bikát és ellenőrzi, hogy tekintetével követi-e a posztót. Az állatnak zárt lábakkal kell állnia és az adott pillanatban leszegnie a fejét, hogy felfedje azt a pontot, ahova a kard negyvenöt fokos szögben behatol. Magasan a lapockák közé kell döfni, elmetszve a főverőeret, ami a szívet és a tüdőt ellátja vérrrel. Julián néhány méterre megáll a bika előtt és kihúzza magát. Bal kezével kinyújtja a muletat, állához emelt karddal beméri a célt, aztán bal vállal és bal lábbal egyenes vonalban belép. Miguel Ángelre pillantok, aki állat a palánkra támasztva figyel a ringet, a következő pillanatban pedig már át is veti magát rajta, ahogy észreveszi, hogy Julián teste a levegőbe emelkedik. Mialatt elbáméskodtam, a csapat tagjai berohantak a ringbe és lengő köpenyekkel elterelik a bikát, mialatt Miguel Ángel talpra segíti Juliánt. Úgy látom, vérzik a nyaka, a homloka és a jobb keze, a kard a homokban hever, miután csontot érve visszapattant az állat hátáról. Felveszi, nyersen elzavar mindenkit, néhány fordulatra kényszeríti a bikát, újra beállítja és villámgyorsan belopja a kardot a magasan tartott szarvak között. A közönség soraiból felhangzó gyenge tapsot elnyomja a többség elégedetlen moraja.

– A májusi siker után Cortést kifütyülik Madridban! – kiált fel a kommentátor, aki az egyik televíziós csatornának közvetíti élőben a corridát.

Cortés a nyakára tapasztott kézzel áll, ujjai közül keskeny vércsík folyik. Bosszús és elégedetlen, de elküldi embereit a bika közeléből, aki karddal a hátában jobbra-balra ingatja a fejét. Időbe telik, amíg megérzi a halál közeledtét; ellentétben az emberrel, őt megkímélte a természet attól a csapástól, hogy együtt kelljen élnie múlandósága tudatával. A palánk felé fordul, tesz néhány tétova lépést. Julián leül a keskeny kilépőpallóra, onnan figyel, amint lógó nyelvvel levegő után kapkodva odátántorog hozzá. Mellső lábai megrogynak, de az életösztön arra kényszeríti, hogy vonszolja azt az ólomsúlyú testet, amíg csak bírja. Julián kinyújtja a kezét, megfogja az egyik szarvát, amit az ő vére festett pirosra, és komor tekintettel mond neki néhány szót. A palánkra kenődött vér alig sötétebb, mint a bordó deszka. Szél kavarja a ringbe dobált belépőjegyeket. Amikor vége, Cortés felmutatja a kardot az elnöki páholy felé, ahogy szokás, aztán sietve kimegy. Nem válaszol a riporterek kérdéseire, a sérüléseit el kell látnia a plaza orvosának. Nincs ünneplés, a nézők hallgatással tüntetnek a balsikerű ölés miatt.

Miguel Ángel hamarosan kárpótolja őket a második bikával, ami olyan jól szabott és eszményien nemes jószág, hogy minden szakmai tudását és kecsességét megcsillogtathatja vele. Pablo is elég jó bikát kap, bár nem olyan alázatos és naiv állatot, amikhez Mexikóban hozzászokott. Julián szerint remek munkát végzett, Paco azt mondja, szenvedélyes és ügyes volt, de a nagy stílustól messze áll. Miután az emberek a vállukon kiviszik a boldogságban úszó Miguel Ángelt a Puerta Grandén, mindenki visszaindul a szállodába. Julián továbbra is szokatlanul komor és hallgatólag. Elgondolkozva törli le arcáról a homokkal kevert verítéket.

– Kíváncsi lennék rá – szólal meg különös mosollyal –, hogy mihez kezdene Miguel Ángel Luz egy olyan bikával, amivel a változatosság kedvéért vívni is kell, nem csak szobrot állni mellette.

Ezt a cinikus megjegyzést nem tudjuk mire vélni. Julián természetétől távol áll a féltékenység, soha nem irigyelte mások sikerét. Olaj a tűzre, hogy Paco Miguel Ángel védelmére kel: azt mondja, hogy igenis megdolgozott a mai dicsőségért, nem tehet róla, hogy jobb bikát kapott Juliánnál, és a tauromaquia éppen azért szép, mert különböző felfogások és stílusok gyakorlását teszi lehetővé. Julián nem szól semmit, de mire a szállodához érünk, a hallgatás olyan nyomasztó feszültséget teremt, hogy egy megkönnyebbülést hozó veszekedésnek jobban örültem volna.

Korpics Loretta: (László Noémi: Kirakat)